

ПОСТАНОВА Верховної Ради України

Про призначення Гонтаревої В.О.
на посаду Голови Національного банку України

Відповідно до пункту 18 частини першої статті 85 Конституції
України Верховна Рада України постановляє:

Призначити Гонтареву Валерію Олексіївну на посаду Голови
Національного банку України.

Голова Верховної Ради
України

м. Київ
19 червня 2014 року
№ 1530-VII

О.ТУРЧИНОВ

ISSN 2310-2624

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

№ 7 (221)
Липень 2014

Здано до друку 27.06.2014 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-601, 01601, Україна

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 20467-10267 ПР від 06.12.2013 р.

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі і нормативні акти
з банківської діяльності"

Дизайн: редакція періодичних видань
Національного банку України
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом організації видавничого забезпечення
Головного господарського управління
Національного банку України

КОНТАКТИ

Адреса редакції:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
(адреса для листування:
Редакції періодичних видань,
вул. Інститутська, 9, Київ-601, 01601, Україна)
Тел./факси: (044) 524-96-25, 525-38-25
Тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 527-31-77
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8

Друк на цифровому обладнанні

Фіз. друк. арк. 10

Умовн. друк. арк. 10

Обл.-вид. арк. 12.4

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
поширення на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів несе автор,
а за зміст рекламних матеріалів – рекламодавець.

Передплатний індекс 74132

© Національний банк України, 2014

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Петрик Олександр Іванович (голова)
Бажал Юрій Миколайович
Барановський Олександр Іванович
Боровецький Ришард
Вовчак Ольга Дмитрівна
Вожов Анатолій Павлович
Гальчинський Анатолій Степанович
Геєць Валерій Михайлович
Кірсев Олександр Іванович
Коваленко Олена Іванівна
Козьменко Сергій Миколайович
Круглик Сергій Вікторович
Лютій Ігор Олексійович
Мітнік Стефан
Мищенко Володимир Іванович

Мороз Анатолій Миколайович
Патріац Людмила Миколаївна
Равський Костянтин Євгенійович
Ричаківська Віра Іванівна
Савлук Михайло Іванович
Сенищ Павло Миколайович
Смолженко Тамара Степанівна
Стельмах Володимир Семенович
Тридід Олександр Миколайович
Федосов Віктор Михайлович
Шаров Олександр Миколайович
Шевчук Анатолій Васильович
Шульга Наталія Петрівна
Щербакова Олена Анатоліївна

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор
Заступник головного редактора
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"
Заступник начальника відділу
Редактор
Відповідальний секретар
Головний художник
Дизайн і верстка:
Коректор
Оператор
Переклад:
Розповсюдження:
Фото:
Черговий редактор

ПАТРИАЦ Л.М.
КРОХМАЛЮК Д.І.
ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
МАТВІЙЧУК Ю.Г.
ПАЦЕРА М.М.
ЛІПІНСЬКА С.М.
КОЗИЦЬКА С.Г.
ХАРУК О.В., НЕВСЬКИЙ Д.О.
ТРИФОНОВА О.М.
ЛИТВИНОВА Н.В.
МАРЧЕНКО О.В., ОСЬМАК О.Г.
ТРИКІША А.І.
БЕЛОКОПИТОВ М.В., ГОРБАТИЙ В.О.,
НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
ПАЦЕРА М.М.

Електронна версія цього номера журналу буде доступна
у розділі "Публікації" Офіційного інтернет-представництва
Національного банку України
у січні 2015 року

ВІСНИК

Національного банку України

*Monthly scientific and practical journal
of the National Bank of Ukraine*

Published since March 1995

The journal "Herald of the National Bank of Ukraine" is registered in the new
"List of scientific professional editions of Ukraine, in which results
of theses for obtaining of a PhD degree (Economics) can be published".
Grounds: Resolution of the Higher Attestation Commission of Ukraine
No. 1-05/1 of 10 February 2010

The journal was recommended for publication
by the Academic Council
of the Vadym Hetman National Economic University (Minutes No.4 of 2 December 1999)
and by the Academic Council
of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Minutes No. 7 of 13 March 2009)

EDITORIAL STAFF:

Oleksandr Petryk (the Chairman)
Yurii Bazhal
Oleksandr Baranovskyi
Ryszard Borowiecki
Olha Vovchak
Anatolii Vozzhov
Anatolii Halchynskyi
Valerii Heiets
Oleksandr Kirieiev
Olena Kovalenko
Serhii Kozmenko
Serhii Kruhlyk
Ihor Liutyi
Stefan Mitnik
Volodymyr Mishchenko

Anatolii Moroz
Liudmyla Patrikats
Kostiantyn Raievskyi
Vira Rychakivska
Mykhailo Savluk
Pavlo Senyshch
Tamara Smovzhenko
Volodymyr Stelmakh
Oleksandr Trydid
Viktor Fedosov
Oleksandr Sharov
Anatolii Shevchuk
Natalia Shulha
Olena Shcherbakova

EDITORIAL BOARD OF NBU PERIODICALS:

Editor-in-Chief:
Deputy Editor-in-Chief:
Head of the Division for Issue of the "Herald of the NBU":
Deputy Head of the Division:
Editor:
Responsible Secretary:
Chief Designer:
Designers:
Proofreader:
Computer-aided composition:
Translators:
Distribution Agent:
Photos:
Duty Editor:

LIUDMYLA PATRIKATS
DMYTRO KROKHMALIUK
ROMAN PIDVYSOTSKYI
YURII MATVIICHUK
MYKOLA PATSERA
SVITLANA LIPINSKA
SVITLANA KOZYTSKA
OKSANA KHARUK, DMYTRO NEVSKYI
OLENA TRYFONOVA
NATALIIA LYTVYNOVA
OLENA MARCHENKO, OLEKSANDR OSMAK
ANDRII TRYKISHA
MYKOLA BIELOKOPYTOV, VLADYSLAV HORBATYI,
VLADYSLAV NEHREBETSKYI
MYKOLA PATSERA

The electronic version of the publication will be available
in the Publications section of the official web-site
of the National Bank of Ukraine
in January 2015

**No. 7 (221)
July 2014**

**Authorized publication:
27 July 2014**

**Founder and publisher:
National Bank of Ukraine**

Address:

9 Instytutska Street, Kyiv, 01601, Ukraine

Registration certificate:

KB No. 20467-10267 ПП of 6 December 2013

The journal comes with a CD supplement
"Legislative and Normative Acts on Banking"

Designed by the Editorial Board
of NBU Periodicals

Printed by the Printed Materials Division
of the NBU Main Administrative Office

CONTACTS

Address of the Editorial Office:
7 Nauky Avenue, Kyiv, 03028, Ukraine

Address for correspondence:
Editorial Board of NBU Periodicals,
9 Instytutska Street, Kyiv, 01601, Ukraine
Tel./fax: (+ 38 044) 524-96-25, 525-38-25
Tel.: (+30 044) 527-39-44, 527-38-06, 527-31-77

E-mail: litvinova@bank.gov.ua
<http://www.bank.gov.ua>

Address of the Printing House:
7 Nauky Avenue, Kyiv, 03028, Ukraine

Format 60 × 90 / 8

Digital printing

Physical printed sheets: 10

Conventional printed sheets: 10

Publisher's sheets: 12.4

For reprinting materials published herein
the reference to the journal
"Herald of the National Bank of Ukraine"
is compulsory.

The Editorial Board can publish materials
being under discussion, not sharing the author's opinion.
The author bears responsibility for the accuracy of the materials;
the advertiser bears responsibility
for the content of promotional materials.

Subscription index: 74132

© National Bank of Ukraine, 2014

ЗМІСТ

ДОКУМЕНТИ

Постанова Верховної Ради України "Про призначення Гонтаревої В. О. на посаду Голови Національного банку України"	1
--	---

МІЖДЕРЖАВНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Л.Патрікац, Р.Підвисоцький Налагодження ефективної співпраці України з МВФ потребує впровадження нових підходів	6
О.Шаров Наступний Бреттон-Вудс: логіка розвитку міжнародної валютної системи	20

БАНКИ УКРАЇНИ

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у травні 2014 р.	11
Банки, яким змінено або в яких відкликано банківську ліцензію у травні 2014 року	11
Банки, вилучені з Державного реєстру банків у травні 2014 р.	11
О.Барановський Природа економічної безпеки комерційного банку	12
Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2014 року	76

БАНКОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам'ятної монети "Телятко"	29
Про введення в обіг пам'ятної монети "Близнятка"	30
Про введення в обіг пам'ятної монети "Анна Ярославна"	30
Підбито підсумки конкурсу на кращу монету України 2013 року	31
План випуску пам'ятних монет України на 2015 рік	32
Поповнення готівково-грошового обігу банкнотоміналом 100 гривень у червні 2014 року	50

МАКРОЕКОНОМІКА

Ю.Уманців Інституціоналізація фінансово-промислових груп в Україні	33
--	----

Л.Патрікац, Ю.Матвійчук

Рішучі реформи – головна передумова інтеграції України в європейський і світовий фінансовий простір	51
---	----

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

Р.Набок

Системно важливі банки: підходи до побудови нагляду	39
---	----

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Ю.Балакіна

Оверсайт платіжних систем: сутність і напрями впровадження в Україні	44
--	----

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

В.Пластун

Потенційні можливості нарощування ресурсної бази інституційних інвесторів в Україні	57
---	----

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 2014 року)	73
---	----

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за травень 2014 року)	74
--	----

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2014 року	77
---	----

Ринок державних цінних паперів України у травні 2014 року	78
---	----

НОВІ КНИГИ

І.Сало

Сучасний погляд на процес оптимізації повернення проблемних кредитів українських банків	64
---	----

Т.Зінькова

Нові надходження до Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського	65
--	----

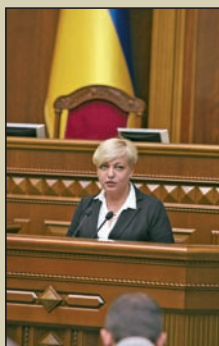
ДОРОГОЦІННІ МЕТАЛИ

Є.Пистогов

Переміщення фізичними особами банківських металів через митний кордон України	67
---	----

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Хроніка найважливіших подій і рішень. Травень 2014 року	79
---	----

CONTENTS

DOCUMENTS

Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine "On Appointment of Gontareva V.O. as the Governor of the National Bank of Ukraine"	1
--	---

INTERSTATE ECONOMIC RELATIONS

Liudmyla Patrikats, Roman Pidvysotskyi Effective cooperation of Ukraine with the IMF requires new approaches	6
--	---

Oleksandr Sharov The next Bretton-Woods: the logic of the international monetary system development	20
---	----

BANKS OF UKRAINE

Amendments to the State Register of Banks, which were made in May 2014	11
--	----

Banks whose banking licenses were revoked or suspended in May 2014	11
--	----

Banks of Ukraine excluded from the State Register of Banks in May 2014	11
--	----

Oleksandr Baranovskyi The nature of economic security of a commercial bank	12
--	----

Basic indices of banks of Ukraine activities as of 1 June 2014	76
--	----

BANKNOTES AND COINS

Putting into circulation the commemorative coin "Taurus (Little Bull)"	29
--	----

Putting into circulation the commemorative coin "Gemini (Little Twins)"	30
---	----

Putting into circulation the commemorative coin "Anna Yaroslava"	30
--	----

Results of the Best Coin of the Year 2013 Competition	31
---	----

Plan for production of commemorative coins of Ukraine in 2015	32
---	----

Replenishment of money circulation with the 100 hryvnia banknote in June 2014	50
---	----

MACROECONOMICS

Yurii Umantsiv Institutionalization of financial and industrial groups in Ukraine	33
---	----

Liudmyla Patrikats, Yurii Matviichuk

Decisive reforms are the main precondition of Ukraine's integration with the European and world financial environment	51
---	----

SUPERVISION, ACCOUNTING, CONTROL

Ruslan Nabok Systemically important banks: approaches to the building of banking supervision	39
--	----

NON-CASH SETTLEMENTS

Yuliia Balakina Oversight of payment systems: definition and ways of implementation in Ukraine	44
--	----

FINANCIAL MARKET

Viacheslav Plastun Potentialities to increase the resource base of institutional investors in Ukraine	57
---	----

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established by the National Bank of Ukraine monthly (for May 2014)	73
---	----

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established by the National Bank of Ukraine daily (for May 2014)	74
---	----

Main parameters of the monetary market of Ukraine in May 2014	77
---	----

Government securities of Ukraine market in May 2014	78
---	----

NEW BOOKS

Ivan Salo A modern view on the optimization process of returning the bad loans of Ukrainian banks	64
---	----

Tetiana Zinkova New inflows to the Vernadsky National Library of Ukraine	65
--	----

PRECIOUS METALS

Yevhenii Pystohov Transportation of bank metals across the customs border of Ukraine by natural persons	67
---	----

CENTRAL BANK

Chronicle of the most important events and resolutions. May 2014	79
--	----

Нотатки з круглого столу/

Налагодження ефективної співпраці України з МВФ потребує впровадження нових підходів

Effective cooperation of Ukraine with the IMF requires new approaches

Після нетривалого періоду згортання нині співпраця України з Міжнародним валютним фондом поглиблюється і розвивається. Це початок нового етапу, під час якого поступово відновлюється довіра міжнародних фінансово-кредитних організацій до України. При цьому наша держава активно і послідовно відстоює національні економічні інтереси та водночас пропонує механізми вдосконалення діяльності таких міжнародних інституцій. Проблематику відновлення взаємодії з Міжнародним валютним фондом у новому форматі обговорили в Національному інституті стратегічних досліджень науковці, експерти-практики, фахівці з міжнародних питань і банкіри під час засідання за круглим столом на тему “Україна та МВФ: досвід та перспективи співпраці”.

After a short period of weakening the cooperation of Ukraine with the International Monetary Fund is developing and broadening. This is the beginning of a new stage of the gradual restoration of confidence of international financial institutions in Ukraine. Our country actively and consistently upholds national economic interests and at the same time suggests mechanisms for improvement of activities of such international institutions. Scientists, experts-practitioners, authorities in the field of international relations, and bankers discussed the restoration of Ukraine's cooperation with the International Monetary Fund during the round-table meeting held in the National Institute for Strategic Studies.

Ключові питання інтелектуальної дискусії — досвід співпраці, нові підходи, відстоювання національних економічних інтересів і реформування МВФ. Учасники наголошували, що важливою особливістю сучасного етапу є конструктивний діалог урядових представників України та фахівців МВФ. Процедура узгодження програм співпраці відбувається за принципом двосторонньої взаємодії — не лише українські державні структури враховують рекомендації МВФ щодо оздоровлення, реформування та проведення збалансованої національної економічної політики, а й представники МВФ беруть до уваги національні економічні інтереси та специфіку економічного середовища країни.

Олександр Шаров.

Модератор засідання за круглим столом, завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень **Олександр Шаров** є визнаним експертом з питань співпраці з міжнародними фінансово-кредитними організаціями. Він зазначив, що МВФ має дуже широкі функції у глобальних масштабах, а також відповідальність перед країнами-донорами, членами фонду. Від першовитоків двосторонньої співпраці експертна і суспільна думки були полярними: від великих сподівань — до активної протидії. Як учасник переговорів щодо вступу України до МВФ, а пізніше — як заступник Керуючого МВФ від України Олександр Шаров наголосив, що завжди високо оцінював потенціал співпраці не лише щодо отримання позик, а й для сприяння ринковим перетворенням в економіці України. Високий авторитет МВФ у світових політичних та ділових колах є важливим бонусом для країни-партнера. Оскільки Україна є членом МВФ, це не лише наш кредитор, а й міжнародна фінансова організація, що може сприяти вирішенню багатьох проблем. Адже фонд має значний вплив на

розвиток глобального фінансового ринку, є валютним регулятором і стабілізаційним інститутом світового масштабу. Це також організація, що бере активну участь у глобальному антикризовому управлінні.

Водночас основними критеріями для визначення рівня ефективності співпраці країн з МВФ є стан їхньої економіки після виконання програм. Такий досвід не завжди позитивний: деяким країнам кредитні програми дали змогу ефективно подолати кризові явища та забезпечити макроекономічну стабілізацію, а для деяких — результатом було скорочення виробництва, зростання рівня безробіття та інфляції. Експерти досі не мають єдиного погляду щодо ефективності кредитних програм МВФ, які базуються здебільшого на монетаристських підходах, наголосив модератор засідання.

Володимир Стельмах.

Про власний досвід співпраці з МВФ розповів **Володимир Стельмах**, котрий обіймав посаду Голови Національного банку України у 2000–2002 рр. та з грудня 2004-го до грудня 2010 року. Володимир Стельмах зауважив, що безпосередньо знає специфіку роботи МВФ із 1978 року. Впродовж цих років набуто чималий досвід. Учасники переговорів мають знати, що саме МВФ є найпершою глобальною інстанцією, котра де-факто визначає загальноекономічний кредитний рейтинг України. Тобто якщо МВФ схвалює програму кредитування — це сигнал для всіх інших кредиторів та інвесторів про те, що з такою державою вони можуть результативно співпрацювати.

Найефективніша форма співпраці з МВФ — аргументація позиції країни, котра потребує фінансування, а також обґрунтований підхід до обстоювання власних економічних інтересів і пріоритетів. Аргументовану позицію фонд зде-

більшого сприймає і прислухається до неї. При цьому треба зважити, чи конче необхідно втілювати всі рекомендації та вимоги МВФ і які вони можуть мати наслідки. Програму співпраці з МВФ візують керівники уряду та центрального банку країни, тому, беручи не себе певні зобов'язання, маємо усвідомлювати, чи може країна їх виконати в повному

Дискусія за круглим столом.

обсязі у встановлені терміни. Якщо ж МВФ надає кредит на умовах проведення певних структурних чи секторальних реформ, а вони не проводяться, позичальник унаслідок невиконання взятих зобов'язань втрачає довіру в очах міжнародних інвесторів і кредиторів.

До початку глобальної фінансової кризи у 2008 році МВФ здебільшого співпрацював із центральним банком країни-позичальника, а згодом формат співпраці розширився і нині включає Міністерство фінансів та інші урядові установи. Оскільки МВФ — колективний орган, то при ухваленні важливих рішень вплив має позиція багатьох його учасників. Наприклад, коли Україна запропонувала МВФ надати секторальний кредит для розвитку агросектору, суттєвого підвищення його ефективності й продуктивності, впливові країни — члени МВФ фактично заблокували це рішення, оскільки лобіювали інтереси власних агровиробників на світовому ринку продовольчих товарів. Саме тому, працюючи над програмою кредитування, ми повинні проводити консультації з усіма зацікавленими сторонами, наголосив досвідчений банкір.

Борис Соболев.

Сучасність та історія співпраці України з МВФ пов'язані між собою, підкреслив голова координаційної ради Українського кредитно-банківського союзу **Борис Соболев**. На початковому етапі, як і нині, було багато скептиків та супротивників. Зокрема, у грудні 1994 року уряд схвалив маніфест про реформи, що включав лібералізацію цін, проведення приватизації, уніфікацію обмінного курсу купонакарбованця, надання Національному банку України статусу самостійної інституції. До його ухвалення в уряді тривали запеклі дискусії щодо умов залучення кредиту МВФ в обсязі близько 2 млрд. доларів США. Зрештою за шість годин до засідання Ради директорів МВФ у Вашингтоні тодішній прем'єр-міністр України Віталій Масол підписав цей документ. Як засвідчила історія, завдяки прийнятим заходам макроекономічна ситуація в державі поступово

стабілізувалася, а вже через два роки в Україні відбулася грошова реформа і в обіг було введено національну грошову одиницю — гривню. Отже, для України співпраця була вельми продуктивною. Це незаперечний факт дієвості прийнятих у 1994 році рішень, які заклали фундамент для розвитку взаємодії України та МВФ на тривалу перспективу.

Нині МВФ поступово трансформується. Основна мета структурних перетворень полягає в розробці механізмів для завчасного виявлення ознак та профілактики виникнення глобальних фінансових криз. Функціонування МВФ у режимі “пожежної команди”, котра долає наслідки надзвичайних фінансових ситуацій у всьому світі, не завжди ефективне. При цьому є два основних погляди на процес реформування — моноцентричний і поліцентричний. Оскільки в останні роки у світі з'явилися нові потужні фінансові конгломерації, які об'єднують по кілька держав, представники найбільших країн — донорів МВФ, які фактично є архітекторами створення цієї установи, дотримувалися амбіційного принципу моноцентризму. Ключова роль у моноцентричній світовій фінансовій системі належала Америці, адже частка ВВП цієї держави становить 18 трлн. доларів США від 83 трлн. доларів США загальносвітового ВВП. Проте нині й вони визнають, що міжнародна глобальна фінансова система буде поліцентричною. Тобто всі країни — члени МВФ постали перед необхідністю досягнення певного компромісу, визнання принципу поліцентризму та врахування економічних інтересів різних держав із різних регіонів світу. Серед фахівців існує консолідована думка про необхідність ухвалення нової Бреттон-Вудської угоди з визначенням новітніх функцій МВФ, зазначив експерт.

Олексій Плотніков.

На необхідності поглиблення наукового забезпечення співпраці з МВФ наголосив доктор економічних наук, професор **Олексій Плотніков**. Адже залучення іноземних інвестицій та співробітництво з міжнародними валютно-фінансовими інституціями є окремим напрямом державної економічної політики. Саме тому необхідна його ґрунтовна розробка, опрацювання науковцями і спеціалізованими науковими інституціями. Це також важлива складова економічного розвитку держави, яка

допомагає нормалізувати макроекономіку, платіжний баланс, отримувати додаткові кошти для розвитку. Системна співпраця з МВФ, Світовим банком та іншими міжнародними фінансово-кредитними організаціями для іноземних партнерів є свідченням інтеграції України до міжнародного фінансового простору, побудови відкритої конкурентоспроможної економіки.

Проте ідеалізація ролі МВФ та прийняття Україною будь-яких його вимог не завжди виправдані. Не лише Україна зацікавлена у співробітництві, а й фонд. Тобто це має бути справжнє партнерство, за умовами якого МВФ враховуватиме національну специфіку та інтереси країни, з якою він співпрацює. Базуючись на основоположних принципах власної економічної безпеки, Україна не повинна погоджуватися на будь-які вимоги кредиторів, адже внаслідок цього вона може втратити необхідні важелі впливу на макроекономічну ситуацію в країні, наголосив науковець.

Аналізуючи співпрацю України з міжнародними фінансово-кредитними організаціями з позиції Міністерства закордонних справ України, заступник директора департамен-

Олександр Пінський.

ту міжнародних організацій **Олександр Пінський** зауважив, що Україна здебільшого звертається до МВФ тоді, коли до цього спонукає ситуація в економіці держави. Хто що б не говорив, ця допомога завжди була вчасною і ставала в нагоді Україні. Критики співпраці з МВФ не пропонують інших шляхів вирішення макроекономічних проблем, а лише гальмують процес проведення глибинних економічних і соціальних реформ у державі. МВФ нерідко йде назустріч

партнерам, зокрема для України свого часу було реструктуризовано частину боргу. Навіть коли в Україні не було необхідності залучати додаткові кредитні кошти в МВФ, співпраця тривала в технічному і моніторинговому режимах, коли українські фінансові фахівці мали змогу проходити спеціальні тренінги, навчання, здобувати практичний досвід в інших країнах. Посольство України у США завжди надає необхідний рівень підтримки і сприяння налагодженню взаємодії центрального банку, урядових структур із міжнародними організаціями, зокрема фінансово-кредитними. Головна мета супровідної роботи фахівців МЗС у питаннях налагодження співпраці України з МВФ — надати точку опори, налагодити взаємодію урядових фахівців, представників центрального банку з МВФ.

Володимир Лановий.

Аналізуючи передумови і перспективи налагодження співпраці з МВФ з позиції інтересів України, **Володимир Лановий**, який свого часу обіймав урядові посади міністра економіки та віце-прем'єр міністра України, окреслив функціональну складову роботи фонду. Від початку створення це була міжнародна інституція, покликана мінімізувати заборгованість та "касові розриви" у міжнародній торгівлі. Після завершення Другої світової війни аналітики-економісти

вважали, що світові війни розпочиналися внаслідок значних обсягів заборгованості у сфері міжнародної торгівлі та конфлікту інтересів між країнами, що виникав унаслідок системних проблем у цій сфері. Однією з найпріоритетніших функцій, закладених у статут МВФ під час його створення, було підтримання ліквідності країн щодо їх зобов'язань при оплаті імпортованих товарів та подолання кризи розрахунків. Якщо країна з якихось причин опинялася у фінансовій скруті, вона могла скористатися міжнародним валютним резервом, що став запобіжним інструментом і допомагав забезпечити ліквідність країн — членів МВФ.

Якщо врахувати, що обсяги світового ВВП зростають щорічно на 7–8%, а обсяги глобальної торгівлі — вдвічі, стає зрозуміло, що збільшення обігу коштів створює додаткові можливості для фінансових накопичень і капіталізації, для динамічного розвитку бізнесу та виробництва інноваційних товарів. Саме тому в глобальному вимірі зростає роль міжнародних фінансово-кредитних організацій. Після початку масштабної світової фінансової кризи деякі країни ініціювали перегляд складу акціонерів, переліку операцій МВФ, зокрема їх розширення за межі підтримки операцій з розвитку світової торгівлі та регулювання платіжних балансів країн. Певні зміни вже відбулися, зокрема позики МВФ почали отримувати європейські країни, які раніше залучали кошти

виключно з внутрішньоєвропейських фінансових джерел.

Україна пройшла кілька етапів співпраці з МВФ. Після 2000 року економіка держави стабільно зростала, обсяги експорту були більшими від імпорту, тому потреби в залученні додаткового фінансування в Україні фактично не було до 2008 року. Але після цього виник дефіцит платіжного балансу в розмірі 14–15 млрд. доларів США, що призвело до обмеження імпорту товарів. Отже, виникли об'єктивні передумови для залучення значних зовнішніх кредитів.

На думку Володимира Ланового, МВФ не є організацією, яка розробляє, підтримує чи фінансує проведення економічних реформ, оскільки це внутрішня справа кожної країни. Але цілком очевидно, що неприпустимо фінансувати дефіцит бюджету на рівні 7–8% за рахунок позичкових коштів із різних джерел, як це відбувалося в Україні у 2009–2012 роках. Залучені кошти необхідно насамперед використовувати для розвитку конкурентоспроможних виробництв, реалізації пріоритетних проектів з реструктуризації, модернізації національного господарства, які в майбутньому матимуть значний економічний ефект і забезпечать фінансову систему необхідними ресурсами. Саме тому позики МВФ мають бути ефективно та правильно використані, це дає додаткові аргументи країні для обґрунтування своєї позиції в наступних раундах переговорів з МВФ.

Ігор Шумило.

Пріоритетність проведення збалансованої економічної політики є основним аргументом для співпраці з МВФ. Так вважає **Ігор Шумило**, який свого часу очолював Генеральний економічний департамент Національного банку. Якщо країна впродовж багатьох років поспіль накопичує макроекономічні дисбаланси внаслідок непередуманої структурної економічної політики, то їй доводиться звертатися за отриманням зовнішнього фінансування. При цьому

вона бере на себе певні зобов'язання та отримує певні можливості, а як вона ними скористається — залежить лише від неї. Ніхто не може аргументовано стверджувати, що після підписання Україною меморандумів з МВФ та їх виконання макроекономічна ситуація в державі погіршувалася. Навпаки, відбувалося оздоровлення і стабілізація. Звісно, необхідно було впроваджувати нові принципи державного управління, позбутися "ручного" керування економікою, дотримуватися ринкових принципів конкурентного економічного розвитку. Однією з важливих передумов ефективності державної економічної політики є її публічність і прозорість. При цьому не варто ставитися до рекомендацій фонду легковажно, адже він провадить величезну аналітичну роботу, обробляє та аналізує значні обсяги інформації у глобальному масштабі, не зациклюючись лише на перманентних проблемах певної країни чи регіону.

Щодо дієвості програм співпраці з МВФ є кілька основних характерних рис, притаманних документам фонду. По-перше, якщо порівняти будь-яку програму МВФ із вітчизняними програмними продуктами, одразу впадає у вічі чіткість щодо визначення завдань і шляхів реалізації цілей. Чіткість є необхідною передумовою ефективності, адже це розпис того, що і як необхідно робити, зважаючи на наявні ресурси.

По-друге, комплексність макроекономічної складової документа. Якщо українська сторона прагне посилити власні позиції під час переговорів, то необхідно провади-

ти якісну макроекономічну політику і дотримуватися основоположних принципів її збалансованості.

Ігор Шумило наголосив, що документи МВФ можуть бути взірцем для співробітників державних установ, аналітиків та розробників вітчизняних документів з макроекономіки. І було б добре, якби урядові економічні програми за якістю наближалися до програм МВФ.

Ольга Резнікова.

Під час дискусії проблематика співпраці з МВФ розглядалася також з прагматичного погляду. Зокрема, завідувач відділу глобалістики та безпекових питань Національного інституту стратегічних досліджень **Ольга Резнікова** акцентувала увагу на тому, що в багатьох програмах співпраці визначено необхідність жорсткої бюджетної економії, проте це не завжди має лише позитивні наслідки. Наприклад, американський економіст Джеффри Сакс зазначав, що впродовж 1978–2009 рр. було 173 випадки запровадження країнами заходів жорсткої фінансової економії, внаслідок чого в усіх випадках відбувалося зменшення обсягів виробництва і зростання рівня безробіття. Тобто результати реалізації кредитних угод і програм співпраці з МВФ не завжди були позитивними.

В умовах, коли глобальна економіка перебуває в стадії міжсистемної трансформації — переходу від неоліберальної економічної моделі до постіндустріальної моделі, обстоювання національних економічних інтересів є безумовним пріоритетом. Зважаючи на те, що МВФ бере активну участь у глобальному антикризовому управлінні, необхідно враховувати, що умови отримання кредиту від фонду з багатьох причин можуть бути для країни не завжди оптимальними чи навіть неприйнятними. Більшість фахівців-практиків знає, що позичальнику відстоювати свою позицію під час переговорів дуже важко. При цьому в багатьох випадках виникає питання про те, чи не є вимоги МВФ фактичним втручанням у внутрішню політику країни, котра прагне залучити позичкові кошти. Експерти МВФ також занадто прямолінійно використовують стандартні монетаристські підходи щодо визначення умов надання кредитів, без належного врахування специфіки ринків країни, її соціально-економічного становища тощо. Проте в останні роки фахівці фонду поступово зменшують частку універсальних рецептів для оздоровлення економіки певної країни, детальніше вивчають специфіку її економічної ситуації, особливості бізнес-середовища, ключові проблеми соціально-економічного розвитку.

Андрій Кириленко.

Розкриваючи специфіку функціонування механізмів ухвалення рішень МВФ та їхньої дієвості, професор з фінансів Массачусетського технологічного інституту **Андрій Кириленко** зауважив, що має значний досвід роботи у структурах МВФ, — загалом понад 12 років на різних посадах, а також кількарічний досвід роботи в урядових структурах США, зокрема в Комісії з питань товарних та ф'ючерсних ринків США. За його словами, в процесі підготовки та реалізації різних програм із макроекономічної стабілізації та посилення фінансового сектору в різних країнах спеціалі-

ти фонду мають визначений напрямок та критерії для роботи, що описуються формулою, відповідно до якої вони й працюватимуть. Це можуть бути формули системного макроекономічного аналізу, фінансові тощо. Формули є інструментом для розрахунку, вони здебільшого не записуються до програм, у документах подаються лише їхні кінцеві результати й окреслюється загальний алгоритм і послідовність реалізації програми. Якщо ж хтось сумнівається в їхній правильності, то дієвість цього алгоритму перевірена не лише десятиліттями, а й століттями і тисячоліттями економічно-господарської практики різних народів і держав, починаючи від часів Давнього Єгипту. Аналітична робота МВФ базується на тому, що будь-які ресурси будь-якої країни є обмеженими, і якщо ця держава планує витратити певні кошти на придбання необхідних товарів чи сировини, вона має щось виробляти й отримувати доходи від продажу власної продукції на світових ринках з метою оплати цього імпорту. Для досягнення балансу між обсягами імпорту й експорту необхідно провадити збалансовану макроекономічну політику. Формули МВФ доповнюються певними специфічними показниками, притаманними конкретній країні, тому вони завжди працюють. Це необхідно знати урядовцям країни, котра налагоджує співпрацю або веде перемовини з фондом. Розуміючи алгоритм розрахунку певних показників, нормативів чи вимог, фахівці країни-позичальника можуть предметно обговорювати позиції сторін та відстоювати національні економічні інтереси.

При цьому необхідно мати на увазі: якщо співробітник МВФ спеціалізується на проблематиці міжнародних боргів, то обговорювати з ним інші питання немає сенсу, адже це не його компетенція. Тобто дискусії мають бути предметними і лише щодо тих питань, які винесені на розгляд. Також важливо об'єктивно описати економічну ситуацію, щоб фахівці МВФ правильно визначили необхідні параметри, показники та критерії, відповідно до яких розроблятиметься програма кредитування. Якщо враховувати всі аспекти переговорного процесу, то країна може вибудувати свою співпрацю з таким стратегічним кредитором, як МВФ у дуже правильному напрямі, досягнувши завдяки цьому відчутних результатів. Ефективна співпраця з МВФ також є позитивним сигналом для інших міжнародних фінансово-кредитних інституцій та інвесторів.

Ярослав Солтис.

Експерт з фінансових питань **Ярослав Солтис**, який у 1997–2002 рр. обіймав посаду заступника Голови Національного банку України, вважає, що найкращим аргументом для переговорів з МВФ є міцна економіка та стабільна фінансово-кредитна система. Експерт акцентував увагу на необхідності оздоровлення банківської системи ринковими методами. На його думку, не варто рятувати шляхом надання кредитів рефінансування безнадійні банки, котрі провадили високоризиковану безвідповідальну діяльність. Рятуючи таким чином банкрутів, завдається шкода всій банківській системі, котра втрачає довіру потенційних клієнтів і конкурентоспроможність порівняно з іноземними банками. Також, за словами експерта, одним із найважливіших завдань регулятора є набуття національною валютою статусу конвертованої, тоді вона стає високоліквідним товаром, що має попит в учасників ринку та пересічних громадян в країні та за кордоном.

Тетяна Богдан.

Проблематику сучасного стану розвитку співпраці України з міжнародними фінансово-кредитними організаціями в контексті економічного потенціалу країни та стратегічних орієнтирів розвитку розглянула завідувач сектору міжнародних фінансів Національного інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України **Тетяна Богдан**. На її думку, кредити МВФ необхідно розглядати не просто як кошти для підтримання платіжного балансу країни, а насамперед як фінансовий ресурс для модернізації виробництва та реформування системних секторів економіки.

Очевидно, що кредитування є необхідним, адже воно дає змогу частково покрити дефіцит поточного рахунку платіжного балансу держави, компенсувати зменшення обсягів припливу іноземного капіталу, а також послабити тиск на валютно-фінансовий ринок країни. У 2013 році дефіцит поточного рахунку України становив 9% від ВВП. Міжнародний ринок капіталів був фактично закритий для уряду та корпоративних позичальників, а обсяг міжнародних резервів зменшився до двомісячного обсягу імпорту країни. При

Учасники засідання активно обговорювали гострі питання взаємодії з МВФ.

цьому сума позики, яка погоджена в рамках нової програми “стенд-бай”, становить 11 млрд. СПЗ, або 17 млрд. доларів США. Це 800% від квоти України, тобто значно більше від стандартного кредиту “стенд-бай”, який надають у розмірі 200% від квоти країни. За словами науковця, чимало параметрів і прогнозованих економічних показників, внесених до програми співробітництва, внаслідок дестабілізації політичної ситуації можуть втратити актуальність уже в найближчій перспективі. Програмою співпраці передбачено збільшення рівня міжнародних валютних резервів України на кінець програмного періоду до 53% короткострокового зовнішнього боргу, при тому, що мінімально необхідним показником є 100%. За цією ж програмою до кінця 2014 року міжнародні валютні резерви України мають становити в еквіваленті 2.6 місяця обсягу імпорту держави, що не сприятиме стабілізації валютно-фінансової системи та припливу іноземного капіталу до України.

Тетяна Богдан також наголосила, що за умов, коли Україна опинилася на передовому рубежі протистояння Росії і західних розвинутих країн, питання надання фінансової допомоги нашій державі міжнародними фінансово-кредитними організаціями має не лише фінансово-кредитне, а й суспільно-політичне значення. Кредитування України за

таких обставин є мінімальним засобом компенсації нашої країні економічних, фінансових і гуманітарних втрат. Поки що доводиться констатувати той факт, що неадекватність умов і обсягів зовнішнього фінансування нашої країни в поєднанні з політичною нестабільністю та ризиками є потенційним чинником тиску на обмінний курс національної валюти та може призвести до економічного спаду.

Ще одна важлива проблема — збільшення боргового фінансового навантаження на державу, зумовлене стрімкою девальвацією національної валюти, звуженням економічної бази та отриманням значних обсягів зовнішніх кредитів. За оцінками МВФ, на кінець 2015 року розмір гарантованого державою боргу України становитиме 62% від ВВП. Водночас за результатами багатьох досліджень, які проводилися для країн із низьким і середнім рівнем доходів, економічно безпечний розмір державного боргу не повинен бути більшим 40% від ВВП. Програма співробітництва України з МВФ не передбачає жодних заходів щодо мінімізації боргового навантаження та врегулювання проблеми зовнішньої заборгованості України. За більшістю показників боргової стійкості рівень ризиків оцінювався як дуже високий ще на початку 2014 року. Після девальвації національної валюти на 45% пропорційно зріс тягар з обслуговування зобов'язань за зовнішнім боргом та валютними ОВДП. Зважаючи на ці чинники, можемо передбачити, що в майбутньому може виникнути необхідність реструктуризації частини державного боргу, тим паче, що у світовій практиці таких прикладів чимало. Уряд Греції у вересні 2012 року уклав угоди з приватними кредиторами про списання 50% основної суми боргу та зменшення відсоткових ставок за рештою зобов'язань до рівня 3.5% річних, при цьому обсяг списаного боргу становив майже 105 млрд. євро. Крім списання половини боргу, уряду Греції також було надано термінову фінансову допомогу обсягом 110 млрд. євро у травні 2010 року, котрі надійшли від МВФ та країн єврозони, і 130 млрд. євро у вересні 2012 р., що надійшли від МВФ та Європейського фонду фінансової стабільності. Саме тому представникам українських урядових структур необхідно продумати підходи щодо обговорення в майбутньому проблеми реструктуризації чи списання частини державного боргу.

Учасники засідання за круглим столом загалом визнали, що механізми взаємодії з МВФ потребують переосмислення, впровадження нових якісних підходів. Після виникнення у 2008 році глобальної фінансово-економічної кризи в середовищі фінансистів і банкірів також чути дедалі більше аргументів щодо необхідності реформування МВФ. Зокрема це запровадження фондом гнучких підходів для співпраці з різними країнами, обмеження невиправданих заходів щодо жорсткої економії бюджетних коштів. Також МВФ необхідно обмежити своє втручання у внутрішню політику країн, зменшувати ефект втягування країн до боргової ями шляхом надання кредитів на виснажливих для економіки умовах. Місіям МВФ, які працюють у кожній країні, пропонують брати на себе частку відповідальності за негативні макроекономічні наслідки, котрі виникають у результаті дотримання країною-позичальником їхніх рекомендацій. Одним із важливих напрямів реформування МВФ є вдосконалення механізмів представництва країн-членів шляхом зміни обсягів квот спеціальних прав запозичення (СПЗ). Незважаючи на те, що реформа квот була ініційована ще у 2010 році, вона й досі не завершена, зокрема й через те, що США не поспішають впроваджувати нові квоти внаслідок значної заборгованості та дисбалансів у власній економіці.

На переконання експертів, реформування МВФ має сприяти зростанню ефективності його діяльності, зокрема щодо вдосконалення принципів управління потоками капіталу, сприяння впровадженню гнучкості валютних курсів та запобіганню конкурентної девальвації національних валют між різними країнами, що призводить до такого явища, як “валютні війни”. Підвищення прозорості оприлюднених МВФ статистичних даних, сприяння набуття національними валютами країн-членів статусу вільно конвертованих стануть запобіжниками подальшого розвитку кризових явищ у глобальному масштабі. Таким чином у новій моделі глобального економічного управління фонд поступово набудуватиме статусу та функціонального навантаження основного координатора економічної діяльності національних урядів, а також транснаціональних корпорацій. Водночас реформування такої інституції відповідно до вимог часу — справа вельми складна, адже при цьому необхідно враховувати багато чинників, інтереси різних країн як із розвинути-

ми економіками, так і з ринками, що перебувають на певному етапі розвитку. Досягнути консенсусу наразі вельми не просто, оскільки між країнами — членами МВФ виникають об’єктивні конфлікти економічних інтересів, які можуть бути вирішені шляхом формування єдиного глобального ринку товарів, послуг та світового фінансового ринку, що функціонуватиме на засадах універсальності підходів, прозорості та паритетності інтересів.

Людмила Патрікац,
Liudmyla Patrikats,
Роман Підвисоцький,
Roman Pidvysotskyi,

“Вісник Національного банку України”.
“Herald of the National Bank of Ukraine”.

Фото Владислава Негребетського.
Photos by Vladyslav Nehrebetzkyi.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у травні 2014 р.¹ Amendments to the State Register of Banks, which were made in May 2014

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса	Банківська ліцензія:	
						номер	дата видачі
м. Київ і Київська область							
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “МІЖНАРОДНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК”	ПАТ	121 423 500	11.03.2008 р.	321	м. Київ, вул. Лаврська, 16	242	15.11.2011 р.
Закарпатська область							
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “КОМЕРЦІЙНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК”	ПАТ	125 000 000	16.12.1992 р.	135	м. Ужгород, вул. Юрія Гойди, 10	105	04.11.2011 р.

¹ “Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків” опубліковано у “Віснику НБУ” № 2, 2014 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

Банки, яким змінено або в яких відкликано банківську ліцензію у травні 2014 року Banks whose banking licenses were revoked or suspended in May 2014

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія:		Примітка
		номер	дата видачі	
АР Крим і м. Севастополь				
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ”	м. Сімферополь, вул. Більшовицька, 24	164	28.10.2011 р.	Банківську ліцензію відкликано згідно з постановою Правління НБУ від 06.05.2014 р. № 260
Публічне акціонерне товариство Банк “Морський”	м. Севастополь, вул. Брестська, 18-а	168	04.11.2011 р.	Банківську ліцензію відкликано згідно з постановою Правління НБУ від 06.05.2014 р. № 260
Харківська область				
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “РЕАЛ БАНК”	м. Харків, просп. Леніна, 60	20	07.11.2011 р.	Банківську ліцензію відкликано згідно з постановою Правління НБУ від 21.05.2014 р. № 295

Банки, вилучені з Державного реєстру банків у травні 2014 р. Banks of Ukraine excluded from the State Register of Banks in May 2014

Назва банку	Номер реєстрації банку	Дата реєстрації банку	Дата вилучення з Державного реєстру банків	Банківська ліцензія:		Підстава для вилучення з Державного реєстру банків
				номер	дата видачі	
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ”	118	22.06.1992 р.	06.05.2014 р.	164	28.10.2011 р.	Постанова Правління НБУ від 06.05.2014 р. № 260
Публічне акціонерне товариство Банк “Морський”	246	17.05.1994 р.	06.05.2014 р.	168	04.11.2011 р.	Постанова Правління НБУ від 06.05.2014 р. № 260

Матеріали для “Вісника Національного банку України” підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сімецька.

■ **Олександр Барановський**
Oleksandr Baranovskyi

Доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, проректор з наукових досліджень та інноваційної роботи Університету банківської справи Національного банку України
Dr. habil. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine, Vice-Rector on Scientific Researches and Innovations of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Природа економічної безпеки комерційного банку

The nature of economic security of a commercial bank

Визначено значущість і цілі гарантування безпеки банку, її складові та чинники. Наведено підходи до тлумачення сутності економічної безпеки комерційного банку, її критеріїв і показників. Виявлено напрями гарантування економічної безпеки банків та їхніх об'єднань.

The article discusses the importance and targets of banking security, its components and special features. There are given ways to interpreting of the essence of economic security of a commercial bank, its criteria and characteristics. The author shows areas of ensuring economic security of banks and their associations.

Ключові слова: економічна безпека комерційного банку, економічна безпека банківської групи, різновиди економічної безпеки банків, гарантування економічної безпеки комерційних банків.

Key words: economic security of a commercial bank, economic security of a group of banks, types of economic security of banks, ensuring of economic security of commercial banks.

Трансформація форм власності й організаційно-правових форм більшості суб'єктів господарювання української економіки істотно змінила розуміння і тлумачення поняття “безпека”. Його зміст з площини, підпорядкованої раніше в основному державним інтересам, дедалі більше переходить у площину реальної економіки, стосуючись регіонів і підприємницьких структур – підприємств, банків, корпорацій [27, с. 62].

На рівні підприємства значною мірою проявляється залежність від суб'єктивних чинників, оскільки концепцію безпеки конкретного суб'єкта господарювання визначає його керівництво, ґрунтуючись на власному уявленні про проблему безпеки, зважаючи на наявність необхідних для її забезпечення ресурсів, а також стратегічні цілі діяльності.

При цьому складність вирішення організаційних та економічних завдань гарантування безпеки банків зумовлена комплексним характером їхньої діяльності. Однак попри появу останнім часом численної літератури з питань безпеки підприємництва, бракує системних та узагальнюючих досліджень цієї специфічної пробле-

ми в сфері банківництва, хоча потреба в них очевидна.

Основними цілями гарантування безпеки банку є:

– організація системи нормального функціонування, збереження і відтворення майна, інших об'єктів цивільних прав та інфраструктури банку, досягнення банком статутних цілей;

– забезпечення захисту економічних прав фізичних і юридичних осіб у сфері банківської діяльності;

– зміцнення банківської системи, фінансової, економічної та національної безпеки [5, с. 12].

Досягнення зазначених цілей, на думку фахівців, потребує створення банком власної системи безпеки, котра гарантує його захист від злочинних зазіхань, вчинених як із застосуванням сили і загроз, так і від кримінальних діянь ненасильницького характеру (шляхом обману, зловживання довірою або таємно – в умовах неочевидності), недобросовісної внутрішньої і міжсекторальної конкуренції, а також перевищення посадових повноважень, корупційних діянь, недостатньої обізнаності й кваліфікації топ-менеджерів і банківського персоналу.

СУТІСНІСТЬ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Під безпекою комерційного банку розуміється стан захищеності інтересів власників, керівництва і клієнтів банку, матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх загроз [18]. За оцінкою А.Вінникова [4, с. 11–13], безпека – стан захищеності банку від внутрішніх і зовнішніх загроз. Як вважає М.Ілляш, безпека банку – це “система заходів, які забезпечують захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз. Рівень захищеності характеризується здатністю банку протистояти спробам як прямого несанкціонованого проникнення до приміщень банку зі злочинною метою, так і спробам завдати шкоди банкові з боку конкурентів і кримінальних структур шляхом втручання в банківську діяльність, набуття впливу на банк з метою здійснення фінансових афер і махінацій, відмивання “брудних грошей”, незаконних переказів їх за кордон і т. ін.” [10, с. 91].

На думку С.Ільєсова, безпека бан-

ку — це його захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дає змогу надійно зберігати й ефективно використовувати фінансовий, матеріальний і кадровий потенціал [13, с. 46].

Як вважає О.Клеков, *безпека банку — стан стійкої життєдіяльності*, за якого забезпечується реалізація основних інтересів і пріоритетних цілей банку, його захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов його функціонування. *Основна мета забезпечення безпеки банку — виключити можливість завдання йому збитків або упущення ним вигоди та забезпечити ефективну діяльність банку і якісну реалізацію всіх операцій та угод* [15]. При цьому автор зазначає, що *головним критерієм ефективності та якості безпеки банку є стабільність його фінансового й економічного розвитку відповідно до планів і завдань незалежно від зміни ситуації*.

В.Семенов під *безпекою кредитної організації* пропонує розуміти стан захищеності інтересів її власників, керівництва, персоналу і клієнтів, матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто вміння і спроможність банківської установи надійно протистояти будь-яким спробам кримінальних структур чи недобросовісних конкурентів завдати шкоди її законним інтересам [22].

Таке визначення, на наш погляд, є недостатньо обґрунтованим, оскільки, по-перше, не дає чіткого уявлення про сутність інтересів власників, керівництва, персоналу і клієнтів банківської установи. По-друге, безпеку банківської установи визначають не лише матеріальні, а й трудові ресурси, а також нематеріальні цінності, зосереджені у вигляді інтелектуальної власності й гудвілу (репутації/іміджу/бренда, різноманітних рейтингів банку). По-третє, серед реальних супротивників конкретної банківської установи можуть бути не лише кримінальні структури і недобросовісні конкуренти. До переліку потенційних загроз належать і недобросовісні позичальники й інші клієнти, державні чиновники та всілякі контролери.

Натомість З.Сороківська зазначає, що *безпека банку* є вельми широким поняттям, під яким слід розуміти *систему заходів, спрямованих на захист і раціональне використання сукупності ресурсів, що є у розпорядженні банківської установи з метою запобігання загрозам його діяльності для максимального отримання прибутку*. А з метою розробки ефективного комплексу за-

ходів задля досягнення *безпеки банку* загалом у її структурі, як вона вважає, доцільно виокремити такі види: *фінансову безпеку, безпеку персоналу банку, або кадрову, інформаційну безпеку, правову безпеку*. І при цьому додає, що *особливої уваги за умов нестабільності економічної ситуації та необхідності забезпечення стабільності як банківської системи України загалом, так і її окремих складових потребує фінансова безпека банку* [23, с. 405].

На думку С.Букіна [3], питання *безпеки банку* є актуальними не лише безпосередньо для банків, а також і для решти учасників ринкових відносин. Безумовно, в першу чергу цією проблемою опікуються *власники банку, його акціонери*, котрі турбуються про розвиток свого бізнесу і несуть за нього матеріальну, моральну і соціальну відповідальність, якщо, звичайно, банку первісно не відведена роль кримінальної організації. Безпека банку також важлива і для *клієнтури*, що формується з постійних і нових юридичних осіб, а також фізичних осіб, які є вкладниками, позичальниками кредитів і користувачами будь-яких банківських послуг (пластикові картки, сейфові коміртки). Ця проблема актуальна і для *партнерів по бізнесу*, і особливо для *банківського персоналу*, який дуже часто легковажить, сприймаючи проблему безпеки як якусь далеку, що перебуває поза банком і не стосується безпосередньо кожного працівника. З огляду на зазначене, він підкреслює, що *безпеку банківської діяльності* слід розуміти насамперед так: *безпека банку як організації; безпека банківського персоналу; безпека банківських операцій*.

Тому при обговоренні такої проблематики *необхідно оцінювати ризики банку як організації з позиції менеджменту, тобто з позиції управління банком, що включає планування його діяльності на ринку, організацію його бізнесу, мотивацію банківського персоналу і контроль за банківськими операціями*.

Розглядаючи *безпеку банку* через призму організації, маємо акцентувати увагу як на її зовнішньому, так і на внутрішньому середовищі. У зовнішньому середовищі слід розглядати дії з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, державних установ і громадян, а також кримінального середовища. У внутрішньому ж — дії персоналу банку в особі спеціалістів і менеджерів відділів банку (його підрозділів), неформальних груп, а також адміністрації банку та його власників. Часто передумовою для потенційної загрози є некомпетентність окремих менеджерів і спеціалістів банку, їхні навмисні дії і бажання деяких працівників особисто збагатитися за рахунок використання потенціалу банку, в тому числі за рахунок змови з клієнтами чи кримінальними елементами, а також із потенційними конкурентами.

Безпека персоналу банку відображає стан його внутрішнього середовища, де особливо актуальна особиста безпека персоналу банку, яку стовідсотково не гарантує жоден власник. Це явище не є однозначним і часто на практиці його проявом є небажання банківського персоналу брати участь у кримінальних чи тіньових операціях, а також вимога банківського персоналу за кваліфікованою, чесну і понаднормову працю отримувати належну оплату з урахуванням її специфіки, включаючи вплив потенційних загроз при проведенні конкретних банківських операцій.

Безпека банківських операцій становить значний інтерес, оскільки стосується сутності банківського бізнесу і безпосередньо пов'язана з *безпекою банку та його персоналу*. Тут пріоритетними є не так мотиви поведінки персоналу під час виконання своїх посадових обов'язків, як технології професійних порушень і використання чинного порядку і правил, операційні недоліки і порушення в банку з метою реалізації особистих інтересів банківського персоналу чи його власників, а також дії в інтересах банків-конкурентів, криміналітету і чиновництва.

В економічній літературі виокремлюють і такі дві вагомні сфери банківської безпеки, як *безпека банківської інформації та безпека банку як такої, тобто особиста безпека співробітників, його матеріальних і фінансових активів* [1, с. 151].

О.Клеков серед видів безпеки, під якими він розуміє сукупність заходів однакової спрямованості, що виконуються в межах відповідної групи завдань безпеки, виокремлює, разом з *особистою та колективною безпекою* такі види [15, с. 8–9]:

- *безпеку ресурсів і майна — забезпечення зберігання і раціонального використання кредитних та фінансових ресурсів банку, надійного зберігання та транспортування готівки і цінностей, грамотної експлуатації технічних засобів та обладнання банку*. Досягається створенням ефективного комплексу заходів захисту електронної системи платежів банку і запобіганням відпливу коштів шляхом фальсифікації фі-

нансових документів; наявністю відповідних встановленим вимогам місць зберігання готівки, цінностей, технічних засобів, транспорту й обладнання банку, вмілою їх експлуатацією; грамотною організацією охорони та режимних заходів у банку; створенням обстановки ошадливого ставлення до майна банку, суворой і неминучой відповідальності за крадіжки матеріальних засобів та їх псування; ефективним плануванням заходів і додержанням правил пожежної безпеки;

- **інформаційну безпеку** — забезпечення гарантованого захисту інформаційних ресурсів банку від внутрішніх і зовнішніх посягань. Досягається визначенням категорій банківської інформації та виробленням відповідних заходів щодо її захисту; дотриманням відповідних режимів діяльності банку; виконанням усіма працівниками банку норм і правил роботи з інформацією; своєчасним виявленням спроб і можливих каналів витоку інформації та їх перетинанням;

- **безпеку угод** — створення умов для ефективного проведення банком операцій і здійснення угод. Досягається зваженою політикою керівництва банку в усіх сферах банківської діяльності, що забезпечує виправданий ризик та ефективне вкладення грошей; всебічним знанням і врахуванням особливостей ситуації в регіонах, країні та за її межами залежно від масштабів угод, прогнозуванням її розвитку і змін; наявністю інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище діяльності банку, ділову, фінансову і виробничу активність клієнтів, їхній правовий статус; ефективною організацією захисту інтелектуальної власності банку та інформації, що становить банківську таємницю.

Дослідники зазначають, що загалом в економічній літературі існує кілька підходів до визначення поняття економічної безпеки підприємства (а отже, і банку — О.Б.) [26, с. 264–265]:

- **ресурсно-функціональний підхід** (це такий стан усіх ресурсів, за якого забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток);

- **конкурентний підхід** (наявність у підприємства конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалу й організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням);

- **кібернетичний підхід** (кількісна та якісна характеристика властивостей

системи з урахуванням її спроможності до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої загрози, тобто дестабілізуючої дії зовнішніх і внутрішніх факторів, що непередбачувані і важкопрогнозовані);

- **підхід захисту інтересів банку від внутрішніх та зовнішніх загроз і збитків;**

- **системний підхід.**

З огляду на це, економічну безпеку підприємства дослідники визначають як сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз і створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань.

При цьому найчастіше вітчизняні та іноземні науковці використовують **ресурсно-функціональний, системний та захисний підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства, хоча деякі аспекти є різними, а інші підходи до визначення економічної безпеки також ефективні.**

На думку П.А.Герасимова, **економічна безпека банку** — це не лише стан захищеності інтересів самого банку та його акціонерів, матеріальних, фінансових, інформаційних та інших ресурсів від існуючих і потенційних загроз, а й забезпечення поступального розвитку банку й абсолютного виконання контр-агентами прийнятих ними перед банком зобов'язань [6, с. 21].

Водночас В.Р.Краліч вважає, що економічна безпека банку є станом захищеності його життєво важливих інтересів від несумлінної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань і окремих осіб, а також спроможність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування і розвитку відповідно до статутних цілей [19].

У редакції М.Зубка [12, с. 166–167] економічна безпека банківської діяльності — це стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності банку, гарантований захист його фінансових і матеріальних ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації. При цьому зазначається, що **особлива роль економічної безпеки в системі заходів забезпечення безпеки банку зумовлюється: різноманітністю інтересів суб'єктів ринку банківських послуг; прагненням суб'єктів ринку до збільшення прибутку, гострою**

конкурентною боротьбою; обмеженістю фінансових ресурсів банків та джерел їх формування; нестабільною економічною ситуацією, несподіваними і різкими її змінами; зростанням економічної злочинності в кредитно-фінансовій сфері; підвищенням ризиком проведення банківських операцій у сучасних умовах.

Критеріями економічної безпеки вчений вважає: ресурсний потенціал банку і можливості його розвитку; рівень ефективності використання ресурсів; рівень спроможності банку протистояти загрозам його економічній безпеці та самостійно ліквідувати їх; конкурентоспроможність банку; цілісність і масштаби структури банку; ефективність кадрової політики. А серед **показників економічної безпеки** пропонує застосовувати: темпи зростання прибутковості та зміцнення економічної стабільності; рівень матеріального і соціального забезпечення працівників банку; розмір боргових зобов'язань банку; структуру дебіторської заборгованості банку; обсяги використання тіньового капіталу.

За К.Тарібековим, економічна безпека банку — це його спроможність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі банківського бізнесу [24, с. 23], тоді як О.Бочаров вважає, що це — стан економіки кредитної організації (банку), необхідний і достатній для реалізації цільової функції, самостійного, стійкого і прогресивного розвитку, збереження стабільності за внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників [2, с. 15].

На думку Р.Гриценка, економічна безпека банку може бути визначена як “стан, за якого фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені через цілеспрямовані дії певної групи осіб чи організацій як усередині, так і за межами держави, а також — через негативні макроекономічні та політичні чинники” [7, с. 27].

Н.Зачосова зазначає, що економічна безпека комерційного банку — це такий стан його функціональних можливостей, що спроможний забезпечити збереження наявних активів установи та сприяти залученню нових фінансових та матеріальних надходжень від різних видів діяльності банку. При цьому вона наголошує, що **факт виникнення будь-яких втрат активів банківської установи, крім традиційних і характерних для нормального провадження нею господарської діяльності, можна вважати порушенням оптимального стану економічної безпеки. Якими б не були втрати — матеріальними, технічними**

ми, інформаційними — усі вони для усвідомлення обсягів збитку приводяться до єдиного універсального показника — *фінансового ресурсу*. Таким чином, який би сегмент системи економічної безпеки не дав збій — все одно постраждає *фінансова безпека установи* [11].

Н.Різник та І.Воробйова визначають *економічну безпеку банку* як забезпечення стану гарантованого збереження і раціонального використання фінансових, матеріальних, кадрових та інформаційних ресурсів і цінностей з метою запобігання загрозам комерційних банків, ефективного проведення банком операцій і угод, а також створення умов стабільного, ефективного функціонування й максимізації прибутку в різноманітних умовах [21].

О.Штаєр тлумачить *економічну безпеку банку* як стан, за якого при найефективнішому використанні матеріальних, інтелектуальних та фінансових ресурсів реалізуються його основні інтереси, забезпечується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний розвиток, гарантується захист виробничого та кадрового потенціалу від усіх видів загроз та дестабілізуючих чинників, а також спроможність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації, що забезпечить конкурентну перевагу на ринку банківських послуг, зумовлену відповідністю потенціалу й організаційної структури банку його стратегічним цілям і завданням [26, с. 265].

З урахуванням цього вона підкреслює, що *головною метою [дотримання — О.Б.] економічної безпеки банку* є забезпечення гарантованого, стабільного та максимально ефективного функціонування банку в сучасних умовах, його адаптація до швидкоплинного зовнішнього середовища та створення передумов для високого потенціалу розвитку в майбутньому.

Відповідно до головної мети науковцем сформульовані *основні функціональні цілі [дотримання] економічної безпеки банку*:

- забезпечення високої ефективності роботи банку, фінансової стабільності й незалежності, техніко-технологічної незалежності, досягнення високої конкурентоспроможності як самого банку, так і його технічного потенціалу;

- налагодження ефективного менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління банком, високого рівня кваліфікації персоналу та його інте-

лектуального потенціалу;

- мінімізація впливу негативних явищ зовнішнього оточення на діяльність банку;

- якісна правова захищеність усіх складових діяльності банку;

- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної та банківської таємниці і досягнення ефективного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів та відділів банку;

- ефективна організація системи безпеки персоналу та керівництва банку, його капіталу, майна, а також комерційних інтересів [26, с. 266–267].

Отже, в економічній літературі *безпеки банку* визначається як *захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз; стан його зовнішнього та внутрішнього середовища; один з основних елементів банківського менеджменту; організація заходів із запобігання можливим загрозам його діяльності*.

Натомість *“економічна безпека банку”* тлумачиться як *сукупність охорони комерційної та банківської таємниці; забезпечення стану найкращого використання ресурсів для запобігання загрозам комерційних банків і створення умов стабільного, ефективного функціонування й максимізації прибутку; стан захищеності його життєво важливих інтересів, інтересів власників, менеджменту, персоналу та клієнтів; спроможність протистояти деструктивним діям на фінансовому ринку і забезпечити виживання в конкурентній боротьбі; стан, необхідний і достатній для реалізації цільової функції і розвитку*.

Становить інтерес рівень значущості деяких елементів визначень поняття *“економічна безпека банку”* (див. графік).

Незважаючи на використання в

Джерело: [26, с. 266].

літературі терміна *“економічна безпека банку”*, де під ним розуміється сукупність охорони комерційної та банківської таємниці, в понятійному аспекті його значення ширше і є предметом усієї *банківської безпеки*. Будь-які втрати банку — матеріальні, фінансові, кадрові, інформаційні тощо — мають економічні наслідки. При цьому окремі проблеми банківської безпеки пов’язані між собою.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ГРУПИ

Перспективним напрямом досліджень є з’ясування сутності *безпеки банківської групи* як складного, що не є юридичною особою, об’єднання юридичних осіб — кредитних організацій і юридичних осіб, котрі не є кредитними організаціями. Основним видом діяльності такого об’єднання є банківський і супутній йому бізнес, при цьому одна (головна) кредитна організація суттєво впливає прямо чи опосередковано (через третю особу — дочірню організацію) на рішення, котрі приймаються органами управління інших юридичних осіб. До супутніх видів бізнесу належить діяльність організацій у рамках банківської групи, що надають такі фінансові послуги: факторингові, форфейтингові, лізингові, страхові, інвестиційні, фондові, з управління активами, щодо операцій з нерухомістю тощо, які не є основними для банківської діяльності групи за обсягом отримуваних доходів, кількістю співробітників, що надають перелічені послуги, сумою активів, котрі припадають на них [20].

При цьому дослідники виокремлюють такі різновиди банківських груп [20]:

- за *схемою корпоративної участі* — класичні, з перехресною участю, з виділенням підгруп;

- за *географічним розташуванням* — регіональні, міжрегіональні, транснаціональні;

- за *способом формування* — що складається із суб’єктів, які діяли на ринку до входження в групу, що складається з новостворених суб’єктів, зі змішаним формуванням;

- за *складом учасників* — самостійні, з супутнім бізнесом, що є частиною інтегрованої корпоративної структури з переважанням іншого бізнесу;

- за *стратегією розширення бізнесу* — з пасивною стратегією, з помірною стратегією, з агресивною стратегією.

Наприклад, до складу зареєстрована-

ної НБУ в березні 2013 року банківської групи Приватбанку, крім самого банку, входили сім дочірніх компаній, котрі знаходяться на території інших країн: PrivatBank (Латвія), російський Москомприватбанк, Приватбанк (Грузія), грузинська страхова компанія ТАО і лізингова компанія Прайм-лізинг, російська компанія Експрес-фінанс і латвійська компанія PrivatLizings. А загалом у вересні 2013 року в Україні налічувалося 11 банківських груп.

Аналіз практики створення банківських груп є підставою для виявлення чинників, вплив яких зумовлює процес їх формування, що дає позитивний синергетичний ефект. Серед найважливіших чинників доцільно виокремити: ефект масштабу, прискорене зростання на ринках, використання надлишкових ресурсів, ефект “too big to fail” (надто великий, щоб збанкрутувати), диверсифікацію ризиків, управлінський чинник.

Стосовно банківської групи дослідники виокремлюють такі основні особливості кредитних ризиків [20]:

1. Усі структурні одиниці банківської групи працюють за стандартами материнського банку в сфері управління кредитними ризиками, використовуючи затверджені методики і застосовуючи інструменти, схвалені материнським банком. Регламентація діяльності всіх підрозділів банківської групи не лише формалізує процедури і механізми поточного банківського бізнесу, а й спрощує сам процес прийняття управлінських рішень;

2. Інсталяція досконаліших механізмів і технологій, які має материнський банк, у його регіональні структурні одиниці потребує значних часових і матеріальних затрат;

3. На діяльність банків у рамках банківської групи певний вплив мають регуляторні органи тієї країни, де розташований дочірній банк. Тому для менеджменту групи і окремих дочірніх банків постає завдання адаптації застосовуваних материнською компанією методологій з урахуванням особливостей вимог центральних банків країн розміщення дочірніх структур і впровадження процедур, котрі дають змогу складати звітність за вимогами центрального банку країни базування материнської кредитної організації;

4. Ідентичність кредитного процесу можлива в результаті перенесення прийняття частини рішень щодо кредитування й інших операцій, для яких притаманний кредитний ризик, у ма-

теринський банк. Однак, як свідчить практика, це ускладнює і затягує процес розгляду заявок і прийняття рішень, що позначається на результативності бізнесу. Вирішення цього питання відбувається завдяки делегуванню права надання кредитів дочірнім банкам у рамках певного ліміту;

5. Впровадження, з одного боку, єдиної кредитної політики, а з другого – її коригування під кожний дочірній банк дає змогу формалізувати підходи до позичальників, розподіляти кредитні ресурси пропорційно до цільових орієнтирів розвитку групи і не виходити за межі припустимого рівня ризику загалом по групі. Сукупний кредитний ризик учасника кредитної групи визначається окремо щодо кожного банку з урахуванням особливостей країни і припущень, що застосовуються при визначенні загальної величини очікуваних втрат стосовно портфеля кожного дочірнього банку. Потім на періодичній основі ці дані консолідуються в материнському банку і надаються регулюючому органу. Одночасно здійснюється аналіз кредитного портфеля банківської групи, після чого приймаються рішення про перенесення концентрації, розосередження кредитного ризику в межах групи, про використання відповідних інструментів для його зменшення в конкретному дочірньому банку;

6. Одним із дієвих способів скорочення загального рівня кредитного ризику в рамках групи є перенесення центру ризику з банківського сектору до сектору фінансових компаній, котрі входять до групи. Потенційно більший рівень дохідності операцій, що поєднується з високим ризиком, винесений за межі банківського бізнесу, дає змогу групі отримувати додаткові доходи, не погіршуючи фінансового стану банків – членів групи.

Ось чому найважливішими під час розгляду доцільності створення чи розширення банківських груп є питання, пов'язані з ризиками їх діяльності, збереженням загального рівня фінансової та ринкової стійкості. Це зумовлено тим, що внаслідок зростання масштабів бізнесу, до якого залучається комерційний банк, збільшується і спектр ризикованих операцій. Основні фінансові ризики (кредитний, відсотковий, валютний і фондовий) доповнюються відносно новими. До них належать ризики втрати керованості, втрати ділової репутації, ризики афілійованості і кадрові ризики. В умовах ускладнення банківської структури зростає роль ризик-менеджменту. Концентрація банківського капіталу стимулює перехід управління ризиками від одного банку до ство-

рення аналогічної системи для банківської групи загалом. При цьому копіювання і перенесення методик, які добре себе зарекомендували в рамках одного банку, що працює в певних секторах ринку, на інші кредитні організації, які мають різний рівень розвитку, призводить до серйозних проблем. Запровадження єдиних стандартів оцінки ризиків є складним процесом, що потребує збалансованого багатофакторного підходу [20].

Заслуговує на увагу і дослідження безпеки банківського холдингу. Доцільно розглянути також безпеку банківської економіки як сукупність виробничих відносин, які виникають між банками під час їхньої взаємодії.

СКЛАДОВІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

З результатами проведеного теоретичного аналізу існуючих поглядів на зміст поняття безпеки банків С.Яременко виокремлює два підходи, один з яких базується на використанні поняття загрози, а другий сконцентровано на досягненні мети банківської діяльності. На думку дослідниці, система банківської безпеки має концентрувати свої зусилля насамперед навколо забезпечення саме економічної безпеки банків, створюючи умови для формування високого рівня стійкості банків до впливу загроз, підтримання ними своєї ліквідності й платоспроможності, у тому числі і під дією різних дестабілізуючих чинників. С.Яременко доводить, що для адекватного розкриття сутнісного змісту економічну безпеку слід трактувати як стан банку, за якого забезпечується його економічний розвиток і стабільність діяльності, гарантований захист ресурсів та здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації. Дослідниця також обґрунтовує, що розвиток банку є однією з необхідних компонентів і умов гарантування його економічної безпеки, зазначаючи при цьому, що якщо в економічному плані банк не розвивається, то у нього звужується потенціал для утримання своїх конкурентних позицій на ринку та протидії внутрішнім і зовнішнім зарозам. Це дає їй підстави стверджувати, що економічний розвиток банку забезпечує його стійкість на ринку, яку слід розглядати як складову безпеки банківської діяльності.

Водночас стійкість банку як його здатність зберігати свій функціональний потенціал навіть під впливом не-

гати́вних чинників зовнішнього чи внутрішнього середовища є результатом *гарантування економічної безпеки діяльності банку*. С.Яременко обґрунтовує доцільність *“економічного” підходу до гарантування безпеки банківської діяльності*, в основу якого покладено *ідею досягнення банком мети через підтримання відповідного режиму його безпеки, а не сам процес боротьби з явищами, визначеними як загрози*. Причому серед різновидів економічної безпеки дослідниці виокремлює зокрема *фінансову, кадрову, інформаційну й безпеку матеріальних ресурсів*. Головною складовою в структурі комплексної системи економічної безпеки банку вона вважає *фінансову безпеку, метою якої є забезпечення фінансової стійкості і фінансової незалежності банку, уникнення втрати й неефективного використання ним своїх фінансових ресурсів*. А завдання *[гарантування – О.Б.] фінансової безпеки* спрямовані на *створення умов для фінансового виживання банків та забезпечення мінімально достатнього рівня процесу відтворення фінансових ресурсів* [29].

Н.Різник та І.Воробйова серед функціональних складових економічної безпеки банку виокремлюють [21]: *фінансову, кадрову, силову, інформаційну, політико-правову і ринкову*. Н.Зачосова серед різновидів економічної безпеки комерційного банку називає *фінансову, інформаційно-аналітичну, техніко-технологічну, фізичну і кадрову* [11]. Натомість О.Штаер серед основних складових економічної безпеки банку виділяє такі [26, с. 267–268]:

1. **Фінансову**, що полягає в діяльності банку, спрямованій на забезпечення належного рівня рентабельності, ліквідності, платоспроможності й кредитоспроможності, достатнього рівня ресурсів і капіталу, зростання прибутку, недопущення банкрутства;

2. **Інформаційну складову**, що полягає в ефективному гарантуванні безпеки інформаційних ресурсів банку, за якого дотримується необхідний рівень поінформованості керівництва, персоналу банку та зовнішнього середовища. Основним завданням цієї складової є: збір усіх видів інформації стосовно роботи банку та її аналіз; прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів; створення системи інформування про умови зовнішнього середовища (конкурентів, потенційних клієнтів, загрози, партнерів тощо); захист інформаційного забезпечення

наукової та маркетингової діяльності банку;

3. **Техніко-технологічну складову**, яка полягає в забезпеченні впровадження прогресивних технологій, своєчасному оновленні технічної бази, безпеці праці. При цьому О.Штаер посилається на С.Шкарлета, котрий пропонує *шість етапів забезпечення техніко-технологічної складової економічної безпеки банку* [25]:

1) аналіз ринку технологій проведення банківських операцій / їх ефективності;

2) аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій;

3) аналіз банківського ринку (конкуренти, продукти), оцінка перспектив розвитку, прогнозування можливих специфіки необхідних технологічних процесів для підвищення конкурентоспроможності банку;

4) розробка технологічної стратегії розвитку банку;

5) реалізація планів технологічного розвитку банку в процесі операційної діяльності;

6) аналіз результатів практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки банку;

4. **Інтелектуально-кадрову складову**, яка полягає в збереженні та розвитку інтелектуального потенціалу банку, ефективному управлінні персоналом, кадровому забезпеченні банку;

5. **Силову складову**, котра полягає в гарантуванні фізичної безпеки співробітників та керівництва банку і збереженні їхнього майна. Основне завдання силовій складовій – гарантування *фізичної і моральної безпеки як працівників банку і керівництва, так і клієнтів банку* в період перебування їх у банку, *гарантування безпеки майна та капіталу банку, гарантування безпеки інформаційного середовища банку, забезпечення сприятливого зовнішнього середовища банку, протидія кримінальним проявам, співробітництво з правоохоронними органами та державними органами*;

6. **Політико-правову складову**, що полягає у всебічному юридичному забезпеченні діяльності банку, нормативній роботі з контрагентами та владою, вирішенні інших питань нормативно-правового регулювання;

7. **Ринкову складову**, яка полягає у визначенні відповідності діяльності банку потребам і вимогам ринкового середовища, а також визначенні та за-

безпеченні конкурентних позицій банку, його адаптаційних можливостей, забезпеченні реалізації ринкової стратегії банку;

8. **Інтерфейсну складову**, котра полягає у характеристиці відносин банку з контрагентами, інвесторами, клієнтами, державними органами влади.

Крім того, С.Яременко вважає, що *економічна безпека банків*, з одного боку, є *самостійним елементом безпеки*, а з другого – *характеризує економічні аспекти кожного з елементів безпеки: охорони, режиму, інформаційно-аналітичного забезпечення* [28].

ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Найуніверсальнішим підходом до гарантування безпеки банків є налагодження системи безпеки технологічних процесів, притаманних банківській діяльності (наприклад, технології обігу готівки, цінних паперів, організації розрахунків, різні технології кредитування, операції з платіжними картками, інтернет-банкінг тощо).

У цьому контексті слід зазначити, що *проблема управління безпекою* і розрахунковими ризиками в умовах використання нових інформаційних технологій у платіжних системах¹ перебуває в центрі уваги міжнародного співтовариства. Зокрема, вона була розглянута на сесії Економічної і соціальної ради ООН, є постійною турботою Комітету з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків у Базелі. Проте на сьогодні в економічній літературі *не розроблені критерії економічної ефективності і безпеки. Питання управління і нагляду за платіжною системою, деякі проблеми вдосконалення платіжних систем із використанням банківських карт є предметом поточних досліджень, унаслідок чого економічна ефективність і безпека національної платіжної системи не розглядалися комплексно*. Визначення нагляду – оверсайта (oversight) центрального банку за платіжною системою² одночасно розкриває сутність *критеріїв гарантування її безпеки*:

1. Державна політика має бути спрямована на гарантування безпеки й ефективності платіжних систем, зокрема зменшення системного ризику [16];

2. Функцією центрального банку,

¹ Глобальні платіжні системи базуються на широкому спектрі платіжних угод, найпростіші з яких представлені двосторонніми (між банками-кореспондентами) угодами, а складніші можуть включати понад сто учасників.

² У редакції представника Національного банку Швейцарії Д.Хеллера (D. Heller).

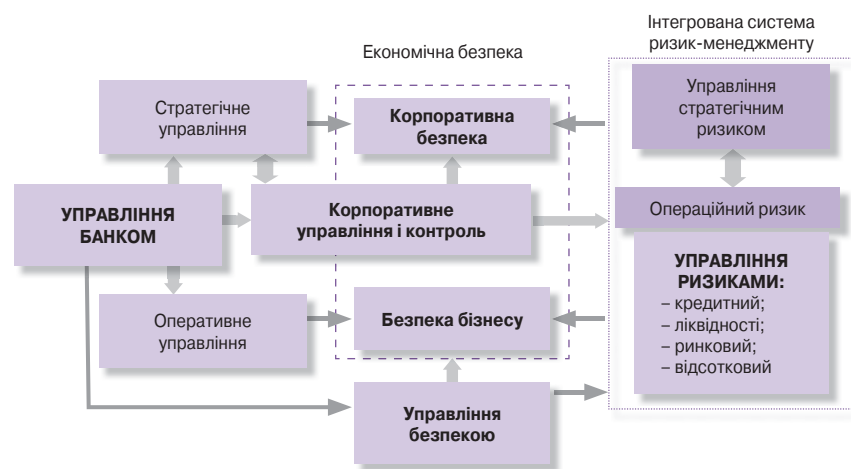
спрямованою на досягнення цілей у сфері безпеки й ефективності платіжних та розрахункових систем, є оверсайт або здійснення за допомогою моніторингу існуючих і планованих заходів, їхньої оцінки на відповідність цілям і політиці, а також внесення необхідних змін [31];

3. Завданням центрального банку є безперервне функціонування платіжної системи і захист фінансової системи від можливого "ефекту доміно", який може статися, коли один чи кілька учасників платіжної системи матимуть проблеми з кредитним портфелем або ліквідністю. Оверсайт платіжної системи націлюється на цю систему завчасно — раніше від моніторингу окремих користувачів [30].

Постійне зростання уваги до проблеми банківської безпеки відображає той факт, що вітчизняна кредитно-фінансова система зазнає суттєвих якісних зрушень, які відбуваються на тлі все ще не вирішених проблем її функціонування, високого рівня злочинності у цій сфері. А міжнародна фінансова криза кінця 1990-х років, яка опосередковано вплинула і на Україну, сприяла виведенню питання щодо міцності банківських сейфів на рівень проблеми фінансової безпеки держави зокрема і національної безпеки загалом.

Д.Кольцов вважає, що формування систем економічної безпеки банку і банківського сектору загалом тісно пов'язане з виконанням ними функцій фінансових посередників між постачальниками і споживачами фінансового капіталу [17]. При цьому він тлумачить економічну безпеку комерційного банку як його захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення управління активами і пасивами відповідно до граничних значень індикаторів безпеки, котрі враховують ризики збереження власного капіталу банку, його ефективного використання, спроможність банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами і державою за умови легітимності операцій і відповідності його фінансових документів вимогам наглядових органів. Водночас, на його думку, економічна безпека банківської системи пов'язана з фінансовою безпекою країни і полягає у виконанні банками їхніх основних функцій — трансформаційної (якісної трансформації активів — заощаджень в інвестиції) і посередницької — за умови мінімізації ризиків і загроз, найважливішою з яких є втрата капіталу. При цьому банківська система повинна мати необхідний потенціал, щоб не лише сприяти досягненню цілей і за-

Схема. Структура дворівневої системи економічної безпеки банку

Джерело: [14].

вдань макроекономічного розвитку країни, а й, в ідеалі, створювати для нього імпульси і протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Таким чином, гарантування фінансової безпеки загалом і банківського сектору зокрема є завданням не пасивної протидії, а реалізації комплексу активних контрзаходів, спрямованих на досягнення нею оптимального рівня.

Національний системі банківського регулювання і нагляду має бути притаманна функція участі в заходах із гарантування безпеки за межами України згідно з міжнародними договорами й угодами, укладеними чи визнаними Україною. Її реалізація можлива в разі налагодження взаємодії з міжнародними організаціями, котрі здійснюють регулювання міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин, а також з організаціями, що забезпечують збір інформації, проведення науково-дослідних робіт тощо. Хоча слід зазначити, що, згідно з теорією саморегуляції через ринковий механізм вільного банкінгу ("free banking") розвиток, контроль та безпека банківської системи можливі і без регулювання з боку держави.

Проблема економічної безпеки банку не може існувати сама по собі. Її сутність і зміст впливають із завдань, які вирішує банк на кожному з етапів свого економічного розвитку. Конкретний обсяг завдань гарантування економічної безпеки змінюється залежно від внутрішніх і зовнішніх умов діяльності банку, які складаються у певному часовому інтервалі.

Особлива значущість економічної безпеки банку зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками.

По-перше, необхідність і важливість економічної безпеки випливає з наявної різноманітності інтересів су-

б'єктів ринку банківських послуг. Прагнення до збільшення прибутків суб'єктів ринку загострює конкурентну боротьбу, яка завжди перебувала в площині економічної безпеки.

По-друге, обмеженість фінансових ресурсів банків та джерел їх створення спонукає до розробки ефективних технологій банківського виробництва, застосування економічних інструментів підтримання ліквідності і конкурентоспроможності банків на необхідному рівні, якісного використання їхньої ресурсної бази.

По-третє, нестабільна економічна ситуація, досить несподівані та різкі її зміни зумовлюють готовність банку до роботи в майже кризових умовах, зі значним ступенем ризику, іноді на межі втрати своєї ліквідності. Все це потребує вироблення банками адекватної економічної політики, економічної поведінки на ринку банківських послуг, поєднання принципів раціональності і доцільного ризику при вкладенні коштів.

По-четверте, внаслідок зростання економічної злочинності, насамперед у кредитно-фінансовій сфері, банківська діяльність є вельми ризикованою, і саме ця обставина зумовлює високу відповідальність банків перед своїми клієнтами, вкладниками та акціонерами. Тому всі заходи безпеки спрямовуються і концентруються саме на питаннях економічної безпеки, що й зумовлює її місце в системі безпеки банківської діяльності [9, с. 47–48].

На думку О.Канаєва, є підстави твердити про потрібну характеристику економічної безпеки банку [14], зокрема вона є:

— умовою довгострокового сталого розвитку банку і його захисту від стратегічних загроз, протидія яким є най-

важливішим завданням стратегічного управління;

— економічно безпечною діяльністю, яка забезпечується завдяки ефективному управлінню ризиками;

— специфічною діяльністю, покликану захищати капітал власників банку, що здійснюється в рамках корпоративного управління.

О.Канаєв бачить систему економічної безпеки банку дворівневою (див. схему).

Існує також думка, що ключовими для фінансового сектору в питанні управління безпекою і стійкістю мають стати *стабільність, надійність і пріоритет інтересів реального сектору економіки*. Адже кредитно-грошова і фінансова системи економіки не відіграють самостійної ролі. Їхня головна мета полягає в тому, щоб сприяти реальній економіці, виробництву товарів і послуг для накопичення багатства і його використання через інвестиції і споживання [8, с. 105].

Отже, з огляду на багатоаспектність і неоднозначність проблематики економічної безпеки комерційного банку та відсутність логічно завершених досліджень, а також брак практики організації системних рішень у цій сфері, питання її забезпечення потребує постійної уваги і координації зусиль усіх зацікавлених у його вирішенні.

Література

1. Банковский портфель-2 / Отв. ред. Коробов Ю. И., Рубин Ю. Б., Солдаткин В. И. — М.: СОМИНТЕК, 1994. — 752 с.
2. Бочаров О. А. Формирование основ экономической безопасности в банковской деятельности: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. — М., 2003. — 172 с.
3. Букин С. Безопасность банка / С.Букин // Банковские технологии. — 2003. — № 9. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.bizcom.ru/security/2003-09/01.html.
4. Винников А. С. Банк России и банковская безопасность / А.С.Винников // Регион. — 1997. — № 2. — С. 12—18.
5. Гамза В. А., Ткачук И. Б. Концепция и система безопасности банка. — М.: Изд-ль Шушлова И. И., 2003. — 109 с.
6. Герасимов П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход / П.А.Герасимов // Банковские услуги. — 2006. — № 4. — С. 20—30.
7. Гриценко Р. Экономічна безпека банківської системи України / Р.Гриценко // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 4 — С. 27—28.
8. Дувэ В. Глобальный финансовый кризис: уроки для творцов политики / В.Дувэ, К.В.Давиденко // Век глобализации. — 2011. — № 2. — С. 99—108.
9. Економічна безпека банківської системи в контексті нового курсу реформ в Україні в 2010-2015 роках. Експертно-аналітична доповідь / Колектив авторів під науковою редакцією д. е. н., проф. О.А.Кириченка. — К.: Дорадо-Друк, 2010. — 64 с.
10. Ілляш М. М. Безпека банку. Укн.: Енциклопедія банківської справи України. Редкол.: В.С.Степелмах (голова) та ін. — К.: Молодь, Ін Юре, 2001. — 680 с.
11. Зачосова Н. В. Кадровий менеджмент у системі економічної та фінансової безпеки комерційного банку / Сучасна економіка: Випуск 5. — Київ: ДІПК, 2011. — 72 с.
12. Зубок М. І. Безпека банків: навч. посіб. / М. І. Зубок. — К.: КНТЕУ, 2002. — 306 с.
13. Ильясов С. М. Управление безопасностью в банковской сфере региона / С.М.Ильясов // Деньги и кредит. — 2006. — № 5. — С. 46—52.
14. Канаєв А. В. Стратегическое управление как инструмент обеспечения экономической безопасности национальной банковской системы (теоретико-методологические основы): автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 — финансы, денежное обращение и кредит; 08.00.05 — экономика и управление народным хозяйством (экономическая безопасность) / А.В.Канаєв. — СПб., 2008. — 35 с.
15. Клеков О. О. Банківська безпека. — К.: Бліц-Інформ, 1997. — 142 с.
16. Ключевые принципы для системно значимых платежных систем. — Банк международных расчетов (Bank for International Settlements, BIS), 2001. — 97 с.
17. Кольцов Д. А. Индикаторы экономической безопасности банковской системы: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 — финансы, денежное обращение, кредит / Д.А.Кольцов. — М., 2007. — 26 с.
18. Концепция безопасности коммерческого банка. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.arb.ru/departs/s_konc.htm.
19. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. экон. наук: спец.: 21.04.02 — економічна безпека суб'єктів господарської діяльності / В.Р.Краліч. — К., 2010. — 21 с.
20. Миронова А. П. Совершенствование управления кредитными рисками банковской группы: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 — финансы, денежное обращение и кредит / А.П.Миронова. — М., 2009. — 25 с.
21. Різник Н. С. Оцінка та шляхи забезпечення економічної безпеки банку / Н.С.Різник, І.А.Воробйова // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси". Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. — №5 (20). — Луцьк, 2008. — 368 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_2/zbirnik_O_FN_5_4_2_183.pdf.
22. Семенов В. А. Модель и метод формирования комплексной системы банковской безопасности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. техн. наук: спец. 05.13.19 — методы и системы защиты информации, информационная безопасность / В.А.Семенов. — СПб., 2008. — 20 с.
23. Сороківська З. До питання фінансової безпеки банку в умовах світової економічної кризи / З.Сороківська // Економічний аналіз. — 2011. — Випуск 8. — Частина 1. — С. 404—408.
24. Тагирбеков К. Основы банковской деятельности. — М.: Ось-89, 2003. — 446 с.
25. Шкарлет С. М. Первинні засади структурної моделі економічної безпеки підприємства / С.М.Шкарлет // Сіверянський літопис. — 2006. — № 1. — С. 124—130.
26. Штаєр О. М. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки банку / О.М.Штаєр // Європейський вектор економічного розвитку. — 2011. — № 2. — С. 263—270.
27. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / М.Медников и др. — СПб.: Питер, 2004. — 288 с.
28. Яременко С. Економічна безпека банків / С.Яременко // Інформаційний вісник Академії наук вищої школи України. — 2005. — № 4. — С. 26—34.
29. Яременко С. М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук: спец.: 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит / С.М.Яременко. — К., 2010. — 23 с.
30. The 'Blue Book' provides a comprehensive description of the main payment and the ECB's predecessor, the European Monetary Institute (EMI), in April 1996. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <https://www.ecb.europa.eu/paym/intro/book/html/index.en.html>.
31. Oversight Report/CPSS, 2005. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bis.org/publ/cps68.pdf>.

УДК 339.727;732;738
JEL Classification F 33

Дослідження/

■ Олександр Шаров Oleksandr Sharov

Завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень,
доктор економічних наук, професор
Dr. habil. (Economics), Professor, Chief of the Foreign Economic Policy Division of the National Institute of
Strategic Studies
E-mail: osharov@niss.gov.ua

Наступний Бреттон-Вудс: логіка розвитку міжнародної валютної системи

The next Bretton-Woods: the logic of the international monetary system development

Аналізуючи досвід перших семи десятиліть діяльності Бреттон-Вудських інститутів – Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), автор доходить висновку, що впродовж цього періоду часу сама міжнародна валютна система вже зазнала цілої низки кардинальних змін. Зокрема відбулися демонетизація золота, відхід від системи фіксованих валютних курсів, а також переорієнтація діяльності МВФ і МБРР на країни, що розвиваються. При цьому наголошено, що ці етапи розвитку міжнародної валютної системи були зумовлені змінами в умовах функціонування світової економіки та потребами її подальшого розвитку.

Having analyzed the experience of the first seventy years of Bretton-Woods institutions activities (the International Monetary Fund (IMF) and the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), the author makes a conclusion that during this period, the international monetary system has undergone a number of radical changes. There are, in particular, demonetization of gold, departure from the system of fixed exchange rates, and reorientation of IMF and IBRD activities towards developing countries. At the same time, the author underlines that these stages of the international monetary system development were caused by changes in conditions of the world economy functioning and by the need of its further development.

Ключові слова: Бреттон-Вудс, МВФ, МБРР, міжнародна валютна система, демонетизація золота, гнучкі валютні курси, зовнішня заборгованість.

Key words: Bretton-Woods, the IMF, the IBRD, international monetary system, demonetization of gold, floating exchange rates, external debt.

Бреттон-Вудські інститути – Міжнародний валютний фонд і Міжнародний банк реконструкції та розвитку разом зі своїми дочірніми структурами (Міжнародною асоціацією розвитку, Міжнародною фінансовою корпорацією, Багатостороннім агентством гарантування інвестицій, Міжнародним центром урегулювання інвестиційних спорів) створюють “кістяк” сучасної глобальної валютно-кредитної системи. Формально входячи до складу так званої “родини ООН”, вони помітно вирізняються із загалу не лише специфічною “зоною відповідальності”, а й порядком прийняття рішень. У результаті ці інституції часто сприймаються не як установи міжнародної

спільноти, а як “інструменти впливу світового капіталу”. Втім, такими вони й замислювалися своїми творцями, які намагалися використати світовий капітал для врегулювання проблем світової економіки.

Створена система ніколи, мабуть, не була ідеальною і тому цілком відповідним є заклик до проведення “нового Бреттон-Вудсу”, який уже не вперше, але, мабуть, найпотужніше пролунав під час засідання країн “Великої двадцятки” у листопаді 2010 року в Сеулі. Але вже тоді експерти зауважили: “Від того часу, коли післявоєнна Бреттон-Вудська система фіксованих, але регульованих валютних курсів розвалилася у 1970-х роках, учені пропонують уто-

Готель “Маунт Вашингтон”, в якому відбувалася Бреттон-Вудська конференція.

пічні проекти її нової версії. Але питання в тому, які саме поліпшення є можливими” [1].

І тому зараз, напередодні 70-ліття Бреттон-Вудської конференції, не

зайвим було б проаналізувати логіку розвитку міжнародної валютної системи, яка свого часу призвела до створення спеціальних інституцій, а пізніше — і до модернізації їхньої діяльності. Тільки на основі системного аналізу можна буде зрозуміти потреби та перспективи подальшої їхньої еволюції.

НА ШЛЯХУ ДО БРЕТТОН-ВУДСУ

Як відомо, система золотого стандарту автоматично забезпечувала врегулювання розрахунків міжнародної торгівлі та паритетність валютних курсів відповідно до вмісту дорогоцінного металу в національних грошових одиницях (із відхиленнями в межах так званих “золотих точок”, які залежали від розміру транспортних та супутніх витрат на переміщення золотих грошей між країнами). Крах цієї системи, який відбувся внаслідок об’єктивних економічних та політичних причин, збігся з початком Першої світової війни і тому впродовж тривалого часу сприймався як результат війни, котрий необхідно було усунути. Втім, усі спроби відновити систему золотого стандарту ані в повному, ані в урізаному вигляді (золотозлитковий та золотодевізний стандарти) не увінчалися успіхом.

Протягом кількох років після закінчення Першої світової війни здійснювалися спроби відновити систему золотого стандарту, яка ще здавалася цілком природною і єдино можливою. Особливу увагу цьому питанню було приділено під час Генуезької конференції 1922 року (тієї самої, на якій розглядалися також і питання першого російського дефолту — відмови уряду більшовиків від сплати зовнішніх боргів попередніх урядів). Кінець таким спробам поклала криза, в результаті якої у квітні 1933 року президент США Ф.Д.Рузвельт припинив обмін доларів США на золото, що мало фундаментальне значення для всієї міжнародної фінансової системи. 1933 року в Лондоні на Світовій конференції з монетарних та економічних питань (World Monetary and Economic Conference) її учасники ще раз спробували домовитися про колективні дії у цій сфері. Спроба виявилася невдалою, й індустріально розвинутим країнам не залишалося нічого іншого, як поодиночки намагатися вирішувати питання валютного регулювання. Ще одна невдала спроба колективних дій —

Засідання учасників Бреттон-Вудської конференції.

Тристороння угода між Великобританією, Францією та Сполученими Штатами 1936 року (відома також як “24-годинний золотий стандарт”, оскільки давала змогу кожному учаснику вийти з неї за умови попередження щонайменше за добу).

Цілком закономірно, що ці невдачі (особливо внаслідок Великої депресії 1929–33 рр.) привели до появи ідеї створення міжнародної організації, основна мета діяльності якої полягала б у стабілізації міжнародної торгівлі та системи валютних відносин. Така система мала ґрунтуватися на досвіді реалізації стабілізаційних програм, запропонованих групою міжнародних експертів під керівництвом американського банкіра Ч.Дейвіса для Німеччини (1921–1923 рр.), а також Лігою Націй — для Австрії (1922 р.) та Угорщини (1923 р.).

Утім, розвиток політичних подій у Європі призвів до початку Другої світової війни, яка на певний час відсунула валютні проблеми на другий, а то й на третій план. У всякому випадку, країнам, безпосередньо охопленим військовими діями, було не до валютної реформи, а ось у західній півкулі аналітики-фінансисти могли собі дозволити обмірковувати структуру майбутньої економічної системи. Зокрема, у січні 1942 року на конференції міністрів закордонних справ американських країн у Ріо-де-Жанейро було оприлюднено план створення Всеамериканського банку. Проте пізніше масштаби плану вирішили значно розширити, і в березні 1942 року його було надруковано вже під назвою “Пропонований план створення Стабілізаційного фонду Об’єднаних та Асоційованих Націй і Банку реконструкцій та розвитку Об’єднаних та Асоційованих Націй” [2, с. 39].

Невдовзі про майбутнє міжнародної валютної системи потурбувалися й у східній півкулі, в результаті чого виник план британця Дж. Кейнса

щодо створення міжнародного банку — Клірингового союзу, який емітував би власну валюту, що мала замінити золото (це підкреслювалося і назвою такої валюти: “банкор” — скорочення від “банківське золото” французькою мовою — Bancor¹). При цьому центральні банки повинні були продати золото Кліринговому союзу за банкори, але викупити його вже не могли. Кінцевий варіант англійських пропозицій було надруковано у квітні 1943 року під назвою “Пропозиції щодо Міжнародного клірингового союзу”.

Учасники Бреттон-Вудської конференції.

Саме ці два плани врешті-решт стали теоретичною основою нового міжнародного фінансового порядку, активні переговори щодо побудови якого розпочалися між союзними державами у межах програми створення системи міжнародної співпраці в післявоєнному світі. Неофіційним початком переговорів із цього приводу можна вважати 16 грудня 1942 року, коли з американської ідеєю був ознайомлений відомий британський економіст Р.Харрод (на той час член “економічної команди” В.Черчилля). Він написав із цього приводу своєму колезі Дж. Кейнсу: “Американці вдало розіграли карту, якою, згідно з правилами гри, ми не можемо грати” [2, с. 46].

Із часом до двох альтернативних планів — відомих як “план Вайта” (підготовлений заступником міністра фінансів США Г.Д.Вайтом) та “план Кейнса” — додали ще й французьку альтернативу, основою якої став проєкт французько-британської угоди від 1939 року. Цей проєкт доопрацювали А.Істель (колишній фінансовий радник в уряді П.Рейно) та Е.Аль-

¹ До речі, в ролі похідного терміна до валютного законодавства України було сформульовано та введено поняття “банківські метали”, на основі якого готувався проєкт Закону “Про валютне регулювання та валютний контроль” (введений у дію 1993 року у формі урядового декрету). Цього терміна немає в законодавстві інших країн, зокрема, Польщі.

фанд (французький фінансовий аташе у Вашингтоні). На відміну від англосаксонських пропозицій, у ньому не передбачалося створення ніяких банків або клірингових союзів, жодних внесків до спільного фонду та випуску будь-якої нової валюти. Головним інструментом для поліпшення ситуації у міжнародних фінансах французи вважали встановлення жорсткішого валютного контролю, який на міжнародному рівні забезпечувався б спеціальною установою — Агентством валютної стабілізації (Monetary Stabilization Office або International Clearing Office). Для роз-

Гаррі Вайт (ліворуч) та Джон Кейнс на Бреттон-Вудській конференції.

робки цього проекту було використано згадану вище Тристоронню угоду, а загальна ідея полягала у черговій спробі повернутися до золотого стандарту [2, с. 43].

Певні зауваження до цих пропозицій зробила канадська сторона: йшлося про орієнтацію на множинність валют, котрі використовуються у світовому обігу, а не про створення штучних розрахункових одиниць. Крім того, Канада розкритикувала ідею Дж. Кейнса про невід'ємне право країн-членів на отримання кредиту на фінансування дефіциту платіжного балансу: по суті це означало б передачу діяльності банку під контроль позичальника, що не є в правах для хороших банків [3, с. 52].

Зрештою Сполучені Штати погодилися з ідеєю Дж. Кейнса, але замінили назву “кліринговий союз” на “фонд” (оскільки суто з термінологічної точки зору це здавалося їм меншим обмеженням власного суверенітету у валютних питаннях), “банк” трансформували в “юнітас” (unitas, хоча пізніше, не “мудруючи лукаво”,

запропонували використовувати долар США). При цьому умовою надання кредитів на фінансування дефіцитів платіжних балансів стала розробка відповідних програм погашення як самих дефіцитів, так і заборгованості перед фондом [4, с. 88]. Це дало змогу настільки зблизити позиції двох сторін, що спочатку у квітні 1943 року було надруковано єдиний план, а через рік — спільну заяву Вашингтона та Лондона щодо створення Міжнародного валютного фонду (тоді розробникам здавалося, що “диктатори на-завжди втрачають можливість використовувати торговельні та валютні бар'єри в ролі інструментів економічної агресії для знищення сусідів та роздмухування полум'я війни”) [5]. За цей час на підставі пропозицій відповідального працівника Казначейства США Р.Майксела було розроблено і формулу обчислення квот для окремих країн у новостворюваному фонді. Із січня 1944 року до технічної роботи нарешті (після неодноразових запрошень) долучилися також радянські експерти — професори Інституту зовнішньої торгівлі О.Смирнов та Ф.Бистров. Відтак на підготовчій конференції в Атлантик-Сіті (червень 1944 р.) обговорювалися вже другорядні питання, такі як вибір місця розташування штаб-квартир фонду та Світового банку.

БРЕТТОН-ВУДС 1.0

Остаточні рішення було прийнято на конференції у Бреттон-Вудсі (штат Нью-Гемпшир, США), яка відбулася в липні 1944 року. З метою забезпечення конфіденційності, безпеки та комфортності роботи конференції уряд США обрав для її проведення закритий ще з 1930 року (та оновлений спеціально до цієї події) готель “Маунт Вашингтон” (Mount Washington) в курортному гірському містечку. В конференції взяли участь 730 делегатів із 45 країн, у тому числі й із Радянського Союзу. Робота конференції відбувалася в трьох комісіях: першу, щодо Міжнародного валютного фонду, очолював Г.Вайт, другу, щодо Міжнародного банку реконструкції та розвитку, — Дж. Кейнс,

третьою, щодо інших питань міжнародного фінансового співробітництва, — мексиканець Е.Суареш. Перші дві комісії в процесі роботи були розподілені на робочі комітети з окремих проблем. (Зокрема, комітет з питань операцій фонду очолив представник СРСР — М.Малетін) [6].

Результатом конференції стала домовленість щодо створення двох “Бреттон-Вудських інститутів” — МВФ та МБРР (Світового банку). Фонд засновувався як постійна міжнародна організація і, як підкреслювалося в угоді, об'єднані нації повинні обговорювати й досягати згоди стосовно тих змін у системах міжнародних валютних відносин, які можуть мати вплив на інші країни. У зв'язку з цим вони повинні уникати використання практики, яка може зашкодити світовому добробуту та допомагати одна одній в урегульованні короткотермінових валютних проблем. Основними цілями діяльності Світового банку було визначено прискорення післявоєнної реконструкції, сприяння політичній стабільності та миру шляхом реалізації відповідних соціально-економічних програм розвитку.

Крім рішення щодо створення згаданих інституцій, Бреттон-Вудські домовленості передбачали створення системи стабільних валютних курсів, фіксованих відносно долара США (цінність якого, у свою чергу, визначалася золотом шляхом фіксації його офіційної ціни саме в доларах США). Валютні курси мали бути стабільними, але при цьому гнучкими: поперше, дозволялися коливання курсів у межах $\pm 1\%$ (дотримання яких забезпечувалося валютними інтервенціями центральних банків), а, по-друге, в разі необхідності (за системного порушення збалансованості зовнішніх платежів) валютні паритети могли змінюватися в межах 10 відсотків (що потребувало проведення попередніх консультацій із цього приводу з МВФ). Валюти країн — членів МВФ мали бути конвертованими щодо поточних операцій [4, ст. VIII], а ось конвертованість за капітальними операціями на початковому етапі не була обов'язковою вимогою, тим більше, що

У цілому Бреттон-Вудська ідеологія базувалася на двох постулатах:

- 1) рух до глобальної відкритості ринків;
- 2) спільне управління країнами-членами розвитком світової економічної системи

один з авторів нової валютної системи Дж. Кейнс був прихильником контролю за рухом капіталу.

У цілому **Бреттон-Вудська ідеологія** базувалася на двох постулатах, дотримання яких мало запобігти повторенню в майбутньому помилок, які, на думку багатьох, стали основними економічними причинами Другої світової війни:

1) рух у напрямі відкритості ринків з метою **протидії економічному націоналізму**;

2) **спільне управління** розвитком світової економічної системи, спрямоване на загальне зменшення бар'єрів на шляху міжнародного руху товарів та капіталів.

Саме це мав на увазі американський міністр фінансів Ф.Вінсон, коли сказав з нагоди підписання Бреттон-Вудської угоди: “Сьогодні, коли ми підписуємо ці документи і вдихаємо дух життя у Міжнародний валютний фонд та Міжнародний банк реконструкції та розвитку, пишеться історія. Ми можемо бути вдячні тому, що історія, яку ми зараз пишемо, не є наступною главою в майже нескінченній хроніці війни та чвар. Нашою є місія миру — не лише на словах підтримувати ідеали миру — але дії, конкретні дії, розроблені для того, щоб створити економічні підвалини миру на твердій основі справжнього міжнародного співробітництва” [7].

Перше засідання Ради керуючих МВФ, на якому були присутні представники 38 країн-засновників, відбулось у березні 1946 року в м. Саванна, штат Джорджія. Під час його проведення було прийнято остаточне рішення про місце розташування штаб-квартири новостворених міжнародних фінансових установ: перевагу перед фінансовим центром (Нью-Йорком) було надано центру політичному (Вашингтону), що лише підтвердило справжні пріоритети діяльності цих установ.

Цілком природно, що на посаду виконавчого директора МВФ претендував головний автор ідеї — Г.Вайт. Але його сумнівні політичні контакти й уподобання (а зрештою — й звинувачення у шпигунстві на користь СРСР) коштували йому можливості такого блискучого продовження своєї кар'єри: МВФ очолив колишній міністр фінансів Бельгії Каміль Гут (Camille Gutt). У зв'язку з цим МБРР очолив американець Юджин Майєр (Eugene Meyer). Так,

власне, було започатковано традицію, згідно з якою виконавчим директором фонду обирають європейця, а президентом Світового банку — представника Сполучених Штатів. Офіційно Міжнародний валютний фонд розпочав свою діяльність у травні 1946 року (після призначення керівництва), але перші операції було здійснено лише в березні 1947 року (тому в різних виданнях вказують різні дати початку роботи МВФ).

Мета діяльності визначалася першою статтею Угоди про МВФ: “забезпечити розвиток і збалансоване зростання міжнародної торгівлі та сприяти таким чином досягненню і збереженню високого рівня зайнятості і реального доходу та розвитку виробничих ресурсів усіх членів” [8, с. 2]. “МВФ створено для того, щоб запобігти всесвітнім економічним депресіям” [9, с. 145] — так свого часу резюмував цілі та завдання фонду один із його високих посадовців. “Загалом усі погоджуються з тим, що Бреттон-Вудська система обслуговувала світ у післявоєнний період досить добре, забезпечуючи стабільні умови, в яких розквітали світова торгівля та платежі... Американська гегемонія у міжнародній валютній системі встановилася природно і не ставилася під сумнів упродовж щонайменше п'ятнадцяти років після війни” [10, с. 268].

Спочатку фонд зосереджував свою діяльність здебільшого на промислових розвинутих країнах. І першою проблемою, яку довелося вирішувати МВФ, була проблема забезпечення конвертованості валют. Оскільки до класичної конвертованості національних валют у золото в результаті багаторічних спроб у міжвоєнний період повернутися не вдалося, новими правилами передбачалося зберегти таку конвертованість лише за долларом США (так званий “золотодолларовий стандарт”). Фактично Казначейство Сполучених Штатів отримало право (але не обов'язок) продавати золото у злитках офіційним фінансовим установам інших країн (центральному банку, казначейству, валютним органам, а також деяким комерційним банкам, уповноваженим здійснювати функції валютного регулювання). “Без прив'язки до золота важко було розраховувати на виконання долларом ролі міжнародного платіжного засобу та міжнародної резервної одиниці, а також на його використання в ролі “якоря” для всіх

інших капіталістичних валют” [11, с. 44]. Крім США, лише Канада та ще кілька невеликих країн — членів МВФ (переважно центральноамериканських), а також Швейцарія були готові взяти на себе зобов'язання навіть щодо взаємної конвертованості валют за поточними операціями (як це передбачається восьмою статтею Угоди) [2, с. 87]. Вирішити цю проблему промислово розвинутим країнам вдалося лише наприкінці 1960-х років.

БРЕТТОН-ВУДС 2.0

У період 1960–1963 рр. за рахунок колишніх колоній (офіційно їх прийнято було називати спочатку “недорозвинутими” або “менш розвинутими” країнами, а пізніше — “країнами, що розвиваються”) кількість учасників фонду збільшилася із 68 до 101. Це спричинило не лише кількісні, а й якісні зміни. Із кількісної точки зору квоти розподілилися так, що принципові рішення, для прийняття яких необхідна кваліфікована більшість у 85 відсотків, можуть бути заблоковані Сполученими Штатами (самостійно) або Європейським Союзом чи країнами, що розвиваються (спільно). Ця ситуація отримала неофіційну назву “права вето”.

Однак значніші зміни відбулися з якісної точки зору: **МВФ поступово переорієнтувався на вирішення проблем країн “третього світу”**. Не можна стверджувати, що раніше МВФ узагалі обходив увагою ці країни, але в Бреттон-Вудсі мало хто зважав на кредитування бідних країн. Позичальниками фонду були його нинішні донори: ще в 1977 році Італія та Великобританія уклали угоди “стенд-бай”, а США в листопаді 1978-го використали автоматичний доступ до свого резервного траншу як частину програми фінансової стабілізації [12, с. 1].

А втім, упродовж 1950-х років економіки бідних країн почали швидко розвиватися, потребуючи відповідного фінансування. Міжнародний валютний фонд спочатку провів глибокі дослідження щодо впливу закордонного фінансування дефіциту платіжного балансу на фіскальну поведінку країн-позичальників та їхню монетарну політику. В результаті переходу фонду до активного фінансування цих країн було створено новий резервний актив, який давав змогу здійснювати його безпосередній переказ в обмін на валюту країни-позичальника (на відміну від стандартної

процедури продажу валюти-позики за валюту країни-позичальника). За пропозицією французьких експертів його було названо не одразу зрозумілим евфемізмом — спеціальні права запозичення, СПЗ (Special Drawing Rights).

Ідея нового міжнародного ліквідного резервного засобу активно обговорювалася на зустрічах міністрів фінансів країн — членів фонду у липні та серпні 1967 року, а принципове рішення з цього приводу було прийнято на щорічних зборах МВФ — МБРР у 1967 році в Ріо-де-Жанейро. Рада директорів МВФ отримала відповідне доручення, і вже в середині квітня наступного року детальні пропозиції було розіслано всім країнам — членам фонду. Остаточне рішення щодо СПЗ було затверджене на щорічних зборах керуючих МВФ у травні 1968 року, а відповідна **перша поправка до Угоди про МВФ** набула чинності 28 липня 1969 року [13, с. 34]. Перше розміщення нових ре-

Офіційний логотип МВФ.

фтовий бум викликав ейфорію, внаслідок чого фундаментальні макроекономічні проблеми країни сприймалися, за словами тодішнього президента країни, як нюанси “управління достатком”. Утім, виявилось, що насправді це економічні симптоми “голландської хвороби”, які призвели до значного дефіциту поточного рахунку платіжного балансу, обвалу валютного курсу і значної зовніш-

Спочатку фонд зосереджував свою діяльність переважно на промислово розвинутих країнах. І першою проблемою, яку довелося вирішувати МВФ, була проблема забезпечення конвертованості валют

зервних активів у сумі 3.4 млрд. СПЗ було здійснено вже 1 січня 1970 року. Нині загальна сума розміщених СПЗ сягнула вже 204 мільярдів (основна сума з яких припадає на два спеціальних розміщення у 2009 році — 161.2 та 21.5 млрд.).

Однак на цьому проблеми не закінчилися, оскільки після питання про можливість надання кредитів логічно постало питання про їх повернення. Слід зауважити, що в 1950–1960-х роках європейські (та й американські) банки не мали того досвіду міжнародного кредитування, який мають сьогодні, тому вони були вельми обережними у взаємовідносинах зі своїми новими клієнтами. Для координації дій щодо нових боржників ще наприкінці травня 1956 року було створено добре відомий нині “Паризький клуб” країн-кредиторів. Але насправді цю проблему не вдалося вирішити ні тоді, ні пізніше, коли у 1980-х роках борги деяких країн (Бразилії, Аргентини, Мексики) сягали або перевищували 100 мільярдів доларів, а неплатоспроможність таких країн загрожувала світовій фінансовій системі.

Усе почалося з Мексики, в якій на-

ної заборгованості. У серпні 1982 року Мексика офіційно заявила про припинення обслуговування власного зовнішнього боргу (тобто оголосила про своє банкрутство). Тоді президент Мексики (щоправда, вже інший) був вимушений різко змінити риторику і говорити про те, що “можливо, ідея затягнути паски є і непоганою, але в багатьох мексиканців пасків уже немає”.

Не було, здається, і розуміння суті проблеми. Вже за дві доби після оголошення банкрутства міністр фінансів Мексики зустрівся в Нью-Йорку з представниками 100 комерційних банків — основних кредиторів країни й обговорив із ними шляхи виходу з кризи, включаючи нову угоду з МВФ, на яку він дуже сподівався. Але фонд виявився структурою, мало придат-

Ситуація ще більше загострилася у зв’язку з тим, що неплатоспроможні позичальники зовсім не відчували себе винними

ною для виконання функцій “кредитора останньої інстанції” (хоча, по суті, англійський термін “creditor of last resort”, мабуть, краще переклада-

ти як “кредитор останнього порятунку” або “останнього сподівання”), адже узгодження програми оздоровлення економіки та розгляд її в різних інстанціях фонду потребує надто багато часу.

У випадку з мексиканською так званою “текіла-кризою” директор-розпорядник МВФ Ж. де Лароз’єр використав весь свій авторитет для того, щоб “натиснути” на Раду директорів і запустити механізм розбудови “мостів” між Мексикою та міжнародною фінансовою спільнотою. Але буквально за кілька днів уряд Мексики раптово змінив свої підходи щодо такої співпраці, просто припинивши її. Одночасно в країні було запроваджено жорсткий валютний контроль і націоналізовано банківську систему, а рекомендації міжнародних експертів президент охарактеризував як “знахарські рецепти”. Зовні це все виглядало, можливо, й досить ефектно, але в реальності призвело до загострення економічної ситуації і зміни влади в країні.

Уже в грудні 1982 року новий президент Мексики (Мігуель де ла Мадрид) оголосив Надзвичайну програму реструктуризації економіки (Programa Inmediato Reordenación Económica — PIRE), яка, серед іншого, передбачала девальвацію обох валютних курсів (“вільного” та “контрольованого”) та підвищення рівня оподаткування. На жаль, на той час боргова криза вразила вже не лише Мексику.

Характерно, що на Щорічній сесії МВФ — МБРР 1982 року в Торонто, невдовзі після оголошення банкрутства Мексикою, міністри фінансів інших латиноамериканських країн не виявляли зацікавленості в обговоренні цієї проблеми. Між тим, за кілька тижнів криза “накрила” вже Аргентину та Бразилію. (Така непередбачуваність могла б здаватися мені дивною, якби я сам не був свідком відсутності справжнього інтересу з боку російських та українських делегатів до дебатів Дж. Сороса з тодішнім прем’єр-міністром Малайзії щодо причин валютної кризи в цій країні

на Щорічній сесії МВФ — МБРР 1997 року в Гонконгу. Як виявилось пізніше, підстави для неабиякого інтересу все ж таки були: за кілька міся-

ців аналогічна криза “накрила” і Росію, і Україну).

Ситуація ще більше загострилася у зв'язку з тим, що неплатоспроможні позичальники зовсім не вважали себе винними; навпаки, вони створили своєрідний “картель боржників” (дехто за аналогією з нафтовим картелем ОПЕК (ОРЕС) називав його “debtpres”), або “Картахенську групу”, яка вимагала зниження процентних ставок і списання частини боргу. Цю позицію підтримали й інші країни, що розвиваються (в межах “Групи-24”), і на щорічних зборах МВФ у Белграді в

Штаб-квартира МВФ у Вашингтоні (США).

1979 році вона трансформувалась у вимогу підвищення ролі цих країн у прийнятті рішень у міжнародній фінансовій системі. Власне, це і спонукало до пошуку системного вирішення проблеми. Першою такою спробою можемо вважати відомий “план Бейкера”, представлений американським міністром фінансів Дж. Бейкером (James Baker) на зборах МВФ у 1985 році, хоча роль МВФ у ньому була вельми незначною. Можливо, саме тому план виявився не надто успішним. Відомішим і результативнішим став план наступного міністра фінансів США Н.Бреді (Nicholas Brady) та прийнята у 1989 році “нова торгова стратегія” фонду.

БРЕТТОН-ВУДС 3.0

Ще на етапі підготовки угоди Дж. Кейнс виступав за право держав на більшу волатильність курсів своїх валют, тоді як Г.Вайт відстоював ідею їх стабільності, коли зміна курсу (здебільшого девальвація) повинна розглядатися як винятковий захід [3, с. 75–76]. У результаті 1950-ті і початок 1960-х років пройшли під знаком боротьби “за” або “проти” девальвації, яку намагалися використати як засіб урегулювання проблем платіжного балансу. Хоча ще в 1953 році М.Фрідмен класично аргумен-

тував необхідність запровадження системи “плаваючих” курсів, оскільки, на його думку, власне фіксовані курси спонукали запроваджувати обмеження за торговельними та валютними операціями.

Водночас тривав подальший розвиток світової валютної системи. Зокрема, процес розвитку конвертованості валют промислово розвинутих країн спричинив революційні зміни щодо ролі золота. Саме на золоті спочатку базувалися домовленості про нову міжнародну валютну систему — насамперед для того, щоб встановити хоча б якісь обмеження для долара США та “підпорядкувати і США дисципліні платіжного балансу” [3, с. 85]. Сполучені Штати на той час мали золотий запас, значно більший за свої доларові зобов'язання. Але “доларовий голод”, який виник через брак конкуренції американським товарам у післявоєнний період та через неконвертованість інших валют, поступово змінив ситуацію. Унаслідок цього у 1971 році було скасовано право обміну доларів США на золото і для офіційних органів. Про це керівника МВФ повідомили безпосередньо перед телевізійним виступом президента США Р.Ніксона 14 серпня в якому він проголосив свою “Нову економічну програму”.

Ціна на золото вийшла з-під контролю, хоча апокаліптичні прогнози деяких експертів, у тому числі й керівництва Федеральної резервної системи США, не справдилися. Міжнародний валютний фонд провів цілу низку аукціонів із продажу частини своїх золотих запасів, у результаті чого його резерви зменшилися з 4.8 до 3.2 тис. тонн [14, с. 307]. Незважаючи на це, ринкова ціна “жовтого металу” продовжувала зростати: у 1974 році середня ціна становила вже більше 150 доларів США за тройську унцію. (При тому, що за Бреттон-Вудською угодою вона встановлювалася на рівні 35 доларів США, хоча пізніше, після двох девальвацій долара США, була дещо збільшена — до 42.22 долара США). Це, у свою чергу, призводило до неможливості дотримання принципу фіксованих курсів, що змусило уряди провідних економічно розвинутих країн до пошуку альтернативного рішення.

Зрештою, переважила американська позиція (шоправда, вона ґрунтувалася на західноєвропейському досвіді синхронних курсових коливань за механізмом “валютної змії” щодо

необхідності дозволу вибору країнами — членами МВФ гнучкіших варіантів визначення валютного курсу (ніж його тверда фіксація). Ця пропозиція стала основою для дискусії щодо реформування міжнародної валютної системи, яка відбулася на першому світовому економічному саміті (за участі країн “Великої п’ятірки”, котра пізніше перетворилася на “Велику сімку”) у Рамбуйє (листопад 1975 року).

Через місяць американо-французькі пропозиції було обговорено та підтримано на засіданні “Групи 10” (основних країн — кредиторів МВФ), що відкрило двері для офіційного схвалення такого рішення у січні 1976 року на засіданні Тимчасового комітету МВФ (із 1999 року перетворений на Міжнародний валютно-фінансовий комітет Ради керуючих МВФ (Board of Governors), яке було сформульовано у вигляді **другої зміни до Угоди про МВФ**. Цього разу зміни стосувалися статті IV. Оновлена система, за місцем проведення відповідного засідання, отримала назву **Ямайської (або Кінгстонської) валютної системи**. Золото було офіційно демонетизовано: офіційна ціна золота і міжнародні розрахунки золотом скасовувалися, повністю легалізовувалася ідея “плаваючих курсів”. А це означало, що відходила в історію боротьба за визначення “правильних” фіксованих курсів.

Таким чином, відмова від двох фундаментальних принципів Бреттон-Вудської угоди, — обміну доларів США на золото за фіксованою ціною та фіксованого співвідношення обмінних курсів усіх інших валют до долара США (що на практиці, до речі, досягалося фіксацією золотого вмісту в кожній валюті, хоча насправді мався на увазі “доларовий вміст”) — зламала хребет старим валютно-грошовим системам. Зрозуміло, що зламаний він був у процесі розвитку та глобалізації світової економіки, а зміни до статуту МВФ лише зафіксували *статус-кво*.

Нова валютна система відображала повну перемогу кредитного типу грошей у внутрішньому обігу деяких країн. Дискреційний принцип емісії залишився, по суті, безальтернативним. Емісії за принципом “валютного бюро” (currency board) з їхнім вельми обмеженим ареалом використання нічого по суті не змінюють, оскільки принцип дискреційної емісії лише переноситься з національного емітента на емітента базової ва-

люти. Інакше кажучи, валютне бюро — це засіб перенести формальну відповідальність за стан національного грошового обігу на закордонний центральний банк. Фактично ж це лише поглиблює економічні проблеми країни (що засвідчив найвідоміший в останні роки минулого століття досвід використання цього принципу в Аргентині).

Аналогічний результат засвідчила прив'язка курсу власної валюти до долара США (хоча і не в такий безпосередній спосіб, як в Аргентині) і в країнах Південно-Східної Азії. Та й в Україні багаторічна практика підтримання курсової стабільності щодо долара США лише накопичила проблеми, пов'язані як з умовами експорту продукції, так і з валютними аспектами євроінтеграції.

Саме це і зафіксовано в правилах Кінгстонської системи, яка, по суті, проголосила новий принцип регулювання: “дозволено все, що не заборонено”. Замість двох згаданих вище Бреттон-Вудських принципів нова система встановлювала, що монетарна влада країн — членів МВФ може не фіксувати курс національних валют узагалі або зафіксувати його щодо іншої валюти чи “кошика валют”, або регулювати “плавання” валюти будь-яким чином, за винятком фіксування його щодо золота. Економічний лібералізм, який є підґрунтям глобалізаційних процесів, цілком логічно було покладено в основу нової світової валютної системи.

На коктейлі з нагоди завершення Кінгстонської конференції МВФ міністр фінансів США У.Саймон з неприхованою самоіронією проголосив: “Усе добре, що завершується!”. Зрозуміло, що кінця змінам у світовій валютній системі ніхто не очікував.

БРЕТТОН-ВУДС 4.0

Незважаючи на те, що такі соціалістичні країни, як Югославія, Румунія, Угорщина та В'єтнам були членами Міжнародного валютного фонду і намагалися використати можливості, які давала їм участь у роботі фонду, в цілому **ситуація в галузі міжнародних економічних відносин описувалася формулою: “Два світи — дві валютні системи”**. Друга — соціалістична валютна система мала свою колективну валюту (*переводной рубль*) і навіть мала на меті забезпечення обмеженої конвертованості національних валют (яка, на відміну від капіталістичної

“*convertability*”, називалася соціалістичною “*обратимостью*”). І ось на решті “холодна війна” скінчилася. “Світ, який виник на руїнах міжнародної системи періоду холодної війни, був максимально справедливим для країн Заходу... США та Європа вийшли переможцями в багаторічному протистоянні з СРСР, зберігши контроль над усіма міжнародними інститутами управління (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд,

Ямайська валютна система скасувала обмін доларів США на золото.

СОТ)...” [15, с. 63]. Але проблема полягала не в тому, щоб зберегти важелі управління системою управління глобальною економікою, а в тому, щоб адаптувати до неї “другий світ” (світ соціалізму), так само, як перед тим було адаптовано “третій світ”.

І тому **масове приєднання до Бреттон-Вудської угоди постсоціалістичних (у тому числі пострадянських) країн, без сумніву, можна розглядати як новий етап розвитку міжнародної валютної системи**. Більше того, саме з цього етапу починається сучасна глобалізація міжнародної валютної системи, вплив якої поширюється справді на весь світ — включаючи колишній “другий”, або посткомуністичний світ. Хотілося б нагадати: у травні 1990 року Тимчасовий Комітет МВФ погодився з тим, що фонд у контексті зусиль щодо широкій міжнародній співпраці повинен продовжити надання допомоги тим країнам, які спрямовують свої економіки в напрямки ринкової системи та інтегруються у світову економіку. При цьому спеціально підкреслювалося, що така допомога повинна надаватися “не за рахунок країн, що розвиваються” [2, с. 553]. Звісно, визначити, як МВФ дотримувався цього принципу непросте, внаслідок цього фонд не уник критики з приводу підтримки “друго-

го світу” за рахунок “третього”.

У принципі, під час переговорів щодо статуту МВФ у 1944 році учасники мали на увазі можливість участі в проєктованій міжнародній валютній системі також країн із монополією зовнішньої торгівлі (до яких на той час фактично належав лише СРСР).

Як уже згадувалося вище, членство Радянського Союзу у МВФ — МБРР передбачалося від самого початку їх створення. Доки йшла війна, союзники намагалися робити все, щоб зберегти єдність поглядів і дій. Із цією метою, наприклад, до Угоди про МВФ було внесено спеціальну норму (стаття IV) — вона виводила з-під контролю МВФ порядок встановлення “валютних курсів, які не впливають на міжнародні трансакції”. Такі штучні курси існували лише в СРСР, а пізніше — також у країнах так званої “народної демократії” і, звісно, не мали нічого спільного з ринковою економікою.

Прикладом іншої поступки є встановлення розміру радянської квоти. За всього бажання заплістити очі на вівітки радянської офіційної статистики міжнародні експерти ніяк не могли, тому встановити цю квоту в розмірі понад 800 млн. доларів США було неможливо (за загального капіталу понад 7.5 млрд. доларів США). Тоді голова радянської делегації, заступник міністра зовнішньої торгівлі М.Степанов оприлюднив новий аргумент: під час розподілу квот необхідно враховувати не лише минулі та нинішні економічні досягнення, а й майбутні. А щодо майбутніх економічних досягнень у керівництва СРСР не було жодних сумнівів. Союзники вирішили не вдаватися у безперспективні дискусії і збільшили квоту СРСР до 1.2 млрд. доларів США [2, с. 49]. Таким чином СРСР отримав третю за розміром квоту (а відповідно і кількість голосів) після США (31.5%) та Великобританії, відставши від неї лише на 100 млн. доларів.

Радянська сторона спочатку вельми прихильно ставилася до перспективи своєї участі в МВФ і більше турбувалася затримкою у створенні цієї організації через протистояння між США та Великобританією (звинувачуючи останню в імперіалістичних намірах). Офіційну Москву тішила можливість встановлення певного контролю за діяльністю міжнародних установ, впливу на міжнародне

кредитування та отримання дешевих фінансових ресурсів, включаючи продаж частини золотих резервів на світовому ринку.

Прагнучи забезпечити зацікавленість СРСР в участі у післявоєнній валютно-фінансовій системі, американська сторона планувала надати Союзу кредит на відновлення зруйнованого господарства обсягом 10 млрд. доларів США (що було еквівалентно всьому капіталу новоствореного Світового банку) під 2 відсотки річних. Крім того, у випадку вступу до МВФ для СРСР передбачалося зробити виняток щодо внеску в золоті, який можна було не вивозити за кордон (до Нью-Йорка), а залишити в Москві (за умови, що експерти МВФ матимуть право перевірки його наявності) [16, с. 22–23]. Втім, такий кредит (його розмір, до речі, втричі перевищував позику, яка з тією ж метою планувалася для Великобританії) остаточно було вирішено не надавати (в тому числі у зв'язку з тим, що Федеральне бюро розслідувань США (ФБР) назвало автора ідеї Г.Д.Вайта “цінним придатком підпільної радянської шпигунської мережі”.

Звинувачення Г.Д.Вайта у шпигунстві коштували йому посади першого директора-розпорядника МВФ (на яку його кандидатуру збирався запропонувати Президент США Г.Трумен) і започаткувало традицію, згідно з якою МВФ очолюється представником Західної Європи, тоді як американський кандидат фактично автоматично призначається керівником Світового банку (Г.Д.Вайта спочатку було призначено виконавчим директором МВФ від США. Влітку 1948 року його офіційно звинуватили в шпигунстві, він постав перед спеціальною комісією Конгресу США, але невдовзі помер від інфаркту. Остаточно шпигунський зв'язок Г.Д.Вайта з СРСР було доведено лише наприкінці 1950-х років, після розшифровки секретних телеграм Комітету державної безпеки СРСР (КДБ), перехоплених свого часу ФБР США) [5].

Угоду про вступ до Міжнародного валютного фонду та Міжнародного банку реконструкції та розвитку необхідно було ратифікувати до 1 грудня 1945 року. У зв'язку з цим А.Вішинський (колишній Генеральний прокурор, а на той час – перший заступник наркома закордонних справ СРСР, який займався питаннями створення ООН – до “родини” коїтрої входили також МВФ – МБРР)

написав доповідну записку своєму шефу – народному комісару закордонних справ В.Молотову з пропозицією приєднання до цих міжнародних організацій. Утім, В.Молотов як член Президії ЦК ВКП(б) надіслав записку голові Держплану, першому заступнику голови Раднаркому М.Вознесенському, а той заува-

Делегації СРСР та США під час проведення Бреттон-Вудської конференції. 1944 р.

жив, що участь в МВФ передбачає надання широкої статистичної інформації, яка легко спростує твердження радянської пропаганди щодо успіхів післявоєнного відновлення економіки СРСР.

Зміна підходів відбулася в останні дні 1945 року, після розмови із цього приводу між Й.Сталіним та В.Молотовим, який очолював зовнішньополітичне відомство. Й.Сталін хотів отримати щонайменше 1 млрд. доларів позики від США ще до вступу до МВФ, аби СРСР не виглядав там слабким, утім, як згадувалося вище, кредитний проект узагалі “завис” у зв'язку з виявленням радянського шпигуна Г.Д.Вайта. Але, швидше за все, справжньою причиною відмови було небажання брати будь-які зобов'язання під час проведення вже наміченої грошової реформи в СРСР. На той час детальний план такої реформи вже було обговорено на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б), хоча відповідні рішення навіть не фіксувалися у протоколі [17, с. 233]. Як виявилось, покладені в основу реформи 1947 року принципи, у тому числі щодо встановлення золотого вмісту рубля та його валютного курсу, не відповідали умовам Угоди про МВФ. Так, при визначенні нового курсу рубля щодо долара США (через який було встановлено “золотий вміст” рубля) розраховували так званий “паритет купівельної спроможності”, який повністю ігнорував різницю в якості товарів і структуру споживання в СРСР та США.

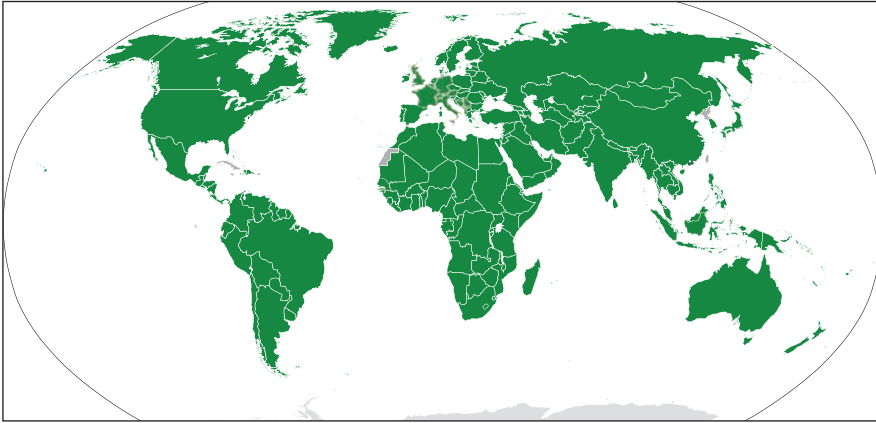
Але й цього виявилось замало. Коли А.Мікоян (тоді заступник голови

Держплану СРСР) надав Й.Сталіну розрахунки, які “доводили” “справедливе співвідношення” долара США щодо рубля як 1:14, вождь був незадоволений і просто закреслив одиницю, “ревальвувавши” рубль до співвідношення 1:4. Звісно, що пояснити експертам МВФ ринковість такого курсу було б дуже складно. Тож вирішили краще одразу обходитися без них.

Згідно з новими вказівками Міністерство закордонних справ СРСР різко змінило свої оцінки, зазначивши у відповідному меморандумі не тільки слабкість радянської позиції в МВФ, не підтриманої американським кредитом, а й небезпеку втрати свого внеску в разі, коли якась країна відмовиться повернути міжнародні кредити, як це сталося після Першої світової війни. Необхідність фізичного переміщення золота за кордон теж розглядалася в СРСР як неприйнятна. Тому, мовляв, слід зачекати, придивитися до роботи МВФ та МБРР. З огляду на це В.Молотов повідомив тимчасового повіреного у справах США в Москві Дж. Кенана (G.Kennan), що СРСР не ратифікуватиме угоду [18]. Як потім пояснювали апологети політики Радянського Союзу, мотиви його участі у створенні МВФ та МБРР “докорінно відрізнялися від цілей імперіалістичних держав” [19, с. 13].

Радянський Союз був не єдиним учасником Бреттон-Вудської конференції, який потім не вступив до фонду (і відповідно – до Світового банку). Так само вчинили Австралія (приєдналася до МВФ лише в середині 1947 року), Гаїті (в 1953-му), Нова Зеландія (в 1961-му) та Ліберія (в 1962 році) [20; 37, с. 164–167]. Але у випадку з СРСР основними чинниками було ідеологічне протистояння та великодержавні амбіції. По суті це була одна з перших ознак початку “холодної війни”.

Пізніше під впливом позиції СРСР із фонду вийшли деякі країни “народної демократії”. Так, у 1950 році Чехословаччина та Польща спробували ініціювати виключення з МВФ чанкайшистського уряду Китаю (Тайваню). Після невдачі Польща негайно заявила про свій вихід, закликавши інші європейські держави вчинити так само на знак протесту проти американського тиску щодо необхідності девальвації їхніх валют (як заходу протидії хронічним дефіцитам платіжних балансів цих країн). Че-

Переважає більшість країн світу є членами МВФ.

хословаччина вийшла з фонду лише в 1954 році, влаштувавши невеликий скандал із приводу надання МВФ статистичних звітів (новий комуністичний уряд вважав їх “економічною таємницею”, вимагаючи смертної кари для тих, хто надавав їх імперіалістам). Незважаючи на це, Чехословаччина використовувала “імперіалістичні позики” доти, доки її не позбавили такої змоги у зв’язку з порушенням умов Угоди про МВФ — запровадженням нового фіксованого курсу чехословацької крони без консультацій із МВФ. Десять років потому, в 1964 році з МВФ вийшла Куба, якій також відмовили в наданні кредиту. Це було зроблено фондом, до речі, у повній відповідності з Угодою про МВФ (стаття 26), згідно з якою фонд може позбавити права на отримання коштів країни, котрі порушують правила їх використання, або поставити питання про їх виключення, якщо вони не припинять такі порушення [21, с. 46].

Хоча, звісно, ми не можемо стверджувати, що у своїй діяльності МВФ зовсім не враховує політичні фактори. Більше того, у відносинах із соціалістичними країнами (найхарактерніші приклади — взаємовідносини з Югославією та Румунією, дещо пізніше — із В’єтнамом, Угорщиною та КНР) Бреттон-Вудським фінансовим інститутам доводилося використовувати “подвійний стандарт” — політичний та економічний. У період “холодної війни” доводилося ухвалювати рішення щодо надання фінансової допомоги цим країнам, насамперед зважаючи на оцінку можливих політичних кроків їхнього керівництва, а не на успішність економічних програм розвитку (особливо враховуючи, що в плановій економі-

ці монетарні інструменти мають лише формальну роль — як наголошував один із керівників Держбанку СРСР: “У Радянському Союзі пропозиція грошей обмежується лише потужністю друкарського верстата”).

Китай, як і СРСР, був одним із учасників Бреттон-Вудської конференції і засновником МВФ — МБРР. Однак участь у заснуванні цих установ брав уряд Республіки Китай (Тайваню). Після проголошення в 1949 році створення Китайської Народної Республіки Пекін спочатку намагався зайняти місце в Бреттон-Вудських установах, але наштотувався на твердий опір США та їхніх союзників (що і спричинило демарш у вигляді виходу з МВФ — МБРР інших соціалістичних країн). Ситуація змінилася після того, як КНР посіла місце замість Тайваню в ООН у жовтні 1971 року. У 1973 році Р.Макнамара, на той час — президент МБРР, запропонував керівництву КНР подати заявку на членство в МВФ та МБРР, але так і не отримав відповіді. Негативне ставлення, тепер уже з боку комуністичної влади Китаю, почало змінюватися після смерті Мао Цзедун та початку реформ Ден Сяопіна, який заявив, що “з боку Китаю не буде жодної затримки, якщо буде вирішено проблему Тайваню”. І врешті 17 квітня 1980 року Рада директорів МВФ прийняла рішення, що з цього моменту представляти Китай у фонді буде уряд Китайської Народної Республіки.

Ще раніше почала зондувати можливість повернення до МВФ Угорщина та деякі інші країни “соціалістичного табору”, що призвело до виникнення неформальної черги: Угорщина, Чехословаччина, Польща. Очікувалося також приєднання до них Ру-

мунії. Втім, придушення “Працької весни” у 1968 році поставило хрест і на цих планах. Активність виявляла лише Румунія, яка у грудні 1972 року таки отримала членство в МВФ. Угорщина змогла досягти цього лише у 1982 році, Польща та Чехословаччина відновили своє членство відповідно у 1986 та 1990 роках. Зрозуміло, що поради експертів фонду, так само, як і кредити МВФ — МБРР, активно використовувалися під час підготовки та реалізації програм ринкових реформ. У зв’язку з цим можемо згадати високу оцінку, яку давав архітектор польської економічної реформи Л.Бальцерович допомозі МВФ та МБРР [22; 29, с. 51].

Радянський Союз також замислився над необхідністю співробітництва з МВФ та Світовим банком. Головним прихильником цієї ідеї був, згідно з літературними джерелами, В.С.Алхімов. У своєму інтерв’ю американському журналу “Бізнес Уїк” (Business Week) у червні 1973 року він (на той час — заступник міністра зовнішньої торгівлі СРСР) зазначив, що рішення щодо вступу до МВФ належить до повноважень радянського Міністерства фінансів. “Я знаю, що їм не подобаються деякі процедури МВФ, такі, як система голосування... Але я не виключаю це [членство] назавжди” [2, с. 560]. У середині 1980-х років, уже як голова Держбанку СРСР, він спробував реалізувати ідею “відновлення” членства (яке не відбулося), але з цією ініціативою не погодились західні партнери, запропонувавши розпочати переговори щодо вступу СРСР на “загальних підставах” [9, с. 114–115].

Щиро кажучи, на той момент СРСР (як перед тим і КНР) могли приваблювати лише фінансові ресурси МБРР, оскільки правила МВФ ніяк не узгоджувалися з планово-адміністративними принципами організації соціалістичної економіки. Отже, потрібна була щонайменше “перебудова”, яка доповнила економічну політику “прискорення” лише за 2–3 роки. Втім, і тоді розуміння необхідності співпраці з МВФ (як важливого елемента загальносвітової співпраці) не одразу здобуло достатню кількість прихильників у середовищі керівної номенклатури. Звісно, тоді вступ до МВФ Радянського Союзу вважався непотрібним (оскільки країна ще не планувала переходити до ринкової економіки) і водночас неможливим (оскільки, враховуючи стан економі-

ки, СРСР не міг би претендувати на статус, рівний американському (з фактичним правом вето у найважливіших питаннях).

Водночас зазначимо, що вступ до МВФ лише України (УРСР), яка формально була “незалежним” членом ООН, надало б нам змогу принаймні отримувати технічну та консультаційну допомогу. Аналогічно пізніше було вирішено проблему окремого членства в МВФ для Гонконгу. Однак коли на одній із конференцій у Московському фінансовому інституті (1987–1988 рр.) я сказав про таку можливість, мої старші вчителі та колеги (В.С.Геращенко, Л.М.Красавіна, В.М.Шенаєв), які загалом були добре поінформовані про те, що відбувається у високих кабінетах, відреагували на цю ідею вельми прохолодно.

А втім, як з’ясувалося пізніше, у верхах уже “віяли нові вітри”: М.Горбачов розпочав “зондування ґрунту” щодо можливості вступу до МВФ у 1988 році у зв’язку із загостренням боргової проблеми [2, с. 579] і тому “...окремі контакти інформаційного та технічного характеру між СРСР та МВФ відбулися наприкінці 1988 року. А у вересні 1989-го на 44-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Радянський Союз уперше офіційно заявив про свій намір встановити постійні зв’язки з МВФ та Світовим банком” [9, с. 117]. Вже у липні 1990 року

Відмова від двох фундаментальних принципів Бреттон-Вудської угоди, зокрема: 1) обміну доларів США на золото за фіксованою ціною та 2) фіксованого співвідношення всіх інших валют до долара США (що на практиці досягалося фіксацією золотого вмісту в національних валютах, хоча насправді мався на увазі “доларовий вміст”) – зламала хребет старим валютно-грошовим системам

СРСР уперше відвідав директор-розпорядник фонду М.Камдессю, а у вересні того ж року радянська делегація була запрошена на Щорічні збори МВФ – МБРР у Вашингтоні. У грудні, за результатами спільного аналізу стану радянської економіки, президент США Дж. Буш-старший запропонував встановити між СРСР та МВФ – МБРР “особливі відносини”, які б дали змогу Радянському Союзу “керуватися рекомендаціями фонду, користуватися порадами та технічним сприянням експертів цих міжнародних організацій” [9, с. 118].

І справді, у липні 1991 року на зустрічі М.Горбачова з лідерами країн “Великої сімки” у Лондоні Радянському Союзу запропонували угоду про асоційоване членство в МВФ – МБРР, яку М.Горбачов спочатку відхилив як “образливу” для такої великої держави. Тому невдовзі Москва направила до МВФ офіційну заявку щодо повноправного членства, але це бажання тоді не зустріло підтримки з

боку Сполучених Штатів [23, с. 46]. Більше того, вона була фактично заблокована американською стороною (на виконання рішення Сенату США, відповідно до якого обов’язковою вимогою було попереднє здійснення Радянським Союзом радикальних економічних реформ, – що виглядало цілком логічним). Отже, у жовтні 1991 року в Москві з М.Камдессю було таки підписано угоду про асоціацію. Але це вже були часи після провалу Державного комітету з надзвичайного стану (рос. – ГКЧП), і фактично, з одного боку, створювати асоціацію МВФ було вже ні з ким, а, з другого, – економічні та політичні реформи, про необхідність яких ставили питання американські сенатори, розпочалися в незалежних державах після розпаду СРСР, і відтоді постало питання про реальну підготовку до повноправного членства в МВФ України.

(Закінчення – в наступному номері).

Монети України/

Про введення в обіг пам’ятної монети “Телятко”

Putting into circulation the commemorative coin “Taurus (Little Bull)”

Національний банк України, продовжуючи серію “Дитячий зодіак”, 18 квітня 2014 року ввів в обіг пам’ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену дітям, які народилися під сузір’ям Тельця.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування – спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті – 7.78 г, діаметр – 26.5 мм, тираж – до 10 000 штук. Гурт монети, яка має форму дев’ятикутника, – гладкий.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України, написи: вгорі півколом – **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, внизу – номінал **ДВІ ГРИВНІ** та стилізовану композицію – на тлі зіркового неба зображення знаків зодіаку, під якими на Місяці солодко спить дитина; рік карбування монети – **2014**

та логотип Монетного двору Національного банку України (праворуч), зазначено метал, його пробу та масу дорогоцінного металу в чистоті **Ag 925 / 7.78** (ліворуч).

На реверсі зображено стилізовану композицію – ліворуч на матовому тлі символ знака зодіаку Телець, у центрі на траві – телятко, вгорі напис – **ТЕЛЯТКО**.

Художник – Наталія Фандікова.

Скульптори – Святослав Іваненко, Володимир Дем’яненко.

Пам’ятна монета номіналом 2 гривні “Телятко” є дійсним платіжним засобом України та обов’язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Близнятка”

Putting into circulation the commemorative coin “Gemini (Little Twins)”

Національний банк України, продовжуючи серію “Дитячий зодіак”, 20 травня 2014 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену дітям, які народилися під сузір'ям Близнюків.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса дорогоцінного металу в чистоті — 7.78 г, діаметр — 26.5 мм, тираж — до 10 000 штук. Гурт монети, яка має форму дев'ятикутника, — гладкий.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України, написи: вгорі півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, внизу — номінал **ДВІ ГРИВНІ** та стилізовану композицію — на тлі зоряного неба зображення знаків зодіаку, Місяця і Сонця; рік карбування монети — **2014** та логотип Монетного двору На-

ціонального банку України (праворуч), зазначено метал, його пробу та масу дорогоцінного металу в чистоті — **Ag 925 / 7.78** (ліворуч).

На реверсі зображено стилізовану композицію — ліворуч на матовому тлі символ знака зодіаку Близнюки, у центрі на траві — дівчинка та хлопчик близнюки, вгорі напис — **БЛИЗНЯТКА**.

Художник — Наталія Фандікова.

Скульптори — Володимир Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета номіналом 2 гривні “Близнятка” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Анна Ярославна”

Putting into circulation the commemorative coin “Anna Yaroslavna”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 22 травня 2014 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену київській княжні, середній доньці князя Ярослава Мудрого — Анні Ярославні. Наприкінці 40-х років XI ст. вона вийшла заміж за французького короля Генріха I Капета, а після його смерті стала регентшею малолітнього сина, яка брала участь в управлінні країною, а фактично — королевою. Ця вродлива, високоосвічена та мудра жінка викликала захоплення в її сучасників і гідно представляла Київську Русь — могутню розвинуту державу, що мала міжнародне визнання і відігравала важливу роль у міждержавних відносинах країн Європи та Близького Сходу.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса — 12.8 г, діаметр — 31.0 мм, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі розміщено: вгорі написи —

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ (півколом), **АННА / ЯРОСЛАВНА**; ліворуч — малий Державний герб України; у центрі — стилізований образ київської княжни Анни на тлі Софії Київської; внизу: номінал — **2 ГРИВНІ**, рік карбування монети — **2014** та логотип Монетного двору Національного банку України (ліворуч).

На реверсі розміщено стилізований образ Анни — королеви Франції на тлі церкви Святого Вікентія, над якою її стилізований підпис кирилицею, внизу написи — **XI ст.** та **КОРОЛЕВА / ФРАНЦІЇ**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптор — Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета номіналом 2 гривні “Анна Ярославна” є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Конкурс/

Підбито підсумки конкурсу на кращу монету України 2013 року

Results of the Best Coin of the Year 2013 Competition

17 червня 2014 року відбувся другий, завершальний етап уже традиційного конкурсу “Краща монета року України”, який визначив найкращі пам’ятні монети, офіційно введені в обіг у 2013 році.

On 17 June 2014, the National Bank of Ukraine held the second and final stage of the Best Coin of the Year Competition to select the best coins among the commemorative coins that were put into circulation in 2013.

Серед національних святинь та оберегів нашого народу особливе місце посідає українська вишиванка — закована в символах скарбниці вірувань, звичаїв, обрядів, духовних прагнень, особливостей світосприйняття. Етнографічне розмаїття орнаментів і барв української вишивки, що бере витоки з давніх трипільських часів, уособлює неперервний зв’язок поколінь, нерозривну єдність Соборної України. Споконвіку в нас особливо шанують жінку-матір, Берегиню родини і всього роду людського, символ і джерело життя. Пригадалося Шевченкове: “У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитятчком малим”. Тож цілком закономірною можна вважати перемогу в двох номінаціях конкурсу “Краща монета року України” пам’ятних монет, що відтворюють знакові для всіх

Момент таємного голосування.

нас цінності: “Українська вишиванка” (номінація “Краща монета року”) і “Материнство” (“Унікальне ідейне рішення”).

За традицією конкурс “Краща монета року України” проводиться у два етапи. На першому, що тривав цього-річ із 20 січня до 24 березня, вивчалася громадська думка щодо художнього рівня та якості пам’ятних монет. У голосуванні взяли участь більше дев’яти тисяч осіб. Заповнені ними анкети збиралися в спеціально облаштовані скриньки, які були встановлені в територіальних управліннях Національного банку України (42%)

Засідання конкурсної комісії.

та в приміщеннях банків — дистриб’юторів НБУ (48%), збиралися Асоціацією нумізматів України (6.4%), надходили електронною поштою (3.6%). Цікаво, що найбільшу кількість анкет, понад 3 000, зібрали у відділеннях “Ощадбанку”. Із 42-х видів (29 найменувань) пам’ятних монет, уведених в обіг Національним банком упродовж 2013 року, поціновувачі монетного мистецтва найбільше вподобали такі (по три у трьох номінаціях):

- у номінації “Краща монета року” — “Українська вишиванка” (срібло, номінал 10 грн., нейзильбер, номінал 5 грн.), “Дрохва” (срібло, номінал 10 грн., нейзильбер, номінал 2 грн.), “1025-річчя хрещення Київської Русі” (срібло, номінал 20 грн., нейзильбер, номінал 5 грн.);
- у номінації “Унікальне ідейне рішення” — “Українська вишиванка”, “Дрохва”, “Материнство” (срібло, номінал 5 грн.);
- у номінації “Найкраще художнє

Заступник Голови Національного банку України Віра Ричаківська вручає пам’ятний диплом художнику Володимирі Дем’яненку.

рішення” — “Українська вишиванка”, “Дрохва”, “Лінійний корабель “Слава Катерини” (срібло, номінал 20 грн., нейзильбер, номінал 5 грн.).

На другому етапі конкурсу комісія, до складу якої входять фахівці Національного банку України, Банкнотно-монетного двору НБУ, члени Експертної ради з питань дизайну пам’ятних монет України (відомі художники, скульптори, історики, фахівці з нуміз-

Спеціальна нагорода конкурсу в руках представника мистецької групи “АРТТРИУМ” Володимира Тарана.

матики) та уповноважені представники Асоціації нумізматів України, шляхом таємного голосування визначила таких переможців:

- у номінації “Краща монета року” — “Українська вишиванка”. Автори ескізів: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптори: аверс — Володимир Дем’яненко, реверс — Володимир Атаманчук;
- у номінації “Унікальне ідейне рішення” — “Материнство”. Автор ескізів — Наталія Фандікова. Скульптори: аверс — Анатолій Дем’яненко, реверс — Святослав Іваненко;
- у номінації “Найкраще художнє рішення” — “Дрохва”. Автор ескізів і скульптор — Володимир Дем’яненко.

Юрій Матвійчук,
Yurii Matviichuk,

“Вісник Національного банку України”.
“Herald of the National Bank of Ukraine”

Фото Владислава Негребецького.
Photos by Vladyslav Nehrebitskyi.

Монети України/

План випуску пам'ятних монет України на 2015 рік

Plan for production of commemorative coins of Ukraine in 2015

Тематика	Технічні характеристики					Орієнтовний термін уведення в обіг
	Номинал, грн.	Метал, маса дорожнього металу в чистоті, г	Діаметр, мм	Категорія якості карбування	Тираж, шт.	
“Героям Майдану”	5	Нейзильбер	35.0	Спеціальний анциркулейтед	50 000	Лютий
“120 років Харківському зоопарку”	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Квітень
“Київський фунікулер”	5	Нейзильбер	35.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Травень
“Українська козацька пісня”	10	Срібло 925 проби, 31.1	38.6	Пруф	3 000	Червень
“Українська козацька пісня”	5	Нейзильбер	35.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Червень
“Олешківські піски”	10	Срібло 925 проби, 31.1	38.6	Пруф	3 000	Червень
“Олешківські піски”	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Червень
Серія “Перемога у Великій Вітчизняній війні”						
“70 років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.”	20	Срібло 925 проби, 62.2	50.0	Спеціальний анциркулейтед	2 000	Травень
“70 років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.”	5	Нейзильбер	35.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Травень
Серія “Герої козацької доби”						
“Богдан Хмельницький”	10	Срібло 925 проби, 31.1	38.6	Пруф	3 000	Грудень
Серія “Видатні особистості України”						
“Галшка Гулевичівна” (1575 – 1642)	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	30 000	Січень
“Михайло Вербицький” (1815 – 1870)	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	30 000	Березень
“Андрей Шептицький” (1865 – 1944)	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	30 000	Липень
“Петро Прокопович” (1775 – 1850)	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	30 000	Липень
“Олександр Мурашко” (1875 – 1919)	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	30 000	Вересень
“Іван Карпенко-Карий” (1845 – 1907)	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	30 000	Вересень
Серія “Гетьманські столиці”						
“Гадяч”	10	Срібло 925 проби, 31.1	38.6	Пруф	3 000	Березень
Серія “Вищі навчальні заклади України”						
“150 років Одеському національному університету імені І. І. Мечникова”	5	Срібло 925 проби, 15.55	33.0	Пруф	3 000	Квітень
“150 років Одеському національному університету імені І. І. Мечникова”	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Квітень
“400 років Національному університету “Києво-Могилянська академія”	5	Срібло 925 проби, 15.55	33.0	Пруф	3 000	Жовтень
“400 років Національному університету “Києво-Могилянська академія”	2	Нейзильбер	31.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Жовтень
Серія “Східний календар”						
“Рік Мавпи”	5	Срібло 925 проби, 15.55	33.0	Пруф	25 000	Грудень
Серія “Пам'ятки архітектури України”						
“Успенський собор у м. Володимирі-Волинському”	10	Срібло 925 проби, 31.1	38.6	Пруф	3 000	Липень
“Успенський собор у м. Володимирі-Волинському”	5	Нейзильбер	35.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Липень
“Підгорецький замок”	10	Срібло 925 проби, 31.1	38.6	Пруф	3 000	Листопад
“Підгорецький замок”	5	Нейзильбер	35.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Листопад
Серія “Стародавні міста України”						
“475 років першій писемній згадці про м. Тернопіль”	10	Срібло 925 проби, 31.1	38.6	Пруф	3 000	Серпень
“475 років першій писемній згадці про м. Тернопіль”	5	Нейзильбер	35.0	Спеціальний анциркулейтед	35 000	Серпень
Серія “Області України”						
“75 років Чернівецькій області”	5	Біметал	28.0	Спеціальний анциркулейтед	20 000	Серпень
Серія “Дитячий зодіак”						
“Водолійчик”	2	Срібло 925 проби, 7.78	26.5	Спеціальний анциркулейтед	До 10 000	Січень
“Рибки”	2	Срібло 925 проби, 7.78	26.5	Спеціальний анциркулейтед	До 10 000	Лютий
“Терези”	2	Срібло 925 проби, 7.78	26.5	Спеціальний анциркулейтед	До 10 000	Вересень
“Скорпіончик”	2	Срібло 925 проби, 7.78	26.5	Спеціальний анциркулейтед	До 10 000	Жовтень
“Стрільчик”	2	Срібло 925 проби, 7.78	26.5	Спеціальний анциркулейтед	До 10 000	Листопад
“Козоріжок”	2	Срібло 925 проби, 7.78	26.5	Спеціальний анциркулейтед	До 10 000	Грудень

■ **Юрій Уманців**
Yurii Umantsiv

Доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету

Dr. habil. (Economics), Professor of the Department of Economic Theory and Competition Policy of the Kyiv National University of Trade and Economics

E-mail: Markov8@ukr.net

Інституціоналізація фінансово-промислових груп в Україні

Institutionalization of financial and industrial groups in Ukraine

У статті проаналізовано особливості інтеграції банківського та промислового капіталу і формування фінансово-промислових груп (ФПГ). Обґрунтовано, що поряд із формальним утворенням ФПГ на чолі з керуючою компанією в Україні функціонують фактичні, не пов'язані формальними зв'язками корпоративні структури з ознаками таких груп. До основних заходів, спрямованих на активізацію розвитку ФПГ в Україні, віднесено диверсифікацію діяльності фінансово-промислових груп та їхню переорієнтацію зі світового ринку на внутрішній, розширення масштабів фінансування інвестиційно-інноваційних проектів, підвищення прозорості діяльності українських компаній, використання потенціалу фондового ринку.

In the article, there are considered peculiarities of integration of banking and industrial capital and formation of financial and industrial groups (FIGs). The author proves that formal financial and industrial groups being headed by a management company function along with actual corporate bodies, which have signs of FIGs and are unrelated by formal links. The basic measures aimed at intensification of financial and industrial groups' development in Ukraine include diversification of FIGs activity and their reorientation from the world market to the domestic one, expansion of investment and innovation projects financing, higher transparency of activities of Ukrainian companies, and the use of the stock market potential.

Ключові слова: корпоративні структури, інституціоналізація, фінансово-промислова група, банківський і промисловий капітал.

Key words: corporate bodies, institutionalization, financial and industrial group, banking and industrial capital.

Глобалізаційні впливи значною мірою визначають вектор світового економічного розвитку останніх десятиліть. В умовах інтенсифікації інтеграційних процесів національні економіки постають перед вибором оптимальної моделі розвитку, що має враховувати акумульований світовою практикою досвід та особливості їхньої господарської еволюції. Важливим чинником формування системи міжнародної економічної взаємодії та визначальним механізмом інтеграції національних економік у глобальний простір є діяльність корпорацій і їх об'єднань. Аналіз суперечностей розвитку корпоративних структур як провідної організаційної форми впорядкування національних економічних систем та одного з найдієвіших факторів розбудови нової архітек-

тоніки сучасної світової економіки актуалізується на тлі глобальної фінансово-економічної кризи, яка засвідчила недосконалість багатьох механізмів урегулювання економічних процесів.

Дослідження проблем корпоративізації економіки набуває важливого теоретичного і практичного значення з урахуванням ринкових трансформацій України, які спричинили радикальні зміни в середовищі функціонування вітчизняних підприємств, стимулюючи процеси консолідації. Створення великих корпоративних структур — фінансово-промислових груп, холдингових компаній, концернів, спроможних забезпечити концентрацію капіталу, залучення значних інвестиційних ресурсів та широкомасштабне впровадження сучасних

технологій, є об'єктивним явищем.

Активізація процесів корпоративізації економіки України наприкінці ХХ ст. викликала необхідність формування системи інституційного забезпечення розвитку національних корпоративних структур. Попри динамізм формальної інституціоналізації цієї системи (розробки нормативно-правових регуляторних норм, формування організаційно-управлінської ієрархії всередині корпоративних структур та відповідних елементів ринкової інфраструктури), застосування стандартів, вироблених світовою практикою, та наповнення їх реальним змістом поки що не відповідають сучасним вимогам. Дієві механізми корпоративного контролю, покликані мінімізувати наслідки негативних тенденцій, тільки починають формуватися в

Україні. Відсутність науково обгрунтованої концепції розвитку корпоративних структур в умовах глобальної конкуренції, яка б враховувала специфіку вітчизняного інституційного середовища, зумовила актуальність цієї статті.

Корпоративні структури характеризуються різноманітністю видів та інституційних форм, постійно трансформуються і вдосконалюються з урахуванням вимог глобального конкурентного простору. Постійні еволюційні зміни корпоративних структур, що відбуваються на основі консолідації капіталу, є закономірним явищем як у розвинутих ринкових, так і в трансформаційних економіках. Об'єктивною основою цього є складні технологічні ланцюги виробництва, зумовлені процесами поглиблення поділу праці та глобалізації світового господарства, що потребують реалізації на мікроекономічному рівні не лише стандартних функцій виробництва продукції, а й науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Стратегія підвищення ефективності корпоративних структур підпорядковується необхідності забезпечення належного рівня їхньої конкурентоспроможності. Однак недостатня увага до обгрунтування позитивних організаційно-структурних змін корпоративних відносин часто є перешкодою в реалізації стратегії розвитку та чинить негативний вплив на фінансовий стан і конкурентоспроможність інтегрованих корпоративних об'єднань, а також на національну економіку загалом. Світова практика яскраво засвідчує, що національний капітал отримає змогу стати конкурентоспроможним на світовому ринку, якщо значною мірою інституціоналізуватиметься у фінансово-промислові структури, діяльність яких стимулюватиметься державою. Очевидно, що "формування інституціональних утворень можна охарактеризувати як процес інституціоналізації" [1, с. 28].

За умов жорсткої конкуренції між великими корпоративними структурами зміцнюватимуть власні позиції об'єднання, котрі мають перспективні програми розвитку в межах однієї чи кількох галузей, технологічні розробки та ноу-хау. В типології найбільших об'єднань особливе місце посідають ФПГ, які спираються на інтеграцію промислового та фінансового капіталу, що суттєво підвищує ефективність використання матеріальних, технічних, фінансових, тех-

нологічних, інформаційних, управлінських та інших ресурсів [2, с. 28].

Вагомою перевагою ФПГ слід назвати те, що підприємства одного технологічного ланцюга, які входять до складу групи, можуть використовувати механізм трансферних цін. Такі підприємства розраховуються між собою за реалізовані товари і надані послуги за цінами, нижчими від ринкових. Крім того, застосовується також повне або часткове перенесення ПДВ із проміжних стадій реалізації однієї юридичної особи-постачальника іншій юридичній особі-споживачу на кінцевий у технологічному ланцюгові етап реалізації готової продукції.

Фінансово-промислова інтеграція визначається як об'єднання банків, інших фінансово-кредитних установ і промислових підприємств, поглиблення взаємодії між ними, взаємне переплетіння майнових прав з метою досягнення певних економічних результатів. При цьому найефективнішою формою реалізації фінансово-промислової інтеграції є ФПГ. А системоутворювальними ознаками – наявність функціональних центрів промислового і банківського (фінансового) капіталу, а також домінуючого центру (головної компанії), що визначає загальну стратегію структури. Аналіз світової практики свідчить, що у ФПГ відбувається об'єднання окремих форм капіталу у фінансово-промисловий капітал, якому притаманний специфічний характер руху та особлива форма кругообігу. Це дає змогу значно підвищити рентабельність діяльності підприємств у результаті їх об'єднаного функціонування. При цьому йдеться про те, що у ФПГ реалізується така модель взаємовідносин, яка дає змогу акумулювати фінансові ресурси для здійснення інвестицій та управління капіталами в інтересах усієї структури, щоб кожен з її учасників зміцнив свої позиції на ринку. Характерною рисою ФПГ є інтеграція економічних суб'єктів не тільки шляхом акумуляції фінансових ресурсів, а й завдяки загальній управлінській, ціновій політиці та іншим.

Окремі аспекти теоретичних і практичних основ формування та функціонування фінансово-промислових груп досліджено у працях О.Барановського, Ю.Воробйова, А.Гальчинського, В.Гейця, Н.Гражевської, В.Гуменюка, В.Джуринського, І.Зятковського, В.Лещука, Т.Майорової, І.Манцурова, Г.Карчевої, О.Точилі-

на, Т.Фролової, О.Шнипка та інших учених. Метою нашої статті є аналіз особливостей становлення і розвитку фінансово-промислових груп в Україні та розробка рекомендацій, спрямованих на пошук шляхів використання можливостей позитивного впливу ФПГ на національну економіку.

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛУ

Об'єднання промислового і банківського капіталів у фінансово-промисловий капітал зі специфічним характером руху та особливою формою кругообігу грошових коштів дає змогу значно підвищити ефективність використання ресурсів у результаті їхнього об'єднаного функціонування за рахунок синергетичного ефекту. Крім того, в умовах ФПГ тимчасово вивільнені фінансові ресурси на одному підприємстві-учаснику можуть спрямовуватися на задоволення потреби у них з боку інших учасників. За рахунок кругообігу капіталу й акумулювання ресурсів у рамках ФПГ промислові підприємства мають можливість перейти в режим фінансування, джерелом якого є не тільки чистий прибуток, а й кредити банку групи, що значно підвищує стійкість усієї ФПГ. Об'єднання капіталу окремих підприємств унаслідок фінансово-промислової інтеграції дає змогу реалізувати масштабні інвестиційні проекти. Участь банку в управлінні промисловими підприємствами на рівні ФПГ може залежати не лише від відносин власності між ними і банківською установою, а й від обраного банком способу реалізації стратегії промислової експансії [3, с. 132].

Інтеграція суб'єктів господарювання у ФПГ дає змогу її учасникам оптимально поєднувати в межах групи ті функції, які виконують фінансові інститути (банки, страхові компанії тощо), залишаючись самостійними економічними суб'єктами. У таких об'єднаннях виникає можливість ефективно використовувати грошові ресурси, створюючи підґрунтя для їх концентрації, та управляти потоками капіталів за допомогою фінансових інструментів. Механізмами консолідації капіталу у ФПГ є взаємне володіння акціями учасників. Це дає змогу здійснювати злиття і поглинання підприємств із контрольним пакетом

акцій у головного підприємства, довічне управління головним підприємством акціями учасників ФПГ, об'єднання учасників груп на основі довготермінових фінансових зв'язків.

Проведений аналіз дає змогу визначити переваги ФПГ. При цьому йдеться передусім про поєднання в межах ФПГ залучення фінансових ресурсів із процесами їх інвестування та концентрації за напрямками, які забезпечують закріплення ринкових позицій усередині країни, а також активний вихід на світовий ринок. Об'єднання банків та промислових підприємств полегшує їхнім учасникам доступ до фінансових ресурсів. До того ж ФПГ дають змогу диверсифікувати фінансові ризики, ефективніше забезпечувати фінансування науково-технічних проєктів, міжгалузеве та міжрегіональне перетікання капіталу між підприємствами групи, використовувати механізми трансферного ціноутворення (див. схему). Стосовно ж досягнення макроекономічних цілей слід передусім вказати на активізацію залучення інвестицій в економіку та реалізацію програм підвищення національної конкурентоспроможності.

З огляду на це, І.Зятковський зазначає, що форми взаємного проникнення та інтеграції фінансового і промислового капіталу в межах ФПГ є недосконалими і пропонує два напрями активізації розвитку таких об'єднань в Україні. По-перше, слід чітко визначити роль стратегічних інвесторів як суб'єктів прямого і непрямого фінансування ФПГ та їх членства у групі щодо створення за рішенням уряду інтегрованих об'єднань у межах державних економічних програм. Другий напрям полягає у спрощенні процедури та усуненні обмежень при створенні фінансово-промислових груп та їхньої діяльності незалежно від урядових програм розвитку економіки. Зміни у законодавчому регулюванні створення ФПГ мають стосуватися передусім перегляду ролі та місця фінансового блоку. При створенні ФПГ за системою участі виробничий блок формуватиметься у вигляді промислового холдингу, а головними завданнями фінансових суб'єктів ФПГ стануть залучення фінансових ресурсів. Однак при цьому слід враховувати специфіку фінансового блоку ФПГ [4, с. 223–224].

Очевидно, що цілі фінансових установ орієнтуються на підвищення ефективності використання капіталу за рахунок диверсифікації інвестицій.

Мета промислових підприємств за цієї форми інтеграції полягає передусім у підвищенні конкурентоспроможності товарів і послуг, оскільки значні за обсягами інвестиційні ресурси дають змогу реалізувати масштабні інноваційні проєкти [5, с. 43]. Інтерес банків до участі у ФПГ постійно зростає. Це можна пояснити таким чином:

а) зниження рентабельності основних банківських операцій (у зв'язку зі зростанням рівня ризиків, нестабільністю на валютному ринку тощо) та значне зростання конкуренції на ринку. Однак очевидно, що без розвитку промисловості неможливо забезпечити стабільний розвиток банківської системи, а орієнтація переважно на отримання прибутку стримує розвиток банківських інститутів;

б) отримання банками можливості посилити свої фінансові позиції шляхом концентрації активів ФПГ, оскільки консолідація капіталу поліпшує фінансовий стан банку;

в) зниження та диверсифікація кредитного ризику, оскільки довгострокове кредитування економіки і надалі пов'язане з досить високим його рівнем. З огляду на це можливість контролю за ухваленням та реалізацією інвестиційних рішень забезпечується тільки за об'єднання банківського і промислового капіталів та утворення на цій основі ФПГ. За таких умов банки можуть змінити структуру свого кредитного портфеля, нарощуючи частку довгострокового кредитування промислових підприємств;

г) експансія іноземного банківського капіталу, що зменшує клієнтську базу українських банків, а тому їхня участь у складі ФПГ може зберегти та розширити цю базу за рахунок нових суб'єктів, які входять до складу групи [6, с. 16–17].

СТАНОВЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП В УКРАЇНІ

Для України особливо актуальним є питання інституційного забезпечення створення та регулювання діяльності ФПГ. Цілком очевидно, що об'єктивні процеси концентрації капіталу сприяють створенню так званих неформальних, або фактичних фінансово-промислових об'єднань, котрі не мають офіційного статусу ФПГ, однак їм притаманні всі сутнісні ознаки таких утворень на основі

поєднання банківського та промислового капіталу. Подібні формування часто застосовують непрозорі схеми діяльності та реалізації економічної влади.

Що ж до можливості зростання впливу фінансово-промислових груп як форми узгодження інтересів бізнесу і державного сектору, то варто застерегти, що в разі недостатнього розвитку конкурентних механізмів існує потенційна загроза посилення монополізаційних тенденцій в економіці. Зазначимо, що українські фінансово-промислові групи у період існування сприятливих умов діяльності не повністю використали їх для технічного переозброєння та модернізації.

Однак навіть за таких умов процеси інтеграції банківського і промислового капіталу в Україні відбуваються динамічно і поступово перетворюються на ефективну форму системної реалізації економічного закону нагромадження. Застосування різноманітних способів фінансового забезпечення виробничого процесу через кредитування, прямі та портфельні інвестиції, факторинг, гарантії, розрахункове обслуговування тощо дає змогу банкам суттєво диверсифікувати напрями своєї діяльності, досягти значного рівня концентрації капіталу та поліпшити структуру своїх активів. Діяльність банків у складі ФПГ дає змогу забезпечити фінансування їхньої діяльності, а також є надійним джерелом припливу зовнішніх фінансових ресурсів. Очевидно, що необхідне формування структури банківської системи, спроможної забезпечити цілісність і динамічну рівновагу в ній, а також поступальний розвиток національної економіки на інноваційних засадах та критеріях ефективності.

Формування в Україні кількох потужних фінансово-промислових груп, на переконання Н.Гражевської, можна вважати адекватною формою реалізації трансформаційних перетворень в економіці. Слушною є думка про те, що за нинішніх умов найвигіднішою формою максимізації прибутків вітчизняних ФПГ є привласнення ренти шляхом встановлення контролю над товарними та фінансовими потоками за допомогою трьох способів. Однак аналіз засвідчує, що національний капітал ще недостатньо потужний, аби сформувати українські транснаціональні корпорації на базі національного господарського комплексу. А саме:

а) виникнення та зростання великого національного капіталу пов'язане з галузями із відсталим технічним станом, зокрема з чорною металургією. Саме у цій галузі сформовано найбільші ФПГ України – “СКМ”, “ІСД” та інші;

б) розвиток потужних українських корпорацій значною мірою визначається політичними чинниками;

в) інтеграція провідних національних виробників у технологічні ланцюги ТНК відбувається на фоні домінування іноземного капіталу, котрий сприяє формуванню моделі залежного розвитку. Прикладом є продаж “Криворіжсталі”, що призвів до стратегічних втрат унаслідок посилення іноземної транснаціональної корпорації;

г) перебування України у протифазі еволюційної динаміки, що означає рух у напрямі, потенціал якого вже вичерпаний економічно розвинутими країнами, котрі застосовують переваги кооперативних зв'язків із партнерами;

г) деформація процесу легального формування ТНК в Україні, що зумовлено домінуванням тіньових форм вивезення капіталу із застосуванням офшорних юрисдикцій [9, с. 223–224].

Показовим прикладом формування фінансово-промислових груп в Україні є розвиток найбільшої з них – “СКМ”, яка протягом тривалого часу була єдиною повністю вертикально інтегрованою групою із замкнутими технологічними ланцюгами. Так, на офіційному сайті компанії зазначається, що “СКМ – провідна фінансово-промислова група України” [11]. Основними напрямками її діяльності є гірничо-металургійний, енергетичний, фінансовий бізнес, телекомунікації, нерухомість, глинобудування, торгівля нафтопродуктами, машинобудування, роздрібна торгівля та інше. Корпоративна побудова відображає зміну концепції “СКМ” щодо переходу від операційного управління окремими підприємствами до стратегічного менеджменту, коли компанії беруть на себе відповідальність за розробку та реалізацію власної стратегії розвитку. При цьому більш чітко виділено зони відповідальності на всіх рівнях управління, що повинно забезпечити ефективніші та прозоріші рішення. Одним із пріоритетів стратегії розвитку “СКМ” є підвищення рівня прозорості бізнесу. Діючи в межах цієї стра-

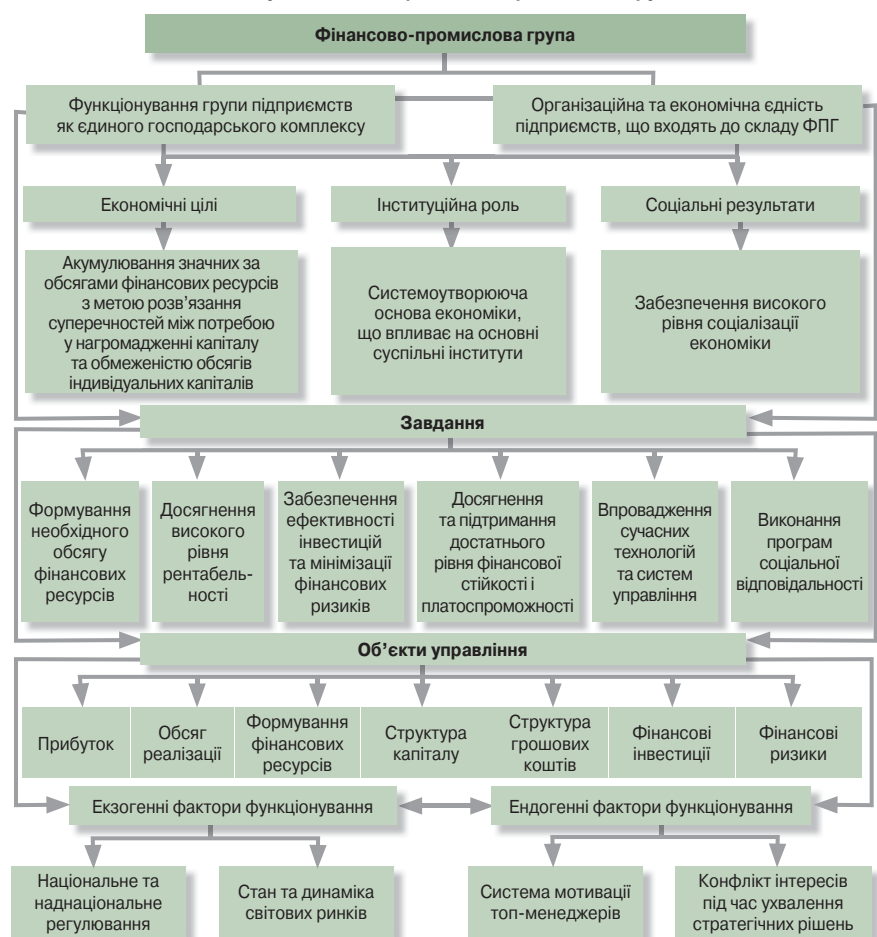
тегії, “Систем Кепітал Менеджмент” уже кілька років публікує дані своєї консолідованої звітності, що містять основні фінансові показники діяльності [12].

Завдяки стратегічним управлінським рішенням щодо вертикальної інтеграції ФПГ “СКМ” на світовому ринку забезпечила металургійний холдинг “Метінвест” та енергетичний холдинг “ДТЕК” як дешевою сировиною (видобуток коксівного вугілля та залізної руди – виробництво концентрату, окатишів тощо), так і ринками збуту, зокрема закордонними, що здебільшого є закритими для інших українських виробників, і поліпшила для себе базові умови функціонування на ринку. Оскільки сировина, що використовується при виробництві основної продукції групи, постійно зростає в ціні, то забезпеченість власними ресурсами надає їй суттєві конкурентні переваги. Показово, що тільки ФПГ “СКМ” змогла побудувати незалежні галузеві холдинги, пов'язані з материнською компанією розробкою стратегічного бачення та координа-

цією дій з метою отримання ефекту синергії. Загалом група об'єднує близько ста компаній. Консолідована фінансова звітність “СКМ” формується відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності та містить дані про всі підприємства групи. Консолідовані активи “СКМ” на кінець 2012 року становили близько 31 млрд. доларів США, а консолідований валовий дохід групи сягнув 23.47 млрд. доларів США [13]. У таблиці наведено дані з консолідованої фінансової звітності групи “СКМ” за 2010–2012 роки.

Аналіз особливостей корпоративної побудови інших вітчизняних фінансово-промислових груп дає змогу дійти висновку про те, що не всі з них намагаються побудувати чітку структуру на чолі з головною (керуючою) компанією. Серед найбільших вітчизняних ФПГ саме “Фінанси та кредит” і “Приват” обходяться без чітко вибудованої організаційної вертикалі, ведення консолідованої фінансової звітності та інших атрибутів упорядкованої моделі бізнесу. Так, зокре-

Схема. Сутнісні ознаки фінансово-промислової групи

Джерело: складено автором.

Таблиця. Основні показники фінансово-господарської діяльності фінансово-промислової групи "СКМ" у 2010–2012 рр.

Основні консолідовані фінансові показники, млрд. доларів США	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Темпи зростання	
				2011 р./2010 р., %	2012 р./2011 р., %
Обсяг активів	22.675	25.196	31.075	111.1	123.3
Розмір валової виручки	12.819	19.426	23.470	151.5	120.8
Величина чистого прибутку	0.85	2.356	1.251	277.2	53.1

Джерело: складено автором за даними: [11; 12; 13; 14; 15].

ма, власник групи "Фінанси та кредит" Костянтин Жеваго заявляє про принципове небажання створювати для неї керуючу компанію, що й відрізняє цю групу від "СКМ". К.Жеваго зазначає, що керуюча компанія є додатковим центром витрат, а не прибутку. Крім того, її рейдерське захоплення провести легше у разі, коли керуюча компанія володіє всіма активами групи [17, с. 94].

"Group DF" Дмитра Фірташа практично повторює модель розвитку групи "СКМ", яка першою в Україні обрала шлях транспарентності. На її офіційному сайті зазначено, що "Group DF" – диверсифікована міжнародна група компаній, котра здійснює свою діяльність у низці країн Європи та Азії. Основними напрямками діяльності групи є азотний, титановий, газовий та банківський бізнеси. Інші сфери діяльності групи на сьогодні включають агробізнес, медійний бізнес, виробництво кальцинованої соди, розвиток енергетичної інфраструктури та нерухомість. Group DF активно формує свій інвестиційний портфель та розширює сфери діяльності. Нині група є одним із найбільших інвесторів у хімічній промисловості на території Східної Європи" [16].

Такий же вектор розвитку обрала й група "Континіум", що володіє мережею заправних станцій WOG, Херсонським НПЗ, молочним комбінатом "Галичина", компанією "Комо", "CDMA Україна", Банком інвестицій та заощаджень, виробником будівельних матеріалів "Євротон", гіпермаркетами та супермаркетами "Там-Там", а також компаніями, котрі працюють у галузі нерухомості. За словами генерального директора групи Сергія Корещюка, її капіталізація на кінець 2012 року перевищує 2 млрд. доларів США, що дає їй змогу входити до п'ятірки найбільших українських бізнес-груп. Ця група разом із міжнародною аудиторсько-консалтинговою компанією Deloitte ще за два роки до початку світової кризи розпочала розбудову системи корпоративного управління [26, с. 26–29].

Власник "ВіДі груп" В.Джуринський переконаний, що договірний характер утворення об'єднання підприємств, заснованих однією особою, не може забезпечити необхідного власнику фінансового контролю над учасниками такого об'єднання. Прикладом може слугувати "ВіДі груп" – багатогалузева група підприємств, фінансово та організаційно залежних від одного засновника, однак юридично неінтегрованих та не оформлених у господарське об'єднання. Це значно ускладнює процеси управління зазначеною групою суб'єктів господарювання, у тому числі й вирішення питань єдиної інвестиційної, зовнішньоекономічної та інших видів політики суб'єктів, котрі входять до групи [18, с. 83–84].

Слід звернути увагу на те, що жорстка конкуренція, яка посилювалася між ФПГ, сприяла процесу їх цивілізованого розвитку з 2000 року, коли вони розпочали легітимізацію усталених зв'язків та визначення своїх меж. Інституціоналізація при цьому відбувалася в різних формах: від запровадження системи господарських договорів між постійними контрагентами – до набуття керуючою компанією прав розпоряджатися державними об'єктами через офіційні механізми управління державними корпоративними правами, оренду державного майна та приватизацію державних об'єктів. Починаючи з 2003 року, спостерігається намагання українських ФПГ наблизити свої прийоми та стандарти ведення бізнесу до світових, причому перехід до цивілізованих форм ведення бізнесу здійснюється доволі демонстративно. Український капітал, що вийшов на світові ринки, прагнув позбутися тіньового минулого і перейти до нової ролі визначних світових суб'єктів [19, с. 75–76]. Протягом останніх років українські ФПГ продовжували структурувати бізнес, позбавляючись непрофільних активів та нарошуючи їх у традиційних секторах діяльності. Варто погодитися з думкою генерального директора інвестиційної компанії "Конкорд Капітал"

("Concorde Capital") Ігоря Мазепи про те, що найважливішою тенденцією розвитку вітчизняних фінансово-промислових груп у 2012–2013 рр. був їхній поступовий відхід від стратегії масового володіння різними активами і зосередження діяльності в секторах, де у ФПГ є експертиза, розуміння тенденцій розвитку ринків, а найголовніше – доступ до джерел фінансування [25, с. 16].

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ФПГ В УКРАЇНІ

Серед найважливіших причин, які стримують розвиток вітчизняних ФПГ, необхідно виокремити передусім нестабільність національного політико-правового середовища, недостатній рівень розвитку ринкової інфраструктури, інституційну незрілість ринку цінних паперів, недостатню місткість внутрішнього інвестиційного ринку, низьку інвестиційну привабливість значної кількості українських компаній, інформаційну закритість і непрозорість діяльності багатьох підприємств тощо. Досвід економічного розвитку країн свідчить, що об'єднання зусиль держави і великого бізнесу, в тому числі й фінансово-промислових груп, є одним із базових чинників ефективності та конкурентоспроможності національної економіки, оскільки великі корпоративні об'єднання та держави ставлять перед собою близькі за змістом економічні цілі.

Із огляду на це держави і бізнес беруть участь у світовій конкуренції як надійні партнери [20, с. 75–76]. В.Геєць звертає увагу на те, що саме використання переваг великого конкурентоспроможного бізнесу, створеного на основі консолідації капіталу через капіталізацію прибутку і нагромадження власності, дасть змогу українським компаніям витримувати конкуренцію на світових ринках. Учений цілком слушно зазначає, що "...Україна має створювати власні потужні фінансово-промислові групи (ФПГ), а також входити в подібні міжнародні структури з тим, щоб останні мали можливість відстоювати наші національні інтереси..." [21, с. 490]. Держава повинна сприяти формуванню великих компаній та фінансово-промислових груп, які створюватимуть конкурентоспроможні товари і послуги, забезпечуватимуть раціональне співвідношення спеціалізації та універсалізації виробництва, що необхідно для успішної

конкуренції на світовому ринку [22, с. 199]. І.Манцуров також стверджує, що необхідність підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках спонукає до пошуку ефективних механізмів створення та функціонування великих підприємницьких структур — фінансово-промислових груп, холдингів, конгломератів тощо [23, с. 514]. Пожвавленню інвестиційного процесу в Україні повинні слугувати заходи щодо інтеграції промислового і банківського капіталу та активізації участі банків у створенні фінансово-промислових груп [24, с. 312].

Натомість експортна орієнтація українських фінансово-промислових груп зумовлює їхню залежність від стану зовнішніх ринків і коливань світової кон'юнктури. З огляду на це слід розробити низку заходів, спрямованих на активізацію розвитку ФПП в Україні, які передбачали б:

а) здійснення диверсифікації діяльності фінансово-промислових груп щодо зміщення акцентів зі світового ринку на внутрішній;

б) розширення масштабів фінансування інвестиційно-інноваційних проектів оновлення технічної і технологічної бази українських підприємств;

в) підвищення ролі національних виробників на українському ринку, що сприяло б реалізації стратегії імпортозаміщення [6, с. 18–19].

Особливістю вітчизняних ФПП є їхня значна залежність від галузевого “ядра”. Така ситуація склалася внаслідок двох протилежних тенденцій: з одного боку, відбувається трансформація структур банківського походження в групи, котрі базуються на одному-двох великих підприємствах однієї чи двох галузей, а з другого — поширюється експансія великих моногалузових компаній реального сектору на технологічно близькі та інші галузі. До основних заходів, спрямованих на активізацію розвитку ФПП в Україні, слід віднести диверсифікацію діяльності фінансово-промислових груп та їхню переорієнтацію зі світового ринку на внутрішній; розширення масштабів фінансування інвестиційно-інноваційних проектів оновлення технічної і технологічної бази вітчизняної економіки; підвищення ролі національних виробників на українському ринку з метою реалізації стратегії імпортозаміщення.

Активізувати процеси формування національних ФПП, сформованих від-

повідно до міжнародних вимог, має використання такого інструментарію, як публічне розміщення акцій — IPO. Саме залучення додаткових інвестицій через IPO дає змогу компаніям поліпшити власний імідж, залучити новітні технології виробництва та стандарти менеджменту, і на основі цього добитися визнання з боку іноземних та вітчизняних інвесторів. Тому IPO є одним із найдієвіших інструментів залучення фінансових ресурсів суб'єктами ФПП, а також може сприяти раціоналізації бізнес-процесів та підвищенню корпоративної культури. Це загалом сприятиме виведенню бізнес-моделі, котра застосовується українськими фінансово-промисловими групами, на новий, вищий рівень, що характеризуватиметься прозорістю, відкритістю і цивілізованістю.

ВИСНОВКИ

У процесі інтеграції банківського та промислового капіталу формуються корпоративні структури — фінансово-промислові групи, які зосереджують найбільший інвестиційний потенціал і є не механічним утворенням, а фінансово-економічною цілісністю. Використання переваг фінансово-промислових груп потребує узгодженої взаємодії структурних підрозділів.

Інституціоналізація в Україні фінансово-промислових груп із прозорою структурою власності й активів є однією з найважливіших умов підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та їх об'єднань в умовах глобальної конкуренції. Формування ФПП є відображенням поширення корпоративних структур, здатних до ефективної самоорганізації та саморозвитку. Провідна роль у формуванні інвестиційних ресурсів належить банківським установам, котрі входять до складу ФПП. Залежно від стратегічних інтересів фінансових інститутів, що об'єднуються у межах ФПП, визначається їхня роль у формуванні цих структур. Очевидно, що фінансово-промислові групи в Україні поступово перетворюються на основних суб'єктів національної економіки, і нині триває активний процес їхнього інституційного оформлення. У цьому зв'язку важливим напрямом подальших наукових досліджень є глибокий, всебічний та комплексний аналіз впливу фінансово-промислових груп на розвиток економіки України, розкриття форм і змісту проявів монопо-

лізації ринків під впливом ФПП, пошук шляхів реалізації виваженої конкурентної політики держави.

Література

1. Інновації у фінансовій сфері: монографія [В.М.Опарін, Т.В.Паєнтко, В.М.Федосов та ін.]; за заг. ред. В.М.Опаріна. — К.: КНЕУ, 2013. — 444 с.
2. Фролова Т. О. Інвестиційні корпоративні стратегії в умовах глобалізації: монографія / Т.О.Фролова. — К.: КНЕУ, 2012. — 426 с.
3. Барановський О. Сутність і різновиди фінансово-промислових корпоративних об'єднань / О.Барановський, Т.Барановська // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2008. — № 3. — С. 132–140.
4. Зятковський І. В. Фінанси суб'єктів господарювання в умовах інституціональних перетворень: монографія / І.В.Зятковський. — Т.: Економічна думка, 2006. — 388 с.
5. Насриддинов С. А. Конструкция и особенности методологии интегрированных структур на современном этапе / С.А.Насриддинов // Вестник Финансового университета. — 2013. — № 3. — С. 41–54.
6. Воробйов Ю. М. Інтеграція капіталів учасників фінансово-промислових груп / Ю.М.Воробйов // Фінанси, банки, інвестиції. — 2009. — № 1. — С. 14–19.
7. Розвиток банківської системи України: монографія / За ред. О.І.Барановського. — К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2008. — 584 с.
8. Карчева Г. Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України: монографія / Г.Т.Карчева. — К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2012. — 520 с.
9. Гражевська Н. І. Еволюція сучасних економічних систем / Н.І.Гражевська. — К.: Знання, 2011. — 286 с.
10. Лещук В. П. Фінансовий капітал фінансово-промислових груп: формування, використання та перспективи розвитку: монографія / В.П.Лещук — Луцьк: [б. в.], 2011. — 474 с.
11. Група СКМ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://www.scm.com.ua/uk/about-us/>.
12. Закладаючи основу майбутнього. Звіт про сталий розвиток “Систем Капітал Менеджмент” за 2009–2010 роки. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.scm.com.ua/m/documents/SCM_AR2011_ukr.pdf.
13. Загальна інформація. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.scm.com.ua/uk/business/overview/.

14. Открытый отчет Группы СКМ 2012. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.scm.com.ua/m/documents/SCM_Public_Report-2012_rus_1.pdf.

15. Открытый отчет Группы СКМ 2011. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.scm.com.ua/m/documents/SCM_Public_Report-2011_rus_1.pdf.

16. Про Group DF. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: groupdf.com.ua/about.

17. Вербный В. Миллиарды из хаоса / В.Вербный // Forbes. Украина. — 2011. — № 9. — С. 86–95.

18. Джурицкий В. О. Правовое становище господарських об'єднань в Україні: монографія / В.О.Джурицкий. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 224 с.

19. Точилін В. О. Вертикально-інтегровані структури гірничо-металургійного комплексу України: стан та напрямки розвитку / В.О.Точилін, В.В.Венгер // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 3. — С. 70–86.

20. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України / А.Гальчинський. — К.: Либідь, 2011. — 288 с.

21. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку: монографія / В.М.Геєць. — К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. — 864 с.

22. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації: монографія / О.С.Шнипко. — К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. — 456 с.

23. Манцуров І. Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки: монографія / І.Г.Манцуров. — К.: НДЕІ, 2011. — 655 с.

24. Майорова Т. В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні: монографія / Т.В.Майорова. — К.: КНЕУ, 2013. — 332 с.

25. Юрченко А. Ликвидности в мире столько, что она будет заходить в Украину даже после снижения рейтинга страны / А.Юрченко. Интервью с И.Мазепой // Власть денег. — 2013. — № 51–52. — С. 16–18.

26. Гриневская А. Пятый элемент / А.Гриневская, В.Хомяков // Инвестгазета. — 2012. — № 48. — С. 26–29.

Дослідження /

УДК 336.71.078.3 (075.8)

■ **Руслан Набок**
Ruslan Nabok

Заступник начальника управління – начальник відділу аналізу процедур інспектування департаменту інспектування банків Національного банку України, кандидат економічних наук

Ph.D. (Finance), Deputy Head of the Office – Head of the Division for Analysis of On-Site Inspection Procedure of the Department for Inspection of Banks of the National Bank of Ukraine

Системно важливі банки: підходи до побудови нагляду

Systemically important banks: approaches to the building of banking supervision

У статті розглянуто методологічні та практичні підходи до побудови системи нагляду за системно важливими банками, зокрема проаналізовано основні критерії, які доцільно враховувати для виявлення та оцінки системно важливих банків; здійснено огляд досвіду окремих країн.

The article considers methodological and practical approaches to the building of the system of banking supervision over systemically important banks. In particular, the author analyzes basic criteria that should be taken into account when identifying and rating systemically important banks and reviews the experience of separate countries in this field.

Ключові слова: системно важливий банк, банківський нагляд, підвищена здатність до поглинання збитків.

Key words: systemically important bank, banking supervision, high loss absorption.

Еволюція банківського сектору, лібералізація вимог щодо руху/проникнення капіталів між країнами породжують нині нові виклики перед

національними регуляторами.

Серед ініціатив Базельського комітету з питань банківського нагляду (надалі – БКБН) щодо підвищення

стабільності банківського сектору є зокрема розробка документів, присвячених роботі з системно важливими банками. Ними передбачено, що з

метою забезпечення стабільності банківської системи нагляд за системою важливими фінансовими установами (СВФУ) повинен ґрунтуватися на таких передумовах:

— зниження морального ризику через забезпечення ефективного регулювання;

— здатність до підвищеного поглинання збитків;

— інтенсивний та ефективний банківський нагляд.

Системно важливі фінансові установи створюють певне викривлення банківської системи та призводять до непропорційного розподілу системного ризику. Це відбувається тому, що такі банки мають розширену підтримку уряду та можуть бути недостатньо відповідальними (це призводить до збільшення левериджу та здійснення ризикованішої діяльності). Системно важливі банки потребують значних витрат на підтримку їхньої діяльності/врятування, які належать від:

— масштабу (розміру) діяльності (size);

— взаємозв'язків з іншими фінансовими інститутами та ринками (interconnectedness);

— можливості заміни фінансової установи (substitutability).

На саміті в Сеулі (листопад 2010 року) було сформульовано рекомендації щодо зниження морального ризику для СВФУ, зокрема виокремлено такі:

— системно важливі фінансові установи повинні мати підвищену здатність до поглинання збитків із метою зменшення ймовірності їх дефолту;

— нагляд за СВФУ має бути спрямований на виявлення проблем на ранніх стадіях, тобто бути упереджувачим;

— основна фінансова інфраструктура повинна бути стійкою до поширення ризиків;

— наявність ефективної політики, яка відповідає вимогам регулятора.

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ G-SIBs

У листопаді 2011 року Базельський комітет з питань банківського нагляду прийняв документ¹ з питань методології оцінки глобально важливих системних банків (надалі — G-SIBs). Цей документ містить ме-

¹ "Системно важливі банки на глобальному рівні: методологія оцінювання та вимоги до додаткового поглинання втрат, БКБН", листопад 2011 року. (Global systemically important banks: assessment methodology and the additional loss absorbency requirement, BCBS).

Таблиця 1. Категорії та індикатори для ідентифікації G-SIBs

Категорія (вага)	Індикатор індивідуальний	Вага індикатора, %
Розмір (20%)	Сума всіх позицій, визначених для розрахунку коефіцієнта левериджу відповідно до Базеля III	20
Взаємопов'язаність (20%)	Активи всередині фінансової системи	6.67
	Зобов'язання всередині фінансової системи	6.67
	Цінні папери емітовані	6.67
Взаємозамінність / інфраструктура фінансової установи (20%)	Активи під управлінням (зберіганням)	6.67
	Діяльність у сфері здійснення платежів	6.67
	Вартість гарантованих (підписаних) угод на борговому ринку та ринку капіталу	6.67
Між'юрисдикційна діяльність* (20%)	Вимоги між'юрисдикційні	10
	Зобов'язання між'юрисдикційні	10
Ступінь складності (інтеграції) (20%)	Вартість позабіржових деривативів	6.67
	Активи 3 рівня	6.67
	Цінні папери для торгівлі та продажу	6.67

* Тільки для G-SIBs.

Таблиця 2. Розподіл G-SIBs за 2013 рік

Кошик (вимоги)	Розподіл G-SIBs	Діапазон загальної оцінки (базових в. п.)
5 (+3.5% *)	—	530–629
4 (+2.5%)	ЕйчЕсБіСі (HSBC), ДжіПі Морган Чейз (JP Morgan Chase)	430–529
3 (+2.0%)	Барклэйс (Barclays), БіЕнПі Паріба (BNP Paribas). Сітігруп (Citigroup), Дойче Банк (Deutsche Bank) (переміщені з 4 кошика)	330–429
2 (+1.5%)	Банк оф Америка (Bank of America), Кредит Свіс (Credit Suisse), Голдмен Сакс (Goldman Sachs) Група Кредит Аґріколь (Group Credit Agricole) (переміщений з 1 кошика) Мітсубіші ЮЕФДжей ЕфДжі (Mitsubishi UFJ FG), Морган Стенлі (Morgan Stanley), Ройал Банк оф Шотланд (Royal Bank of Scotland), ЮБіЕс (UBS)	230–329
1 (+1.0%)	Банк оф Чайна (Bank of China), Банк оф Нью-Йорк Меллон (Bank of New York Mellon) (переміщений з 2 кошика), БіБіБіЕй (BBVA), Груп БіПіСі (Groupe BPCE), Індастріел енд Комерціал Банк оф Чайна (Industrial and Commercial Bank of China) (доданий вперше), АйЕндЖі Банк (ING Bank), Мізухо ЕфДжі (Mizuho FG), Нордеа (Nordea), Сантандер (Santander), Сосьєте Жене́раль (Societe Generale), Стандард Чартерд (Standard Chartered), Стейт Стріт (State Street), Сумітомо Мітсуї ЕфДжі (Sumitomo Mitsui FG), Юнікредит Груп (Unicredit Group), Велс Капро (Wells Fargo)	130–229

* Мінімальні додаткові вимоги для поглинання збитків (як відсоток CET1 до RWA).

Примітка. Курсивом у таблиці зазначено зміни, що відбулися в розподілі банків порівняно з минулим роком.

тодологію оцінки системної важливості банків, яка складається з таких елементів:

- підходу на основі індикаторів;
- підходу на основі кошиків;
- наглядового судження;
- періодичного перегляду та вдосконалення методології.

Базуючись на підході на основі індикаторів, БКБН виокремлює такі категорії та індикатори для ідентифікації системно важливих банків на глобальному рівні (див. таблицю 1).

БКБН виокремлює п'ять кошиків для розподілу G-SIBs та в межах методики їх оцінки відносить до різних категорій системної важливості, виходячи з рейтингу, одержаного із застосуванням методики оцінювання за показниками. До різних категорій

банків застосовуються різні вимоги щодо рівня додаткової здатності до поглинання збитків (правила оцінки G-SIBs, пп. 52 і 73).

Станом на початок 2014 року БКБН назвав 29 G-SIBs, які географічно розподілено так: 5 банків представляють Азію; 16 банків — Європу; 8 банків — США (див. таблицю 2).

Основними чинниками мотивації для вищих стандартів до капіталу для G-SIBs є:

— вагомий вплив/наслідок від банкрутства G-SIBs порівняно з іншими банками;

— поширення ризику на всю фінансову систему;

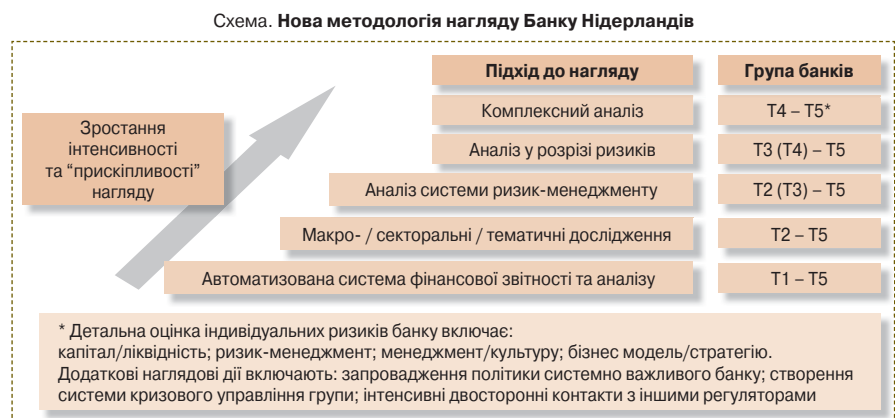
— відсутність урегульованості питання нагляду за G-SIBs на глобальному рівні, незважаючи на вдосконален-

ня підходів до нагляду на національних рівнях та координацію між країнами;

- складнощі, пов'язані з адресуванням певних вимог у зв'язку з транскордонною діяльністю;
- принцип “занадто великий, щоб упасти” передбачає моральний ризик;
- необхідність оцінки переваг від фондування (особливо державної підтримки) G-SIBs.

ПІДХІД ДО ОЦІНКИ D-SIBs

Документом, який регламентує підходи БКБН до роботи з системно важливими банками, є “Основа для роботи з системно важливими банками на місцевому рівні” (“A framework for dealing with domestic systemically

ми на місцевому рівні” (“A framework for dealing with domestic systemically

important banks”), жовтень 2012 року. Відповідно до рекомендацій БКБН основними чинниками для оцінки діяльності системно важливих банків на місцевому рівні (надалі – D-SIBs) є: обсяг активів; взаємопов’язаність; взаємозамінність/інфраструктура фінансової установи та ступінь складності.

Для кожної конкретної країни регулятори можуть застосовувати специфічні чинники, зокрема: обсяг активів банку відносно ВВП країни; ступінь концентрації банківського сектору² або його розмір відносно ВВП; позицію банківського сектору з точки зору фінансування (зовнішнє чи внутрішнє). При цьому БКБН наводить такі принципи для роботи з D-SIBs, які розподілено на два блоки (див. таблицю 3).

Рівень підвищеної здатності до поглинання збитків для D-SIBs повинен встановлюватися на підставі рішення національних регуляторів. Водночас має існувати певний аналітичний механізм забезпечення інформацією для прийняття такого рішення. Так, наприклад, було при прийнятті БКБН політичного рішення щодо рівня додаткової здатності до поглинання збитків для G-SIBs.³ Зокрема країни, в яких розмір банківського сектору відносно ВВП є більшим, імовірно, можуть зазнати серйозних прямих економічних наслідків від краху D-SIB, ніж країни з невеликим розміром банківського сектору відносно ВВП. Хоча відношення розміру банківського сектору до ВВП і легко обчислити, його концентрацію також можна було б урахувати (оскільки крах банку у висококонцентрованому банківському секторі середнього розміру, ймовірно, матиме серйозніші на-

Таблиця 3. Принципи роботи з D-SIBs

№ п/п	Назва принципу
Блок 1. Методика оцінки	
1	Національні органи влади повинні впровадити методику оцінки ступеня, до якого банки є системно важливими з точки зору внутрішньої фінансової системи та економіки
2	Методика оцінки, що застосовується у випадку D-SIB, повинна дати можливість відобразити потенційні наслідки краху банку або зовнішні ефекти, спричинені крахом банку
3	Системою відліку в оцінці наслідків краху D-SIBs має бути внутрішня економіка
4	Органи влади країни походження банку повинні оцінювати ступінь системної важливості банків на рівні консолідованої групи, тоді як органи влади країни перебування (здійснення діяльності) банку повинні оцінювати дочірні компанії в своїх юрисдикціях разом із будь-якими з їх власних дочірніх компаній по низхідній із точки зору ступеня їх системної важливості
5	Наслідки краху D-SIB для внутрішньої економіки слід, у принципі, оцінювати з урахуванням таких конкретних характеристик банку: – обсяг активів; – ступінь фінансових взаємозв’язків; – взаємозамінність / інфраструктура фінансових установ (включаючи чинники, які необхідно враховувати стосовно концентрованого характеру банківського сектору); – ступінь складності (включаючи додаткові складнощі, що виникають у зв’язку з транскордонною діяльністю установи). Крім цього, національні органи влади можуть розглянути можливість застосування й інших заходів/данних, які могли б дати їм інформацію щодо специфічних для певного банку показників у межах кожного з наведених вище чинників, наприклад, масштабу внутрішньої економіки
6	Національні органи влади повинні здійснювати регулярну оцінку ступеня системної важливості банків, на котрі поширюється їх юрисдикція, таким чином, щоб результат оцінки відображав поточний стан відповідних фінансових систем, а проміжок часу, за яким здійснюються оцінки, не був значно довшим, ніж період, за яким здійснюється оцінка G-SIBs
7	Національні органи влади повинні оприлюднювати інформацію щодо основних принципів, на яких ґрунтується процедура оцінки ступеня системної важливості банків для внутрішньої економіки
Блок 2. Підвищена здатність до поглинання збитків (HLA)	
8	Національні органи влади повинні відображати в документах методологічні принципи та міркування, якими вони керуються при встановленні диференційованого рівня HLA, який вимагатиметься від D-SIBs у їхній юрисдикції згідно з цією концепцією. Дані щодо диференційованої шкали рівнів HLA для різних D-SIBs необхідно отримувати із застосуванням кількісних методик (якщо такі є) та чинників, характерних для конкретної країни, при цьому зберігається право скористатися рішенням наглядових органів
9	Вимога щодо рівня HLA, висунута до банку, повинна бути співмірною зі ступенем його системної важливості, визначеним згідно з принципом 5
10	Національні органи влади повинні забезпечити узгодженість застосування методик оцінки G-SIBs та D-SIBs у межах своїх юрисдикцій. Органи влади країни походження банку повинні висувати вимоги щодо рівня HLA, який вони встановлюють на рівні материнської компанії та/або консолідованої групи, а органи влади країни перебування (здійснення діяльності) банку повинні висувати вимоги щодо рівня HLA, встановлені ними на субконсолідованому рівні / на рівні дочірньої компанії. Органи влади країни походження банку повинні перевірити, чи є материнський банк достатньо капіталізованим, якщо розглядати його окремо, в тому числі у випадках, коли вимога щодо рівня HLA для D-SIB застосовується на рівні дочірніх компаній. Органи влади країни походження банку повинні висувати більш високу вимогу з двох вимог щодо рівня HLA для D-SIB або G-SIB, якщо банківську групу було класифіковано як D-SIB у юрисдикції країни походження, а також як G-SIB.
11	У тих випадках, коли дочірня компанія банку вважається D-SIB органами влади країни перебування (здійснення діяльності) банку, органи влади країни походження банку та органи влади країни перебування (здійснення діяльності) банку повинні домовитися про координування зусиль та співпрацю в сфері висунення вимог щодо відповідного рівня HLA в рамках обмежень, накладених відповідними законами, що діють в юрисдикції країни здійснення діяльності банком
12	Вимогу щодо рівня HLA необхідно виконувати в повному обсязі за рахунок акціонерного (базового) капіталу першого рівня. Крім цього, національні органи влади повинні впровадити певні додаткові вимоги та інші заходи у сфері політики, які вони вважають доцільними, з метою подолання ризиків, пов’язаних із діяльністю D-SIB

² Рівень концентрації (монополізації) банківського сектору визначається шляхом розрахунку індексу Герфіндала–Хіршмана (HHI).

³ У Додатку 2 до правил для G-SIBs викладено різні емпіричні аналітичні методики, застосовані БКБН, наприклад, концепція очікуваних наслідків (expected impact concept), на основі яких БКБН приймав політичне рішення.

слідки для внутрішньої економіки, ніж у тому випадку, якби це трапилось у більш масштабному і менш концентрованому банківському секторі)⁴.

БКБН вважає, що рішення про забезпечення певного рівня HLA для D-SIBs також слід приймати, виходячи зі ступеня системної важливості банку для внутрішньої економіки. Це робиться для того, щоб банки, які повинні виконувати вимоги щодо забезпечення HLA, мали в майбутньому додатковий стимул до зменшення ступеня своєї системної важливості, або принаймні до утримання його на сталому рівні. В тому випадку, коли в юрисдикції існують численні групи D-SIBs, це може передбачати застосування диференційованих рівнів HLA до різних груп D-SIBs.

Висунення вимоги щодо забезпечення HLA до D-SIBs органами влади країни перебування (здійснення діяльності) банку нічим не відрізняється від їхніх нинішніх повноважень щодо висунення вимог відносно забезпечення капіталу, зваженого з урахуванням ризиків згідно з компонентом 1 чи 2.

ОГЛЯД МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Після опрацювання передумов до побудови концепції нагляду за системно важливими банками доцільно проаналізувати світовий досвід окремих економічно розвинутих країн щодо імплементації рекомендацій БКБН у цьому напрямі.

Банк Нідерландів після кризи 2007–2008 рр. приділяє особливу увагу системно важливим банкам (на підтримку банківського сектору уряд витратив 18% ВВП).

Аналізуючи підхід Банку Нідерландів до системно важливих банків, можна виокремити такі три складові:

1. Ідентифікація системно важливих банків відбувається відповідно до методології, розробленої Банком Нідерландів;

2. Заходи з обмеження ймовірності дефолту, а саме: встановлення додаткових буферів капіталу – 1–3%; розробка нової методології нагляду; сформування розгорнутих планів відновлення діяльності системно важливих банків;

3. Заходи з обмеження впливу від де-

⁴ Ще одним чинником, який може виявитися релевантним, є позиція банківського сектору з точки зору фінансування, при цьому більший обсяг іноземного інституційного фінансування може призводити до збільшення витрат перехідного періоду (делевіридж) у фінансовому секторі та у внутрішній економіці в разі настання кризи.

Таблиця 4. Категорії та індикатори для визначення D-SIB (Чехія)

Категорія (вага)	Індикатори	Вага індикатора, %
Розмір (25%)	Сума всіх позицій, визначених як для розрахунку коефіцієнта леввериджу, відповідно до Базеля III	25
Взаємозамінність / інфраструктура фінансової установи (25%)	Вимоги до фінансових інститутів	5
	Зобов'язання перед фінансовими інститутами	5
	Коефіцієнт загального фондування (<i>wholesale funding ratio</i>)	5
	Концентрація вимог до фінансових інститутів *	5
	Концентрація зобов'язань перед фінансовими інститутами *	5
Взаємозамінність / інфраструктура фінансової установи (25%)	Активи під управлінням (зберіганням)	4.167
	Обсяг платежів, здійснених через платіжні системи	4.167
	Кількість платежів, здійснених через платіжні системи *	4.167
	Депозити *	4.167
	Кредити, надані фінансовим корпораціям *	4.167
	Розмір портфеля урядових облігацій *	4.167
	Вартість позабіржових деривативів	3.125
	Цінні папери для торгівлі та продажу	3.125
Ступінь складності (інтеграції) (25%)	Вимоги до нерезидентів	3.125
	Зобов'язання перед нерезидентами	3.125
	Активи під управлінням на рівні групи (<i>assets in regulated consolidated group</i>)*	3.125
	Кількість відокремлених підрозділів *	3.125
	Кількість працівників *	3.125
	Співвідношення непрацюючих кредитів (<i>NPL</i>) та активів *	3.125

* Позначені індикатори, введені Національним банком Чехії для врахування національних особливостей.

фолту системно важливих банків, зокрема посилений режим реорганізації та вдосконалення планів реорганізації.

Банк Нідерландів установив для національних системно важливих банків вимоги відносно додаткової капіталі-

зації від 1 до 3% капіталу першого рівня (CET1) залежно від ступеня їх важливості, таким чином розподіливши банки на п'ять кошиків (від T1 до T5 – системно важливі банки). Відповідно до цього систему нагляду за банка-

Таблиця 5. Індикатори для визначення D-SIB (Швеція)

№ п/п	Індикатор	Характеристика індикатора
“Прості”		
1	Загальні активи / ВВП	Загальні активи (у разі необхідності – на рівні групи) до ВВП
2	Депозити, залучені на місцевому ринку (<i>domestic deposit taking</i>)	Частка залучених у Швеції депозитів від фізичних осіб, нефінансових корпорацій та підприємств державного сектору
3	Кредити	Частка наданих банком кредитів фізичним особам, нефінансовим корпораціям та підприємствам державного сектору
4	Частка ринку – урядові облігації	Частка ринку в загальному обороті урядових облігацій
5	Частка ринку – іпотечні облігації	Частка ринку в загальному обороті іпотечних облігацій
6	Частка ринку – ф'ючерси і форварди	Частка ринку в загальному обороті ф'ючерсів і форвардів
7	Частка ринку – валютний ринок	Частка ринку в загальному ринковому обороті Шведського валютного ринку
8	Депозити / капітал	Співвідношення залучених у Швеції депозитів від фізичних осіб, нефінансових корпорацій і підприємств державного сектору та капіталу банку
9	Резерв ліквідності з урахуванням стресу (<i>stressed liquidity reserve</i>)	Резерв ліквідності з урахуванням стресу у зв'язку з відливом коштів
10	Структурована ліквідність (<i>structural liquidity</i>)	Стабільність фондування з урахуванням строків погашення активів
“Удосконалені”		
11	Граничне очікуване “просідання” (MES)	Очікуване (ймовірне) “просідання” банку, викликане системними ускладненнями (зокрема, недовиконання плану, дефіцит ресурсів та ін.)
12	Оцінка системного ризику (SRISK)	Обсяг капіталу банку, який може знадобитися під час кризи
13	Δ Ko Вар-Систем (CoVar-System)	Оцінка Var фінансової системи, що враховує “просідання” окремого банку. Внесок банку в Var системи з урахуванням ускладнень у банку
14	Δ Ko Вар-Банк (CoVar-Bank)	Розраховується Var для банків із урахуванням стресових умов у фінансовій системі. Внесок системи в Var банку з урахуванням системних ускладнень
15	Гренджер козуеліті (Granger causality)	Зміна ціни акції банку як функція минулих її змін та минулих змін у ціні акції іншого банку

Таблиця 6. Категорії та індикатори для визначення D-SIB (Австралія)

Категорія (вага)	Індикатори	Вага індикатора, %
Розмір (20%)	Активи банку	20
Взаємозв'язаність (20%)	Вимоги до фінансових інститутів	10
	Депозити, залучені від фінансових інститутів	10
Взаємозамінність / інфраструктура фінансової установи (20%)	Кредити домогосподарствам	5
	Кредити нефінансовим корпораціям	5
	Кредити уряду	5
	Кредити місцевим службам і неприбутковим організаціям	5
Ступінь складності (інтеграції) (20%)	Інвестиційні цінні папери	10
	Торгові цінні папери	10
Місцевий настрій (Domestic sentiment) (20%)	Депозити, залучені від домогосподарств	20

ми також було вдосконалено (див. схему). Більше того, відповідно до рекомендованого БКБН підходу для системно важливих банків Банк Нідерландів вимагає, щоб за результатами стрес-тестування був сформований план відновлення їх діяльності або план реструктуризації.

У Німеччині підхід до нагляду за системно важливими банками ґрунтується на таких основах:

1. Орієнтація на ризики, тобто оцінка здатності банку брати на себе певний ризик;
2. Пропорційність;
3. Підхід, який базується на принципах БКБН, що, по суті, є мінімальними вимогами для Бундесбанку.

Передусім слід зазначити, що Бундесбанк використовує принцип “пропорційності” нагляду, який передбачає різну інтенсивність нагляду за банком (залежно від його фінансового стану та системної важливості).

Інструментами “мінімального” нагляду є:

- оцінка щорічної фінансової звітності й управлінських звітів;
- оцінка звіту зовнішніх аудиторів за результатами розгляду річної фінансової звітності;
- моніторинг, аналіз та оцінка регулярних і спеціальних звітів та інформації (наприклад, щомісячний збір інформації про банк, звіт про забезпечення платоспроможності й ліквідності, великі експозиції);
- регулярні зустрічі з вищим керівництвом банку;
- класифікація банку;
- складання профілю ризику банку.

Інструментами “інтенсивного” нагляду є:

- цілеспрямований збір інформації шляхом безвиїзного моніторингу (наприклад, спілкування по телефону / підготовка запитів);
- збір інформації про банк безпо-

середньо під час його перевірки (наприклад, спеціальні зустрічі з вищим керівництвом банку / проведення інспектування);

– уточнення профілю ризику банку (для системно важливих банків – щоквартально, для інших – як правило, один раз на рік).

Слід також зазначити, що для системно важливих банків, крім мінімаль-

$$SCORE = \frac{ASSETS}{\sum ASSETS} + 0.5 \times \left(\frac{LOANSFIN}{\sum LOANSFIN} + \frac{DEPFIN}{\sum DEPFIN} \right) + 0.25 \times \left(\frac{LOANSHH}{\sum LOANSHH} + \frac{LOANSNF}{\sum LOANSNF} + \frac{LOANSgov}{\sum LOANSgov} + \frac{LOANScom}{\sum LOANScom} \right) + 0.5 \times \left(\frac{TRADSEC}{\sum TRADSEC} + \frac{INVSEC}{\sum INVSEC} \right) + \frac{DEPHH}{\sum DEPHH}.$$

них вимог до системи управління ризиками, проводиться стрес-тестування таких складових, як капітал, кредитний, ринковий та операційний ризики, ліквідність та інші суттєві ризики.

Досвід Данії в сфері запровадження нагляду за системно важливими банками полягає в реалізації таких послідовних кроків:

1. Вибрати показники, за якими визначаються D-SIBs (зокрема, активи/ВВП, депозити банку/депозити (всього), кредити банку/кредити (всього));
2. Визначитися з “точками відсікання” для показників із пункту 1;
3. Сформувані кошики зі значеннями діапазонів для встановлення додаткових вимог до капіталу;
4. Сформувані банки, сукупний рейтинг яких за показниками перевищує “точку відсікання” хоча б за одним показником із пункту 1;
5. Розрахувати загальний бал для визначення системної важливості банку;
6. Розподілити банки за кошиками з метою визначення додаткових вимог щодо капіталу для кожного конкретного банку.

У Чехії додаткові вимоги до капіталу банків, які є D-SIBs, узагальнено є такими: розрахунок значення D-SIB для кожного банку та розрахунок величини системно важливого буфера (надалі – буфер D-SIB) для кожного банку.

При цьому Національний банк Чехії використовує такі категорії та індикатори для визначення D-SIB (див. таблицю 4).

У Швеції з метою визначення системної важливості банку використовують 10 “простих” та 5 “удосконалених” індикаторів (див. таблицю 5).

Досить цікавим є досвід Австралії, де використовується додаткова до рекомендацій БКБН категорія “Місцевий настрій” (див. таблицю 6).

Усі індикатори розраховуються як співвідношення значень конкретного банку і загального значення за банківським сектором країни.

Таким чином, загальний рейтинг банку (SCORE) визначається як сума значень усіх індикаторів за такою формулою:

ВИСНОВКИ

Отже, сутність запропонованого БКБН підходу до вирішення питання регулювання діяльності системно важливих банків полягає у встановленні додаткових вимог до капіталу таких банків із метою забезпечення їх здатності до підвищеного поглинання збитків. Це, на думку БКБН, буде принаймні утримувати системно важливі банки від подальшого нарощування рівня їхньої важливості.

Проблема організації ефективного нагляду за системно важливими банками набуває нині особливої актуальності в Україні, оскільки банківський сектор є досить концентрованим.

При розробці методики нагляду за системно важливими банками доцільно враховувати не тільки специфіку банківського сектору країни загалом, а й важливість діяльності кожного конкретного банку (зокрема, його роль у забезпеченні життєдіяльності окремих галузей економіки).

Дослідження/

■ **Юлія Балакіна**
Yuliia Balakina

Аспірант Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ), провідний економіст управління нагляду (оверсайта) за платіжними системами та системами розрахунків Національного банку України

Ph.D. Student of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (City of Kyiv), Senior Economist of the Payment and Settlement Systems Oversight Division of the National Bank of Ukraine

E-mail: Yuliia.Balakina@bank.gov.ua

Оверсайт платіжних систем: сутність і напрями впровадження в Україні

Oversight of payment systems: definition and ways of implementation in Ukraine

У статті досліджено діяльність центрального банку у сфері оверсайта платіжних систем, визначено її особливості й відмінності від банківського нагляду. На основі аналізу виконання Національним банком України основних обов'язків центрального банку у сфері регулювання та оверсайта платіжних систем, сформованих Комітетом з платіжних систем та розрахунків Банку міжнародних розрахунків, запропоновано напрями впровадження та вдосконалення оверсайта платіжних систем в Україні.

The article discusses central bank activities in the area of oversight of payment systems and its peculiarities and differences from the banking supervision. Having analyzed the execution of the central bank's duties by the National Bank of Ukraine in the area of payment systems regulation and oversight, which were formed by the Committee on Payment and Settlement Systems of the Bank for International Settlements, the author suggests directions of implementation and improvement of the payment systems oversight in Ukraine.

Ключові слова: банківський нагляд, моніторинг платіжних систем, оверсайт платіжних систем, оцінювання платіжних систем, платіжна система, Принципи для інфраструктур фінансового ринку.

Key words: banking supervision, payment systems monitoring, payment systems oversight, payment systems assessment, payment system, Principles for financial market infrastructures.

В умовах технічного прогресу та глобалізації фінансових ринків платіжні системи (ПС) стали невід'ємною складовою державної кредитно-фінансової системи й елементом інфраструктурної і технологічної основи для реалізації цілей грошово-кредитної політики центрального банку. Через окремі ПС щоденно проходять великі суми коштів економічних суб'єктів, тому порушення діяльності платіжної системи може призвести до виникнення системного ризику, що, в свою чергу, здатне спричинити фінансову та економічну нестабільність.

Залежність стабільності банківського та фінансового ринків і реалізації центральним банком грошово-кредитної політики від діяльності платіжних систем спонукала більшість центральних банків узяти на себе відповідальність за забезпечення ефективного та надійного функціонування платіжних систем і визначити оверсайт платіжних систем пріоритетною сфе-

рою своєї діяльності. Попри це, теорія організації, управління й оверсайта платіжних систем досі є одним із найменш розроблених розділів економічної науки. Окремі теоретичні та практичні питання щодо оверсайта ПС досліджуються відомими вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед яких варто згадати Г.Н.Білоглазову та Н.О.Савінську, М.С.Героніна, Т.Коккола, О.О.Махаєву, Б.Саммерса, І.М.Свечникова, П.О.Тамарова, В.М.Усоткіна та В.Ю.Білоусову. Істотний внесок у дослідження платіжних систем зробили спеціалісти Комітету з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків (надалі – Комітет із платіжних систем), Міжнародного валютного фонду та Світового банку. Особливо корисним у ході впровадження оверсайта ПС може стати досвід у цій сфері центральних банків Бельгії, Росії, Сербії, Фінляндії тощо. Але, зважаючи на специфіку та відмінності ринку платіжних систем,

можливості застосування наукового і практичного доробку зарубіжних авторів в Україні обмежені. Особливо нестача комплексних наукових досліджень у сфері платіжних систем стала відчутною після внесення змін до законодавства, якими на Національний банк України було покладено виконання функції нагляду (оверсайта) платіжних систем, що спричинило необхідність у зв'язку з цим розробки відповідного механізму та інструментів її реалізації. Тому виникає потреба комплексного підходу до аналізу теоретичних і практичних питань упровадження та подальшого здійснення оверсайта платіжних систем.

СУТНІСТЬ ОВЕРСАЙТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ І ЙОГО ВІДМІННІСТЬ ВІД БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

Діяльність щодо забезпечення надійного та ефективного функціонування платіжних систем ви-

значається переважною більшістю центральних банків світу терміном “oversight¹ of payment systems”, в якому поєднуються нагляд, спостереження і контроль за платіжними системами. Для окремих країн пострадянського простору (Білорусь, Киргизстан, Росія, Україна) характерне застосування словосполучення “нагляд (оверсайт) за платіжними системами”. Загально-вживаного визначення терміна “оверсайт платіжних систем” поки що немає, деякі визначення наводимо в таблиці 1.

Попри те, що наведені визначення є відмінними, по суті всі вони розширюють або доповнюють визначення оверсайта ПС, розроблені Комітетом із платіжних систем, у документах якого представлено кілька підходів до визначення даного терміна. Зокрема, *оверсайт платіжних систем* визначається Комітетом із платіжних систем як “завдання центрального банку, спрямоване на сприяння безперервності функціонування платіжних систем і захист фінансової системи від “ефекту доміно”, який може виникнути, коли один або більше учасників у платіжній системі несуть кредитний ризик або ризик ліквідності. Оверсайт платіжних систем спрямований на всю систему, а не на окремого її учасника” [6, с. 37]. Крім цього, у документах комітету є й інше визначення: “діяльність, спрямована на забезпечення безпеки та ефективності платіжних систем і розрахунків з цінними паперами та зменшення системного ризику” [7, с. 82] та визначення оверсайта платіжних систем як “функції центрального банку, метою якої є забезпечення безпеки та ефективності шляхом моніторингу існуючих і запланованих систем, їх оцінювання та, в разі необхідності, ініціювання змін” [8, с. 1] (див. схему 1). За дослідженнями Світового банку, вже у 2010 році центральні банки в 99 зі 124 опитаних країн світу (80%) визнавали оверсайт платіжних систем окремою функцією [9, с. 116] та важливим компонентом мандату центрального банку з підтримки довіри до національної валюти.

У зв’язку з тим, що діяльність платіжних систем так чи інакше пов’язана з діяльністю банківської системи (банки виступають платіжними організаціями платіжних систем, їх учас-

Таблиця 1. Деякі підходи центральних банків до визначення сутності оверсайта платіжних систем	
Установа	Визначення
Банк Японії	Оверсайт платіжних систем – функція центрального банку, метою якої є забезпечення безпеки та ефективності шляхом моніторингу існуючих платіжних систем, операційна діяльність яких забезпечується приватними установами, та тих платіжних систем, що плануються, їх оцінювання та, в разі необхідності, ініціювання змін до них
Національний банк Республіки Казахстан	Оверсайт (нагляд) за платіжними системами – діяльність Національного банку Казахстану, що здійснюється з метою забезпечення ефективного, безпечного та безперебійного функціонування платіжних систем у порядку, визначеному законодавством Республіки Казахстан
Центральний банк Польщі	Оверсайт платіжних систем – політика держави, спрямована на сприяння стійкості й ефективності платіжних систем, зокрема на зниження ризиків
Центральний банк Росії	Нагляд у національній платіжній системі – діяльність Банку Росії з контролю за дотриманням вимог законодавства операторами з переказу грошових коштів, що є кредитними організаціями, операторами платіжних систем, операторами послуг платіжної інфраструктури Спостереження в національній платіжній системі – діяльність Банку Росії щодо вдосконалення суб’єктами національної платіжної системи своєї діяльності і послуг, які вони надають, і розвитку платіжних систем, платіжної інфраструктури на основі рекомендацій Банку Росії
Європейський центральний банк	Оверсайт платіжних систем – характерна для центрального банку функція, метою якої є безпека та ефективність платіжних систем, що досягається шляхом моніторингу існуючих платіжних систем і тих, що плануються, їх оцінювання на відповідність стандартам та принципам і, за необхідності, ініціювання змін до них Діяльність також пов’язана із розрахунковими системами

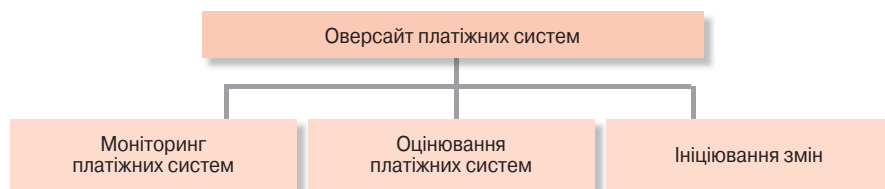
Джерела: [1, с. 5; 2, ст. 48, ч. 6; 3, с. 6; 4, 5, с. 20].

никами, користувачами послуг платіжних систем тощо), на нашу думку, необхідно розглянути **відмінності оверсайта платіжних систем та банківського нагляду**.

Український дослідник О.О.Махавєва зазначає, що оверсайт є функцією саме центрального банку незалежно від того, ким створена і хто входить до структури платіжної системи, — банки

(оверсайта) платіжних систем є кредитні та некредитні установи, тоді як об’єктами банківського нагляду — лише кредитні установи. Різняться і їхні цілі: метою банківського нагляду є переважно підтримка стабільності банківської системи та довіри до неї, тоді як основною метою нагляду (оверсайта) платіжних систем є гарантування безпеки та ефективності

Схема 1. Основні напрями реалізації центральним банком функції оверсайта платіжних систем

Джерело: побудовано автором.

чи небанківські організації, та спрямований на платіжну систему в цілому: “під час оверсайта розгляду підлягає не фінансова стійкість окремого об’єкта, її індивідуальний ризик, а сукупні ризики всіх учасників платіжної системи. Внаслідок цього оверсайт має інші в порівнянні з наглядом за фінансовими установами цілі, завдання й методи” [10, с. 18].

Російський автор І.М.Свечников зауважує відмінність напрямів діяльності в сфері банківського нагляду та нагляду (оверсайта) платіжних систем, але зазначає, що ці два напрями в кінцевому підсумку спрямовані на досягнення однієї мети — фінансової та економічної стабільності. Автор підкреслює, що об’єктами нагляду

ПС. При здійсненні банківського нагляду акцент робиться на дотримання банками нормативів, встановлених центральним банком; для платіжних систем пріоритетним є дотримання законодавства та забезпечення ефективної і безперервної діяльності, а також управління системним ризиком [11, с. 68–69].

При цьому існує тісний зв’язок банківського нагляду та оверсайта платіжних систем. Важливою є злагоджена взаємодія між підрозділами центрального банку — систематичний обмін інформацією, узгоджене застосування заходів впливу до платіжних організацій-банків, а також планування проведення їх перевірок. Неефективна та недостатня взаємо-

¹ Етимологічні дослідження вказують на те, що слово “oversight” виникло у давньоанглійській мові, в якій префікс “over” — з префіксального вживання прийменника “ofer” мав значення “над”, яке зберігається і в новоанглійській мові, а “sight” означає — “бачити, спостерігати”.

Таблиця 2. Відмінності оверсайта платіжних систем та банківського нагляду

	Оверсайт платіжних систем	Банківський нагляд
Мета	Підтримка ефективності й надійності діяльності платіжних систем	Забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників
	Забезпечення фінансової стабільності	
Об'єкт	Відрізняється залежно від законодавства: платіжні системи (створені центральними банками, банками та небанківськими установами) та системи розрахунків (інфраструктури фінансового ринку), а також платіжні інструменти тощо	Банки та інші кредитні установи (окремі інститути), а також банківська система загалом
Суб'єкт	Центральний банк	Центральний банк та / або інша установа
Форма	Визначений та безвизначений	
Основні інструменти	Моніторинг, оцінювання, встановлення вимог, моральний вплив	Встановлення нормативів, інспекційні перевірки, заходи впливу
Етапи	Вступний, поточний	Попередній, поточний, пруденційний, ліквідаційний

Джерело: розроблено автором.

дія підрозділів, котрі виконують зазначені функції, може призвести до підвищення системного ризику і суттєвих проблем у банківській системі та у сфері платіжних систем.

Наслідки неефективного банківського нагляду та оверсайта ПС демонструє банкрутство банку “Банкхаус херштатт” у 1974 році в Німеччині. Тоді під час спекулятивних операцій банк став неспроможним виконати свої зобов'язання з виплати німецьких марок проти американських доларів, які вже були йому переказані без зустрічного платежу. Неефективний банківський нагляд, відсутність на той момент вимог щодо здійснення остаточного розрахунку за одним із зобов'язань виключно після остаточного розрахунку за іншим в угодах, що містять розрахунки за двома взаємозалежними зобов'язаннями, та той факт, що час роботи платіжних систем Німеччини і Сполучених Штатів Америки не збігаються, призвели до банкрутства інших установ, пов'язаних зі збанкрутілим банком, а також фінансових втрат вкладників і співробітників банку та стали відправною точкою початку першої міжнародної банківської кризи. В результаті цих подій було створено в 1974 році Базельський комітет банківського нагляду [12, с. 47–48].

Отже, здійснення оверсайта платіжних систем шляхом підтримки безперервності й ефективності діяльності ПС як окремого виду діяльності (функції) центрального банку поряд із банківським наглядом є необхідним для забезпечення фінансової стабільності. А оскільки оверсайт платіжних систем є окремим напрямом діяльності центральних банків, то він повинен посісти чільне місце серед інших напрямів наукових досліджень. Відмінності оверсайта платіжних

систем та банківського нагляду подано в таблиці 2.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ОВЕРСАЙТА ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ

Нині в Україні здійснюють діяльність близько п'ятдесяти платіжних систем, різних за організаційно-правовою формою платіжної організації, особливостями розрахунків у ПС та іншими характеристиками. Платіжні системи створюються центральним банком та іншими банками, а також небанківськими установами і нині є критичними інфраструктурами фінансового ринку, порушення діяльності яких може призвести до дестабілізації не тільки банківської системи, а й грошової одиниці України, підтримка стабільності якої є основною функцією Національного банку. Необхідність здійснення оверсайта платіжних систем пояснюється в тому числі й порівняно високою ризикованістю їхньої діяльності, пов'язаною з такими фінансовими ризиками, як кредитний, ризик ліквідності, загальний комерційний та розрахунковий ризики, інвестиційний та депозитарний ризики; і нефінансовими ризиками: операційним, правовим; а також системним ризиком [13, с. 27]. Тому здійснення оверсайта платіжних систем в Україні — це не лише наслідування кращих світових тенденцій у сфері забезпечення фінансової стабільності, а й об'єктивна необхідність.

З метою організації та здійснення центральними банками ефективного оверсайта платіжних систем Комітетом із платіжних систем було сформовано п'ять основних обов'язків центральних банків у сфері платіжних систем [13, с. 126–137]. Розглянемо ці

обов'язки та проаналізуємо виконання зазначених обов'язків Національним банком під час здійснення оверсайта платіжних систем в Україні, а також напрямів вдосконалення виконання НБУ функції нагляду (оверсайта) платіжних систем.

Перший обов'язок центрального банку в сфері платіжних систем полягає у здійсненні регулювання та оверсайта платіжних систем і в чіткому визначенні та публічному розкритті критеріїв, що використовуються для визначення об'єктів, які підлягають регулюванню та оверсайту. Виконання функції оверсайта ПС покладено на НБУ на законодавчому рівні Законом України “Про Національний банк України” [14, ст. 7, ч. 29]. Поняття “нагляд (оверсайт) платіжних систем” визначено в Законі України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” (надалі — Закон про платіжні системи) як “діяльність Національного банку України з метою забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування платіжних систем, яка включає: моніторинг платіжних систем; оцінювання їх на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайта) платіжних систем; у разі необхідності надання вказівок та рекомендацій щодо удосконалення діяльності відповідних систем та застосування заходів впливу” [15, ст. 1, п. 1.46]. Відповідно до Закону про платіжні системи Національний банк також має право здійснювати інспекційні перевірки об'єктів нагляду (оверсайта) платіжних систем [15, ст. 41, п. 41.5]. Зазначимо, що Національний банк України розробив порядок проведення інспекційних перевірок, затверджений постановою Правління НБУ від 09.12.2013 р. № 503 [16].

Центральні банки самостійно визначають об'єкти оверсайта залежно від особливостей платіжної системи тієї чи іншої країни. Об'єктами оверсайта можуть бути платіжні системи, платіжні інструменти, системи розрахунків, центральні контрагенти тощо. Залежно від того, які ПС є об'єктами оверсайта у тій чи іншій країні, можна виділити такі групи:

- об'єктами оверсайта є всі платіжні системи незалежно від їх виду (наприклад, країни єврозони, Україна тощо);
- об'єктами оверсайта є виключно платіжні системи, оператором яких є центральний банк (наприклад, Республіка Білорусь);

• об'єктами оверсайта є системно важливі платіжні системи (наприклад, Данія, Королівство Лесото, Республіка Гана тощо).

Зауважимо, що за дослідженнями Світового банку, країни з вищим рівнем доходів охоплюють ширше коло об'єктів оверсайта, а обмеженість цього кола в економічно менш розвинутих країнах пояснюється недостатністю в них фінансових і кадрових ресурсів.

Об'єктами нагляду (оверсайта) Національним банком України визначено платіжні організації платіжних систем, клірингові та процесингові установи, учасників ПС, інших осіб, уповноважених надавати окремі види послуг або здійснювати операційні та інші технологічні функції в платіжних системах [15, ст. 41, п. 41.2].

Відповідно до Закону про платіжні системи Національний банк України має право встановлювати такі **критерії важливості ПС**: системно важливі, соціально важливі та важливі (надалі — значущі платіжні системи), а також визначати вимоги до таких систем. Згідно з міжнародною практикою критеріями важливості платіжних систем можуть бути: велика кількість учасників та значні обсяги платежів, що становлять суттєву частку в сукупному обсязі здійснених на ринку операцій; забезпечення врегулювання зобов'язань учасників інших платіжних систем; унікальність послуг платіжної системи тощо. Критеріями визначення важливості платіжних систем в Україні відповідно до Закону про платіжні системи є обсяги операцій і види послуг, які надаються платіжними системами [15, ст. 41, п. 41.3]. Уточнення потребують види послуг і значення обсягів операцій, за умови досягнення яких платіжна система вважається значущою платіжною системою, та порядок віднесення ПС до визначених категорій важливості. У таблиці 3 подаємо пропозиції щодо встановлення критеріїв важливості платіжних систем в Україні, розроблені на основі аналізу діяльності вітчизняних ПС та міжнародної практики. На нашу думку, доцільно здійснювати процедуру визначення важливості платіжних систем не частіше двох разів на рік за результатами діяльності за півріччя.

Другий обов'язок центрального банку, сформований Комітетом із платіжних систем, полягає у наявності в нього повноважень (зокрема щодо доступу до інформації) та **достатніх ресурсів** (у т. ч. матеріальних та трудових) для ви-

конання обов'язків щодо забезпечення безпеки й ефективності ПС, а також **організаційної структури, що дає змогу ефективно їх використовувати**.

За дослідженнями Світового банку, найбільш застосовуваними інструментами реалізації центральними банками функції оверсайта платіжних систем є моніторинг, який здійснюють 73% зі 124 опитаних центральних банків (90 центральних банків), моральний вплив — 57% (71), встановлення вимог — 52% (64), формування звітів щодо діяльності платіжних систем — 43% (53), здійснення виїзних перевірок — 27% (34), застосування заходів впливу — 21% (26) [9, с. 120]. Дослідження нормативно-правової бази України вказує на те, що Національний банк реалізує функцію нагляду (оверсайта) платіжних систем шляхом моніторингу та оцінювання ПС, здійснення інспекційних перевірок об'єктів нагляду (оверсайта) та застосування до них заходів впливу, а також шляхом розгляду документів платіжних систем та їх реєстрації. Крім цього, НБУ має достатні повноваження щодо отримання необхідної інформації про діяльність платіжних систем та інших об'єктів нагляду (оверсайта) [15, ст. 41, п. 41.5].

Що стосується організаційної структури та достатності трудових ресурсів, то ці питання, вважаємо, потребують більш пильної уваги та розвитку з боку Національного банку. Одним із принципів ефективного оверсайта платіжних систем є *розмежування та координація функцій оверсайта й операційної функції центрального банку* для формування узгодженого підходу до платіжних систем. Із цієї метою центральний банк повинен застосовувати до власних платіжних систем ті самі вимоги і стандарти, що й до інших платіжних систем, які є об'єктами оверсайта [13, с. 132]. Центральні банки керують розмежуванням зазначених функцій по-різному, переважно розділенням повноважень щодо оверсайта платіжних систем та забезпечення функціонування платіжних систем центрального банку між структурними підрозділами. Причому ступінь такого розмежування може бути різний. Від розподілу цих функцій між відділами у межах одного департаменту (наприклад, у Європейському центральному банку, Банку Франції, Банку Італії, Банку Нідерландів) — до підпорядкування підрозділів, відповідальних за їх реалізацію, різним представникам ор-

ганів управління (Банк Бельгії, Банк Канади, Гонконгське валютне управління) [8, с. 26]. Нині Національний банк України є оператором двох платіжних систем: Системи електронних платежів і Національної системи масових електронних платежів. В Україні ступінь розділення операційної функції та функції оверсайта платіжних систем є досить високим. Водночас, на нашу думку, організаційна структура потребує вдосконалення та розширення з метою забезпечення виконання Національним банком функції нагляду (оверсайта) платіжних систем у повному обсязі відповідно до статті 41 Закону про платіжні системи. Така необхідність пояснюється розширенням обов'язків Національного банку в зв'язку з ухваленням змін до Закону про платіжні системи, зокрема щодо здійснення оцінювання ПС та проведення інспекційних перевірок їхньої діяльності, що характеризуються високою трудомісткістю й потребують відповідного досвіду і кваліфікації відповідальних виконавців.

Третій обов'язок центрального банку — чітке визначення й публічне висвітлення політики у сфері регулювання та оверсайта. Функція нагляду (оверсайта) платіжних систем є новою для Національного банку України, тому для неї необхідно розробити відповідну нормативно-правову базу. Першочергового визначення потребує порядок здійснення моніторингу й оцінювання платіжних систем, а також надання вказівок і рекомендацій (удосконалення діяльності) об'єктам нагляду (оверсайта) платіжних систем — основних напрямів безвиїзного оверсайта ПС.

Моніторинг платіжних систем здійснюється шляхом збору інформації про діяльність платіжних систем, її систематизації та подальшого аналізу. Здійснюючи аналіз таких показників, як кількість учасників платіжної системи, обсяг і види операцій, виконаних у платіжній системі, та їх частка у загальному обсязі операцій, оброблених у країні системами відповідного виду за встановлений період, центральний банк може визначати важливість окремої ПС для економіки в цілому. Аналіз частки операцій окремих учасників у загальному обсязі операцій, що виконуються в платіжній системі, та обсягів і видів операцій, оброблених у ній за участі операторів послуг платіжної інфраструктури, дасть змогу центральному банку та

Таблиця 3. Пропозиції щодо встановлення критеріїв важливості платіжних систем в Україні

Категорія	КРИТЕРІЙ
СИСТЕМО ВАЖЛИВІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ	Платіжна система відповідає хоча б одному критерію:
	- забезпечує проведення міжбанківських переказів, частка яких становить більше 10% від загальних обсягів переказів, здійснених у країні системами міжбанківських розрахунків та через кореспондентські рахунки банків, відкриті в інших банках, за відповідний період; - здійснює перекази коштів за правочинами з державними цінними паперами на відкритому ринку; - забезпечує врегулювання зобов'язань учасників інших платіжних систем.
	Платіжна система відповідає хоча б одному критерію:
СОЦІАЛЬНО ВАЖЛИВІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ	- здійснює внутрішньодержавні і транскордонні грошові перекази, частка яких перевищує 10% від загальної суми переказів, виконаних системами переказу коштів, створених резидентами та нерезидентами; - здійснює операції з використанням електронних платіжних засобів, частка яких перевищує 10% від загальної суми операцій, виконаних платіжними системами, що здійснюють операції з використанням електронних платіжних засобів.
	Платіжна система відповідає хоча б одному критерію:
	- забезпечує проведення міжбанківських переказів, частка яких становить від 5% до 10% від загальної суми переказів, виконаних у країні системами міжбанківських розрахунків та через кореспондентські рахунки банків, відкриті в інших банках; - здійснює внутрішньодержавні та транскордонні грошові перекази, частка яких становить від 5% до 10% від загальної суми переказів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами; - здійснює внутрішньодержавні перекази коштів, частка яких становить більше 5% від загальної суми внутрішньодержавних переказів, проведених системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами; - здійснює транскордонні грошові перекази, частка яких становить більше 5% від загальної суми транскордонних переказів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами; - здійснює операції з використанням електронних платіжних засобів, частка яких становить від 5% до 10% від загальної суми операцій, виконаних платіжними системами, що проводять операції з використанням електронних платіжних засобів; - платіжна система є єдиною на ринку за видом послуг, які надаються з використанням цієї платіжної системи.

Джерело: розроблено автором на основі власних розрахунків.

платіжній організації цієї платіжної системи виявляти критично важливих її учасників, а також операторів послуг платіжної інфраструктури, від яких суттєво залежить діяльність ПС. Отже, моніторинг платіжних систем необхідний не тільки для кращого розуміння роботи основних платіжних систем і визначення їхнього впливу на фінансову систему, а й для забезпечення ефективного управління ризиками у цих системах, зокрема системним ризиком.

Недотримання значущими платіжними системами вимог центрального банку та міжнародних стандартів діяльності, неефективне управління ризиками у таких платіжних системах, а також порушення безперервності діяльності можуть негативно вплинути на функціонування багатьох інших елементів ринку. Тому особливо необхідним є контроль за такими платіжними системами, який, зокрема, здійснюється шляхом їх оцінювання. Ефективний контроль за діяльністю ПС досягається шляхом балансу між самооцінюванням, що дає змогу визначити, наскільки відповідально ставиться платіжна система до виконання встановлених вимог, та оцінюван-

ням цих систем центральним банком із метою формування власної оцінки, виходячи зі всієї доступної йому інформації [8, с. 23].

За результатами здійсненого моніторингу й оцінювання конкретної платіжної системи центральний банк може зробити висновок щодо того, чи є діяльність платіжної системи безпечною та ефективною і повністю відповідає встановленим вимогам, чи вона потребує вдосконалення. Вплив на платіжну систему Національного банку України в цьому випадку може бути різним: від морального — шляхом надання рекомендацій платіжній організації платіжної системи — до застосування до неї певних заходів. Порядок застосування заходів впливу затверджено постановою Правління НБУ від 19.12.2013 р. № 524 [17].

Пропозиції до механізму реалізації функції нагляду (оверсайта) платіжних систем Національним банком України подано на схемі 2.

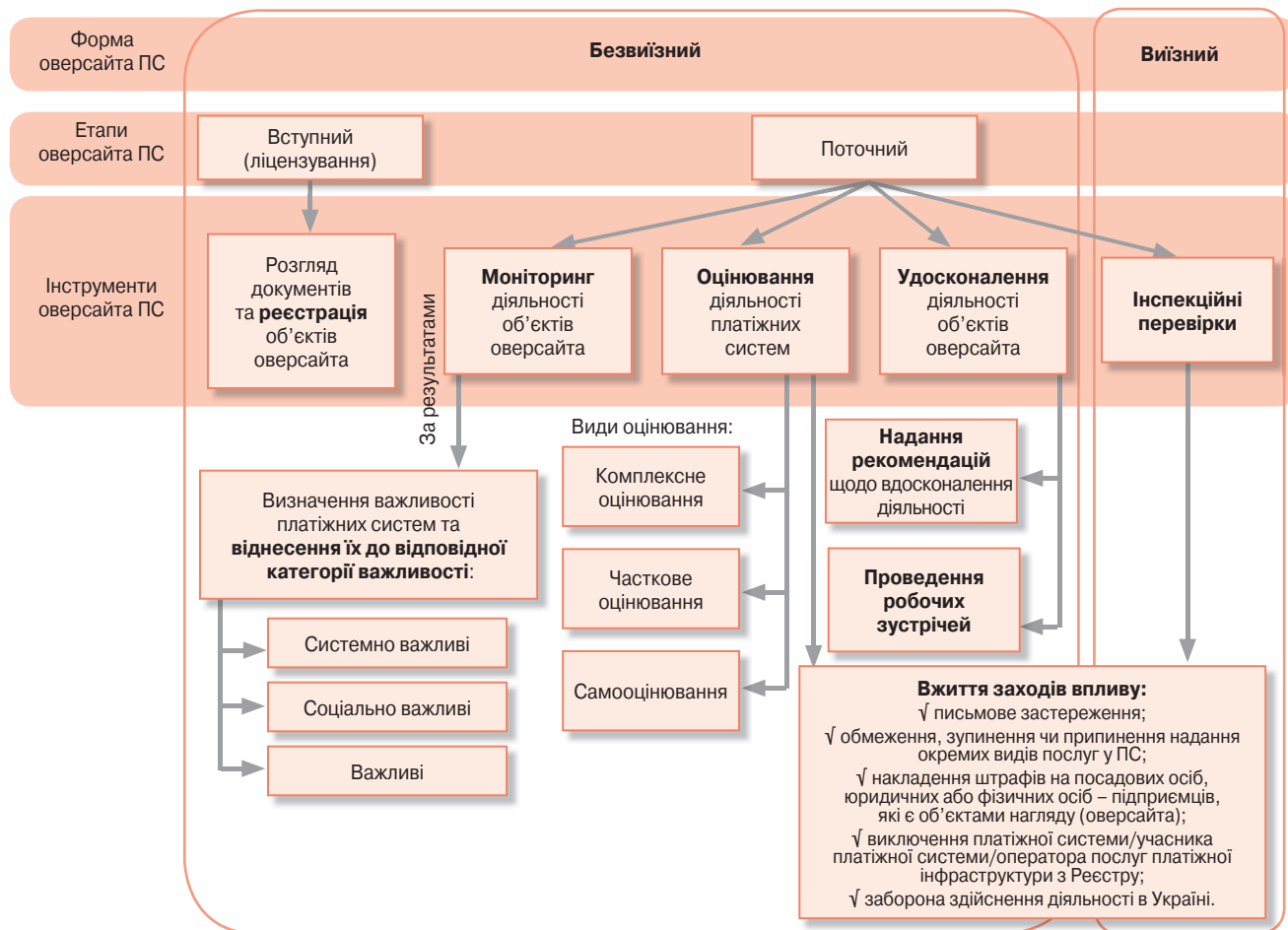
Четвертий обов'язок центрального банку — впровадження та застосування Принципів для інфраструктур фінансового ринку (надалі — Принципи), застосованих на колективному досвіді багатьох центральних банків та інших

компетентних органів, із метою забезпечення стабільного й ефективного їх оверсайта. Першим етапом упровадження Принципів Комітет із платіжних систем визначає створення відповідної правової бази для впровадження визначених у документі принципів діяльності інфраструктур фінансового ринку й обов'язків центрального банку, який має чотири рівні. Перший рівень — розробка проекту юридичного документа, яким упроваджуються Принципи, другий — його публікація, третій — ухвалення документа, четвертий рівень — набуття чинності ухвалених у документі норм [18, с. 2–6]. Національний банк України, враховуючи кращу міжнародну практику та на виконання Закону про платіжні системи, планує здійснювати оцінювання платіжних систем на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайта), розробленим Комітетом із платіжних систем, та здійснює розробку нормативно-правового акта, який враховуватиме Принципи для інфраструктур фінансового ринку².

П'ятий обов'язок центрального банку у сфері регулювання та оверсайта платіжних систем — співпраця з іншими органами як на національному, так і на міжнародному рівні з метою підвищення безпеки та ефективності їхньої діяльності. Така співпраця підвищує дієвість оверсайта платіжних систем та нагляду за іншими фінансовими установами шляхом уникнення дублювання функцій окремих органів, а також зменшення вірогідності недоліків у діяльності наглядових органів. На законодавчому рівні закріплено право Національного банку на співпрацю з органами державної влади, центральними банками та міжнародними організаціями [15, ст. 41, п. 41.8]. Крім цього, потенційно підвищує безпеку та ефективність діяльності платіжних систем, створених нерезидентами, в Україні те, що право на здійснення діяльності можуть отримати лише ті з них, яким це дозволено органом влади іноземної держави, резидентом якої є її платіжна організація [19, р. IV, ст. 1, п. 2]. Напрями подальшого розширення співпраці на міжна-

² Питання вдосконалення реалізації функції нагляду (оверсайта) платіжних систем та систем розрахунків Національним банком шляхом імплементації міжнародних стандартів у законодавство України розглядалося автором у статті, опублікованій у "Віснику Національного банку України" № 12 за 2013 рік.

Схема 2. Пропозиції до концепції реалізації Національним банком України функції нагляду (оверсайта) платіжних систем

Джерело: побудовано автором.

родному рівні, на нашу думку, залежатимуть від того, платіжні системи резидентів яких країн будуть визнані значущими в Україні.

ВИСНОВКИ

Отже, оверсайт платіжних систем — це функція центрального банку, що сприяє зміцненню інфраструктури фінансового ринку та забезпеченню фінансової стабільності шляхом підтримки безперервності й ефективності діяльності ПС. Оскільки функція оверсайта платіжних систем нова для Національного банку, необхідно є розробка відповідної нормативно-правової бази для забезпечення належного рівня прозорості її реалізації. Відповідно до міжнародної практики, яка знайшла своє відображення і в законодавстві України, оверсайт платіжних систем здійснюється шляхом моніторингу наявних ПС і тих, створення яких планується, їхнього оцінювання та, у разі необхідності, ініціювання змін. Нині, на нашу думку, основними напряма-

ми впровадження й удосконалення оверсайта платіжних систем в Україні має стати розробка нормативно-правового акта з питань здійснення Національним банком моніторингу діяльності об'єктів нагляду (оверсайта) ПС та оцінювання їхньої діяльності, формування критеріїв важливості платіжних систем і процедури визначення їхньої важливості, а також впровадження та застосування міжнародних стандартів діяльності.

Нині Національний банк розробляє проект Положення "Про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків", у якому виписано організаційні засади і порядок здійснення оверсайта платіжних систем в Україні, критерії та порядок визначення важливості ПС, а також вимоги до платіжних систем, що базуються на міжнародних стандартах.

Література

1. Bank of Japan / Policy on Oversight of Payment and Settlement Systems. — 2010. — May. — 27 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.boj.or.jp/>

[en/announcements/release_2010/set1005b.pdf](http://www.nbp.pl/en/announcements/release_2010/set1005b.pdf).

2. Закон Республики Казахстан "О Национальном Банке Республики Казахстан" от 30 марта 1995 года № 2155 с изменениями. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nationalbank.kz/?docid=704>.

3. National Bank of Poland / The role of the National Bank of Poland in the oversight of payment systems. — Warsaw, 2004. — October. — 20 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbp.pl/en/system_platniczy/role_nbp.pdf.

4. Федеральный закон Российской Федерации от 27.06.2011 № 161-ФЗ "О Национальной платёжной системе" с изменениями. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148649/.

5. Glossary of terms related to payment, clearing and settlement systems / European central bank. — 2009. — December. — 27 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/glossaryrelatedtopaym>

entclearingandsettlementsystems.pdf?ab0084ae8df09dcee52028cd76244b9d.

6. A glossary of terms used in payments and settlement systems / Committee on Payment and Settlement Systems BIS. — 2003. — March. — 36 p.

7. Core principles for systemically important payment systems / The Committee on Payment and Settlement Systems. — 2001. — January. — 92 p.

8. Central bank oversight of payment and settlement systems / Committee on Payment and Settlement Systems. — 2005. — May. — 61 p.

9. Payment systems worldwide. A snapshot. Outcomes of the Global Payment Systems Survey 2010 / The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. — Washington DC, 2011. — 116 p. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/FINANCIALSECTOR/Resources/282044-1323805522895/121534_text_corrections_3-15.pdf.

10. Махасєва О. Оверсайт як функція центрального банку та концепція його введення в Україні / О.Махасєва // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 4. — С. 18–22.

11. Свечников И. М. Перспективы надзора и наблюдения в национальной платёжной системе в свете принятия Федерального Закона “О национальной платёжной системе” / И.М.Свечников // Платёжные и расчётные системы. — 2012. — Выпуск 34. — Банк России. — С. 68–71.

12. Лаутс Е. Б. Рынок банковских услуг: правовое обеспечение стабильности / Е.Б.Лаутс. — М.: Волтерс Клувер, 2008. — 280 с.

13. Principles for financial market infrastructures / The Committee on Payment and Settlement Systems and Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions. — 2012. — April. — 182 p.

14. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV, зі змінами та доповненнями. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

15. “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”: Закон України від 05.04.2001 зі змінами та доповненнями. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2001-04-05>.

rada.gov.ua/laws/show/2346-14.

16. Положення про порядок проведення перевірок щодо дотримання об'єктами нагляду (оверсайта) вимог законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні: затверджено постановою Правління НБУ від 09.12.2013 № 503.

17. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні: затверджено постановою Правління НБУ від 19.12.2013 № 524.

18. Implementation monitoring of PFMI's — Level I assessment report / The Committee on Payment and Settlement Systems and Board of the International Organization of Securities Commissions. — 2013. — August. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/cpss111.pdf>.

19. Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури: затверджено постановою Правління НБУ від 04.02.2014 № 43.

Банкноти України /

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотою номіналом 100 гривень у червні 2014 року

Replenishment of money circulation with the 100 hryvnia banknote in June 2014

Готівково-грошовий обіг в Україні з 1 червня 2014 року поповнено банкнотою номіналом 100 гривень. Це здійснено на підставі постанови Правління Національного банку України від 9 квітня 2014 року № 207 з метою забезпечення готівкового обігу та відповідно до статей 34 і 35 Закону України “Про Національний банк України”.

Банкнота номіналом 100 гривень вводиться в обіг у межах планового випуску, її дизайн не відрізняється від дизайну банкноти гривні відповідного номіналу зразка 2005 року, крім зазначеного на ній року випуску — 2014 та підпису Кубіва С. І., котрий із 24 лютого до 19 червня 2014 року обіймав посаду Голови Національного банку України.

БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 100 ГРИВЕНЬ

Лицьовий бік

Зворотний бік

Нотатки з конференції/

Рішучі реформи — головна передумова інтеграції України в європейський і світовий фінансовий простір

Decisive reforms are the main precondition of Ukraine's integration with the European and world financial environment

11–13 червня у Львівському інституті банківської справи Університету банківської справи Національного банку України відбулася IX Міжнародна науково-практична конференція “Інтеграція України в європейський і світовий фінансовий простір”. До участі в конференції зголосилися більше двохсот представників вищих навчальних закладів, академічних інститутів, банківських і фінансових установ з України, Польщі, Литви, Латвії, Чехії, Німеччини, Сербії, Туреччини, Білорусі, Росії. Науковці, представники влади та регуляторних органів, фахівці-практики зібралися для обговорення актуальних проблем фінансово-економічного сектору, представлення своїх пропозицій і напрацювань у цій сфері, аби спільно віднайти рішення, які допоможуть Україні стати рівноправним партнером Європейського співтовариства.

Within 11–13 June 2014, the 9th International theoretical and practical conference “Ukraine's integration with the European and world financial environment” took place in the Lviv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine. More than 200 representatives of higher educational establishments, academic institutes, banking and financial institutions of Ukraine, Poland, Lithuania, Latvia, Czech Republic, Germany, Serbia, Turkey, Belarus, and Russia took part in the conference. Scientists, representatives of government and regulatory bodies, practical experts gathered to discuss pressing problems of the financial and economic sector as well as their proposals and groundwork in the area to arrive jointly at solutions that will help Ukraine to become the equal member of the European Union.

В елелюдна зала Львівського інституту банківської справи УБС НБУ зустріла учасників конференції теплою і гостинною атмосферою, яку створили виступи солістів студентських вокальних колективів. Та вже перші доповіді налаштували на конструктивну, ділову роботу, неодноразово підтверджуючи вчасність, важливість та актуальність форуму.

“Ключовими на сьогодні є питання стабільності банківської системи”, — заявила, відкриваючи конференцію, ректор Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ), доктор економічних наук, професор **Тамара Смовженко**. Вона окреслила коло із семи найгостріших проблем, що нині стоять перед банківською системою України, та намітила можливі шляхи їх вирішення у вигляді рекомендацій Національному банку.

Тамара Смовженко.

По-перше, це проблема обмінного курсу національної валюти. На переконання професора, було б доцільно найближчим часом запровадити політику валютного коридору.

Друга проблема — необхідність зменшення спреду між депозитами та кредитами у банківській системі України, рівень якого нині становить

Почесна президія міжнародної конференції.

близько 25%, що негативно впливає на господарську діяльність бізнес-спільноти і призводить до збиткової роботи банківської системи України. У цьому контексті також необхідне посилення контролю за витратами банків та їх зменшення.

Третє — це зниження ставок за кредитами. Комплексні і послідовні кроки НБУ в цьому напрямі мають

передбачати: зниження облікової ставки, яка нині становить 9.5% річних, посилення вимог до безнадійних і ризикових кредитів, після чого можливе певне послаблення вимог до капіталу і резервування. За умов стабілізації курсу гривні до іноземних валют також зменшиться різниця ставок за кредитами в іноземних і національній валюті.

Четверте — регулювання грошової маси. Статистика основних макроекономічних показників України за 2000—2013 роки показала, що з економічним зростанням найбільш тісно корелював показник обсягу грошової маси. А тому в найближчі роки з метою зниження інфляції не слід надто жорстко лімітувати грошову масу і базу.

П'яте — це система економічних нормативів регулювання діяльності банків. Упродовж останніх п'яти років регулятивні нормативи суттєво не змінювалися, натомість вітчизняна економіка за цей час пережила період спаду (2009 р.), піднесення (2010—2011 рр.), стагнації (2012 р.) і знову спаду (2013—2014 рр.). Брак відповідної гнучкості в політиці регулятора обмежував можливості реального сектору економіки.

Шосте — це розвиток інвестиційних банків, взаємних і пайових фондів. Національному банку було б доцільним затверджувати двосистемну шкалу економічних нормативів регулювання діяльності банків та інших фінансових посередників: відносно банків слід було б виключити або зменшити підсистему нормативів інвестування, а відносно інших фінансових посередників-інвесторів (інвестиційних банків, пайових, взаємних фондів тощо) доречно полегшити нормативи капіталу, кредитного ризику та ліквідності, але при цьому застосовувати жорсткі нормативи інвестування, пайової участі банків в інвестиційних проектах. Це дало б змогу суттєво знизити відсотки на позикові кошти, крім того, існуючі банки могли б зі свого складу виділити відокремлені підрозділи, які спеціалізуватимуться на фінансуванні інвестицій.

Нарешті, сьома пропозиція — сприяння розвитку інших, крім банків, інститутів фінансового посередництва — страхових організацій, інвестиційних та пенсійних фондів тощо. Аналіз свідчить, що близько 40% активів недержавних пенсійних фондів України розміщені на депозитах у банках. Порівняйте: в Європі ця цифра зазвичай не перевищує 10%. Тим самим економіка нашої країни втрачає шанс отримати так потрібні їй “довгі” гроші, які натомість перетворюються на “короткі”. “На нашу думку, з боку держави було б доцільно пропонувати інвесторам пріоритетні сфери економіки для інвестування грошей із гарантованою прибутковістю, емітувати державні цінні папери під такі програми, ширше практикувати проекти типу “будувати-експлуатувати-трансформувати у власність” у партнерстві з державою”, — зазначила Тамара Смовженко і висловила переконання, що названі нею, а також інші актуальні питання будуть предметом обговорення та напрацювання практичних рекомендацій на секційних засіданнях конференції.

“Вітчизняна банківська система і фінансовий сектор України загалом зараз перебувають у стані суттєвого, можна сказати, кардинального реформування”, — заявив директор Центру наукових досліджень НБУ, доктор економічних наук, професор **Володимир Міщенко**. Він коротко охарактеризував основні інституційні та

Володимир Міщенко.

функціональні зміни, що передбачаються проектом Стратегії реформування банківського сектору до 2020 року. Зокрема, планується підвищення рівня капіталізації банків і банківської системи шляхом збільшення обсягів регулятивного капіталу, консолідації банківської системи на основі злиття, поглинання, інших форм. Відповідно, відбудуться суттєві зміни в структурі самої банківської системи, в структурі капіталу, структурі власності. Очікується зростання частки банків з іноземним капіталом, зменшення частки банківських установ із державним капіталом тощо. Крім того, передбачається виділення групи системно значущих банків, для яких буде розроблено окремі економічні нормативи, спеціальні механізми нагляду за ними і регулювання їх діяльності. Важливе значення для банківської системи матимуть заходи, спрямовані на істотне зміцнення прав кредиторів і вкладників, захисту інвесторів тощо. Попереду також реформування системи самого Національного банку: зміна його структури, функцій, підходів до регулювання, нагляду, до організації управління платіжними системами, готівково-грошовим обігом тощо. “Думаю, найближчим часом ця стратегія буде готова, і ми отримаємо конкретні напрями роботи на перспективу”, — зазначив Володимир Міщенко, додавши, що запропоновані учасниками конференції ідеї та рекомендації будуть використані в практичній діяльності Національного банку з метою подальшого реформування банківської системи і фінансового сектору.

Віктор Новіков.

Про конкретні кроки у напрямі реформування банківської системи йшлося і в першій пленарній доповіді, з якою виступив член Правління Національного банку України, директор юридичного департаменту **Віктор Новіков**. Він розкрив основні положення законопроекту про внесення змін до деяких законів України щодо попередження (мінімізації) негативного впливу на стабільність банківської системи. Але спочатку Віктор Новіков поділився наболілим: ще рік тому, під час попередньої конференції він не міг навіть уявити, що йому доведеться працювати над розробкою нормативних і законодавчих актів щодо функціонування фінансової системи в умовах тимчасової окупації, регламентувати діяльність територіальних управлінь НБУ в умовах бойових дій, готувати концепцію польових банків Національного банку України, які б забезпечували функціонування банківської системи в східних регіонах країни. Водночас, на переконання доповідача, у нинішніх непростих реаліях з'явилася слушна нагода перебудувати діяльність нашої держави загалом, у то-

му числі переглянути грошово-кредитну політику Національного банку.

Як відомо, Статтею 99 Конституції України визначено, що основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці. Стаття 6 Закону “Про Національний банк України” уточнює, що це здійснюється шляхом підтримки цінової стабільності. “Останнім часом доводилося чути звинувачення, що НБУ обвалив курс гривні відносно долара США, хоча у чинних нормативних актах відсутнє зобов’язання Національного банку втримувати на певному рівні цінове співвідношення долара США і гривні”, — зауважив Віктор Новіков. Національним банком разом із Міжнародним валютним фондом розроблено та почато реалізацію програми, де у середньостроковій перспективі передбачено запровадження режиму таргетування інфляції. Знову ж таки, йдеться не про курс гривні щодо іноземних валют, а про утримання у певному діапазоні за допомогою інструментів монетарної політики визначеного рівня інфляції. Це потребуватиме об’єднання зусиль і перегляду політики як Національного банку, так і Кабінету Міністрів, оскільки згідно із законодавством уряд зобов’язаний сприяти Національному банку в підтриманні стабільності національної валюти, зазначив доповідач.

Нині Національний банк працює над проектами багатьох законів, яких потребує суспільство, зокрема стосовно врегулювання проблем валютних кредитів, оподаткування доходів за депозитами фізичних осіб тощо. Ініціатива написання проекту закону щодо попередження (мінімізації) негативного впливу на стабільність банківської системи пов’язана зокрема з потребою переглянути умови виведення банків із ринку, адже останнім часом цей процес набув, можна сказати, масового характеру. Головне питання — чи витримає це фінансово Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). На жаль, досі до ФГВФО передавалися банки фактично з нульовими активами, які жодним чином не могли покрити витрати фонду. Тому з метою захисту прав вкладників та інших кредиторів неплатоспроможних банків слід розширити механізми виведення неплатоспроможних банків з ринку, змінити процедури, що здійснюються при ліквідації банків з метою прискорення реалізації ліквідаційної маси, а також удосконалити механізми надання фінансової допомоги ФГВФО для забезпечення своєчасного отримання ним довгострокових ресурсів на виплату відшкодування коштів вкладникам неплатоспроможних банків.

Віктор Новіков також повідомив про наміри скасувати законодавчу норму про обов’язкову державну реєстрацію нормативно-правових актів НБУ в Мін’юсті, що значно прискорить процес прийняття оперативних рішень у відповідь на виклики банківської системи. Пропонується відкоригувати визначення “системно важливий банк”, розширити перелік критеріїв проблемності банку, що надасть власникам багатьох фінансових установ шанс оздоровити їх, привести діяльність у відповідність до вимог нормативно-правових актів. Водночас розглядається можливість запровадити досить суттєву відповідальність власників істотної участі та вищого менеджменту за доведення банку до стану неплатоспроможності, ненадання необхідної фінансової допомоги проблемному банку чи незадо-

волення вимог кредиторів у разі неплатоспроможності та ліквідації банку.

“Іноді Національному банку ставлять у провину те, що банки виходять з ринку. Процес очищення будь-якої галузі ринкової економіки — це нормальне явище. І НБУ не зобов’язаний стримувати цей процес або нести за нього відповідальність”, — зазначив Віктор Новіков. Головне, на його думку, аби держава не витрачала ресурси державного бюджету, кошти платників податків на оздоровлення банків і їхню капіталізацію, не повторювала невтішний досвід 2009 року.

Сергій Ніколайчук.

Заступник директора Генерального економічного департаменту НБУ **Сергій Ніколайчук** у своїй доповіді окреслив контури і проаналізував монетарну політику в умовах нормалізації стану світових фінансів, а також поділився особистими міркуваннями щодо поточної та майбутньої діяльності Національного банку України в цих напрямках, що особливо актуально нині, після досить різкого переходу до гнучкого режиму курсоут-

ворення та орієнтації НБУ на режим інфляційного таргетування.

До світової фінансової кризи 2007–2008 років переважала думка, що у центрального банку має бути єдина ціль — цінова стабільність, яка вимірюється низькою та стабільною інфляцією і досягається за допомогою єдиного інструменту — управління короткостроковими процентними ставками. Але глобальна криза продемонструвала, що низька інфляція і стає економічне зростання не є достатніми умовами для забезпечення фінансової стабільності, уникнення накопичення країнами макрофінансових дисбалансів. У результаті кризи центральні банки розвинутих країн почали запроваджувати нетрадиційні методи грошово-кредитної політики, кількісне пом’якшення, країни, що розвиваються, повернулися до активнішого використання методів контролю за капіталом, у практику все частіше стали впроваджуватися заходи макропруденційної політики. На сучасному етапі значно посилилися ідеї щодо використання монетарної політики для обмеження макрофінансових дисбалансів (“дмухання проти вітру”). Нового осмислення набула ціль підтримання зовнішньої стабільності, адже волатильність потоків капіталу та обмінного курсу може суттєво підірвати макроекономічну стабільність як через канали фінансового, так і реального сектору. Точаться дискусії з приводу того, наскільки може бути ефективним інструмент валютних інтервенцій у країнах з малою та відкритою економікою, низки інших питань.

Декларованою ціллю монетарної політики України в докризові часи вважалася стабільність національної валюти. При цьому в законодавстві не було чіткого розмежування, що вкладається у цей термін: зовнішня стабільність, тобто стабільність обмінного курсу, чи внутрішня — стабільність цін. Після ухвалення змін до закону про Національний банк у 2010 році було чітко визначено пріоритетність досягнення та підтримки цінової стабільності, під якою малися на увазі низькі та

стабільні темпи інфляції у середньостроковому періоді 3–5 років. Водночас на практиці досягнення цієї цілі базувалося на політиці жорсткої прив'язки обмінного курсу. На жаль, така монетарна політика не мала повної можливості впливати на макроекономічні процеси і призводила до чергування періодів валютної стабільності з валютними кризами, одна з яких реалізувалася на початку 2014 року. При цьому оголошення керівництвом Національного банку переходу до гнучкого обмінного курсу та запровадження режиму інфляційного таргетування є необхідною умовою для активної монетарної політики, спрямованої на досягнення довгострокової цінової стабільності. Звичайно, лише цього недостатньо, необхідні чимало інших заходів, зауважив Сергій Ніколайчук. На його переконання, серед основних завдань центрального банку мають залишатися зокрема огляд та оцінка фінансової стабільності для запровадження адекватних макропруденційних заходів, а також огляд і оцінка зовнішньої стійкості для відповідного регулювання руху капіталів та обмінного курсу, в тому числі за допомогою валютних інтервенцій. Монетарний режим, який найбільше пасує Україні в найближчі роки, можна визначити як гнучке інфляційне таргетування, сказав доповідач. Причому визначення інфляційних цілей, на його особисте переконання, має здійснюватися Національним банком за погодженням із Кабінетом Міністрів.

За результатами проведеного дослідження Сергій Ніколайчук зробив ряд висновків щодо змін у поглядах міжнародно визнаних теоретиків і практиків на питання діяльності центральних банків:

- довгострокова цінова стабільність має залишатися основною ціллю монетарної політики, але для досягнення макроекономічної стабільності вона повинна бути доповнена цілями фінансової стабільності та зовнішньої стійкості;

- має бути забезпечена незалежність центральних банків щодо досягнення цінової стабільності, незважаючи на розширення мандатів, що водночас передбачає адекватний нагляд з боку урядів і суспільства за виконанням цілей центральним банком;

- через зміни в монетарному трансмісійному меха-

нізмі підхід до прийняття рішень у монетарній політиці має бути більш гнучким;

- інституційний дизайн макропруденційної політики (у її взаємозв'язках із монетарною та мікропруденційною) має балансувати необхідність координації та поширення інформації з механізмами забезпечення стабільності та незалежності;

- у “некризові” часи центральним банкам слід уникати нестандартних заходів монетарної політики (крім надання інформації про майбутню політику), оскільки втрати зазвичай перевищують вигоди.

“На сьогодні чимало науковців поділяють думку, що проведення монетарної політики повинно бути, швидше, мистецтвом, ніж наукою, цей процес має бути хоча й систематизованим і прогнозованим, але з достатнім ступенем гнучкості, щоб враховувати різні цілі та наслідки відповідних рішень”, — сказав Сергій Ніколайчук.

Денис Шмигаль.

Заступник начальника головного управління Міндоходів України у Львівській області, що нині реформовано у Державну фіскальну службу, кандидат економічних наук **Денис Шмигаль** торкнувся теми гармонізації податкової політики України та ЄС в умовах економічної інтеграції. Він зазначив, що домовленості відносно співробітництва у сфері оподаткування прописано в рамках Угоди про асоціацію між

Україною і Європейським Союзом. Щодо новацій, які вже запроваджуються в Україні, доповідач звернув увагу на підготовлений і погоджений на рівні Кабінету Міністрів проект Закону “Про податковий компроміс (податкову амністію)”. Здійснюється робота, пов'язана із спрощенням податкової системи й адміністрування, скороченням кількості податків до восьми. Добрим прикладом для України тут є досвід Грузії, де фактично за 10 років (з 2004-го до 2013-го) податкове навантаження було зменшено вдвічі, при цьому ВВП Грузії зріс у сім разів. “Сьогодні на різних рівнях точаться дискусії, якою має бути податкова система, які податки слід залишити, які запровадити нові”, — сказав Денис Шмигаль і згадав про дискусію довкола можливості скасування ПДВ та запровадження податку з обороту. Фахівець зазначив, що податок на додану вартість є одним із тих податків, які входять до кодифікованої наднаціональної квазіподаткової системи Європейського Союзу і є суттєвим та найбільш перспективним джерелом фінансування спільного бюджету співтовариства. Наявність ПДВ у податковій системі держави — обов'язкова умова її приєднання до Євросоюзу. Тому в Україні не може бути сумнівів у доцільності існування цього податку, дискусія може вестися лише стосовно того, яким чином поліпшити його адміністрування, знизити корупційність, автоматизувати нарахування, зазначив доповідач.

Серед інших важливих питань, котрі поставив європейський вектор, — це наближення податкового обліку до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Слід залишити в минулому непоодинокі ситуації, коли

У залі засідання конференції.

згідно з податковою декларацією великі підприємства були глибоко збитковими, тоді як звітність для акціонерів, яка складається за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, показувала високу прибутковість. Також ведеться робота над реформуванням системи перевірок, і тут знову стане в нагоді досвід Грузії. Розробляється та впроваджується стратегія дружніх відносин між фіскальними органами і бізнесом, де персональний податковий агент став би бізнес-партнером і консультантом, а не представником каральної системи.

“Важливим викликом і проблемою інтеграційних та глобалізаційних процесів є міжнародна податкова конкуренція”, — зазначив Денис Шмигаль. Бюджетна децентралізація, передача повноважень на місця торкатиметься в тому числі й податкової політики, що дасть змогу створити нормальні умови для бізнесу, можливо у чомусь цікавіші, ніж у наших найближчих сусідів, бо Україна цього потребує для подолання кризових явищ. Подальші дії в напрямі гармонізації податкового законодавства України з вимогами Європейського Союзу однозначно полегшать реалізацію податкової політики за такими стратегічними завданнями, як стимулювання економічного розвитку, структурна перебудова, заохочення інвестицій, стимулювання зайнятості, підвищення добробуту населення, розвиток людського капіталу, що є важливим в усіх сферах економічної діяльності й активності.

Юзеф Габер.

Цікавими й змістовними були доповіді на конференції зарубіжних гостей. Доктор економічних наук, професор Вищої школи банківництва в місті Хожуві (Республіка Польща) **Юзеф Габер** свою доповідь назвав “Економічна безпека Європейського Союзу чи геостратегічна пастка Східного партнерства”. На його думку, Україна як учасник програми Східного партнерства має розглядатися в геополітичній системі, а не як одноосібна держава.

У чому ж полягає геостратегічна пастка? Якщо подивитись на мапу Європи, побачимо, що країни Східного партнерства географічно поділені на дві групи: перша — це Україна, Білорусь, Молдова; у другій групі — Грузія, Вірменія, Азербайджан. З погляду безпеки перша геостратегічна пастка полягає в тому, що ці дві групи країн не мають спільних кордонів між собою — між ними розташована Росія, і в разі якогось конфлікту обидві групи країн Східного партнерства не можуть надати одна одній жодної військової допомоги, тому що одразу виникне стан конфлікту з Росією. Другим елементом геостратегічної пастки є те, що друга група країн межує з Туреччиною, яка є давнім і найважливішим членом НАТО в цьому регіоні світу, з її військовим потенціалом не можуть зрівнятися Грузія, Україна і Польща разом узяті.

Яке ж це має відношення до економіки? Жодна з країн Східного партнерства не отримала такої суттєвої фінансової допомоги, як Туреччина тільки завдяки тому, що вона є асоційованим членом ЄС. Згадаймо дис-

кусію, яка відбулася в листопаді минулого року щодо підписання договору про асоціацію країн Східного партнерства з Європейським Союзом. Ще до Вільнюського саміту, на початку листопада 2013 року, в Санкт-Петербурзі відбувся російсько-турецький економічний форум за участі турецького прем'єра Реджепа Таїпа Ердогана і російського президента Володимира Путіна. На тій зустрічі було домовлено про кілька важливих речей: по-перше, про розвиток економічної співпраці між Росією і Туреччиною та підписано договір про будівництво росіянами атомної електростанції в Туреччині. Юзеф Габер зазначив, що свого часу він працював у комітеті ООН із роззброєння, а тому стверджує: кожна атомна електростанція та її відходи є потенційно небезпечними з точки зору розповсюдження ядерної зброї. Після будівництва цієї електростанції Туреччина стане енергетично незалежною та увійде до переліку країн ядерного клубу. Другий важливий момент, узгоджений на тій зустрічі в Санкт-Петербурзі, — це згода Туреччини на прокладання газопроводу Південний потік у своїх територіальних водах. Крім того, Туреччина і Росія підписали договір про військове співробітництво, зокрема у сфері електронної розвідки, що свідчить про налагодження тісної співпраці між Росією і важливим членом НАТО.

Третій елемент геостратегічної пастки полягає в тому, що Польща припустилася неоправданій помилки: погодилася на створення Європейського енергетичного союзу для забезпечення енергоресурсами Європи. Слід усвідомити, що енергетична безпека лежить на перетині трьох видів безпеки: національної, економічної та екологічної. Національна безпека є очевидною, екологічна безпека пов'язана з обмеженнями викидів в атмосферу CO₂, тобто зменшенням використання традиційного для Польщі вугілля на користь газу. І тоді ми доходимо до проблеми, що Європу слід розглядати як єдине ціле з точки зору поставок енергоносіїв, насамперед із Росії. Саме від безперервності їх постачання залежить економічна, екологічна та національна безпека Євросоюзу, успішна реалізація стратегії Європа-2020. Потенційні загрози зриву таких поставок можуть спонукати до диверсифікації джерел енергопостачання, а також до зміни технологій на ефективніші.

У підсумку свого виступу професор із Польщі закликав науковців і практиків розглядати проблеми євроінтеграції у геостратегічному аспекті. “Якщо ми не маємо геостратегічного бачення, а тільки бавимось в аналіз, то це сприяє науковому розвитку, але не гарантує політичної безпеки, — заявив Юзеф Габер і розкрив секрет власного погляду на світ: “Для мене Земля завжди мала вигляд кулі, вдома я не тримаю мапу, а тільки глобус. Тому що на глобусі де поставиш палець — там і є центр світу. Отже, ми у центрі світу, і так треба тримати!”

Лакіс Вацловас.

Ще один закордонний гість, завідувач кафедри обліку і аудиту Вільнюського університету, доктор економічних наук, професор **Лакіс Вацловас** вразив усіх присутніх, по-

чавши виступ українською мовою та подякувавши організаторам за запрошення взяти участь у конференції. У своїй доповіді професор з Литви розкрив особливості трансформації контролю якості аудиторської діяльності: які зміни в цій сфері відбулися впродовж останніх кількох десятиріч років, чим вони були спричинені, окреслив умови і правила здійснення аудиторської діяльності в Євросоюзі, що мають стати на заваді здійсненню економічних правопорушень і збитків.

Павло Ілляшенко.

Цікаву гіпотезу запропонував на розгляд учасників конференції молодий дослідник, керуючий активами ПрАТ "Кінто" **Павло Ілляшенко**. Він відштовхнувся від контринтуїтивної ідеї: а що, як прагнення згладити економічні та фінансові коливання до межі можливого несе більше шкоди, ніж користі? Іншими словами, раптом мета досягнення максимально можливої макрофінансової стабільності (фактично — ціль макропруденційної політики, взятої на озброєння всіма розвинутими центральними банками) виявиться раціональною лише до певної межі? Поштовхом до появи такої ідеї стала думка відомого американського економіста Хаймана Мінського (Human P. Minsky) з його праці "Як стабілізувати нестійку економіку": тривалий період стабільності приводить до того, що економічні агенти починають дивитися на ризики крізь пальці. Надмірна стабільність стає причиною нестабільності, тобто надто низька економічна волатильність може негативно впливати на фінансову стабільність системи, зробив висновок доповідач, проілюструвавши свою думку статистикою деяких макроекономічних показників. Він запропонував науковцям дослідити його гіпотезу, аби підтвердити чи спростувати її.

Насиченими цікавими думками та ідеями були засідання п'яти секцій конференції, де науковці представили колегам результати своїх досліджень теоретичних засад та макроекономічних аспектів аналізу фінансово-інвестиційних процесів, пріоритетів і перспектив

розвитку банківської системи України в умовах глобалізації та євроінтеграції, актуальних питань обліку, аналізу та аудиту в умовах ринкових відносин, математичних методів, моделей та інформаційних технологій в аналізі, прогнозуванні й управлінні фінансово-економічними процесами, а також інноваційних підходів до підготовки фахівців економічних спеціальностей.

Так, на засіданні секції, що мала тему "Пріоритети і перспективи розвитку банківської системи України в умовах глобалізації та євроінтеграції", розгорілася гаряча дискусія довкола шляхів реалізації стратегічних напрямів реформування банківської системи України: підвищення мінімального рівня регулятивного капіталу, підтримання оптимальної ліквідності й фінансової стійкості банківських установ, посилення нагляду, впровадження Базеля III тощо. Серед дискусійних, зокрема, було питання мінімізації ризиків, пов'язаних з іноземним капіталом у банківській системі України, частка якого нині становить 33.7%, прозорості входу іноземного капіталу на ринок, власності в банківських установах та необхідності підвищення прозорості діяльності Національного банку тощо.

Активну участь у дискусії брав зокрема кандидат економічних наук, заступник начальника управління аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України **Віталій Романчукевич**. Під час обговорення актуальної нині теми валютних курсів він серед іншого висловив пропозицію заборонити діяльність обмінно-валютних пунктів на агентських угодах, що має посприяти зменшенню спекуляцій на готівковому валютному ринку. Для цього слід внести відповідні зміни до декретів Кабінету Міністрів "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" та "Про здійснення розрахунків в іноземній валюті".

За результатами обговорення актуальних проблем інтеграції України у європейський і світовий фінансовий простір було підготовлено резолюцію, в якій містяться пропозиції та практичні рекомендації Національному банку України, Міністерству фінансів, іншим органам влади, спрямовані на вдосконалення функціонування фінансового і банківського сектору.

Учасники форуму сподіваються, що зібравшись через рік на десяту, двічі ювілейну (присвячену ще й 75-річчю Львівського інституту банківської справи) науково-практичну конференцію, вони зможуть констатувати хоча б часткове практичне втілення напрацьованих ними рекомендацій, вихід із замкнутого кола поточних проблем, поступ України в напрямку інтеграції в європейський і світовий фінансовий простір.

Людмила Патрікац,

Liudmyla Patrikats,

Юрій Матвійчук,

Yurii Matviichuk,

"Вісник Національного банку України".

"Herald of the National Bank of Ukraine".

Фото **Владислава Горбатого.**

Photos by **Vladyslav Horbatyi.**

Заряд позитивних емоцій від студентів: солістів вокальної формації "Аверс" та колективу "Ва-банк".

Дослідження/

■ **В'ячеслав Пластун**
Viacheslav Plastun

Кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Української академії банківської справи Національного банку України (м. Суми)

Ph.D. (Economics), Associate Professor of the Chair of Finance of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (City of Sumy)

E-mail: plastun.v@gmail.com

Потенційні можливості нарощування ресурсної бази інституційних інвесторів в Україні

Potentialities to increase the resource base of institutional investors in Ukraine

У статті розглянуто потенційні джерела збільшення ресурсної бази інституційних інвесторів України, а також фактори, які стримують активну участь населення в розміщенні заощаджень серед цих фінансових посередників. Залучені грошові кошти можуть бути використані такими фінансовими інститутами для інвестування на фондовому ринку. Отримані результати свідчать про наявність потенціалу збільшення фінансових ресурсів у інституційних інвесторів при перерозподілі частки депозитів банківських установ та доходів домогосподарств. Показано, що запровадження другого рівня пенсійної системи протягом кількох років може значно збільшити обсяги інвестицій у цінні папери.

The article investigates potential sources for increasing the resource base of institutional investors of Ukraine as well as factors restraining the active participation of the population in distribution of savings among the financial intermediaries. Such financial institutions may use the attracted funds to invest on the stock market. Investigation results show the availability of the potential to increase financial resources of institutional investors when redistributing portions of bank deposits and households' income. It is shown that the implementation of the second pillar of the pension system can dramatically increase volumes of investments in securities in a few years.

Ключові слова: інституційний інвестор, фондовий ринок, банк, страхова компанія, інститути спільного інвестування, недержавний пенсійний фонд.

Key words: institutional investor, stock market, bank, insurance company, mutual investment institutes, non-state pension fund.

Ступінь впливу інституційних інвесторів на фондовий ринок є суттєвим, хоча і визначається індивідуальними особливостями фінансової системи та стану фінансового ринку кожної конкретної країни. До того ж самі інституційні інвестори не є монолітною, однорідною за своїми характеристиками групою установ. У них різні інвестиційні стратегії, вони функціонують за різними регулятивними нормами і правилами, вимогами до оподаткування доходів, мають відмінні підходи і схильність до ризику. Природа зобов'язань цих інституційних інвесторів є тим ключовим фактором, який визначає характер їхніх активних операцій та висуває вимоги до дохідності, ризику-

вості, строковості, ліквідності вкладень залучених ресурсів. Зважаючи на те, що інституційні інвестори переважно здійснюють вкладення в інструменти фондового ринку, можемо стверджувати, що залучені грошові кошти опосередковано впливають і на фондовий ринок. Отже, чим більші обсяги фінансових ресурсів знаходяться в розпорядженні таких фінансових посередників, тим більшим буде їхній вплив на фондовий ринок. У сучасних умовах активи інституційних інвесторів хоча й збільшуються, але темпи такого зростання є незначними. Тому підвищення їхньої ролі на фондовому ринку може відбуватися за рахунок нарощування ресурсної бази.

Дослідженням залежності різних типів інституційних інвесторів від залучених коштів займаються, зокрема, такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Е.Девіс [1], З.Ватаманюк [4], С.Науменкова та С.Міщенко [9], А.Жеваго [6], С.Леонов [8], Т.Лепейко [7], А.Семенов [17], Н.Циганова [19]. Проте на сучасному етапі діяльність цих фінансових інститутів в Україні значною мірою залежить від додаткових надходжень фінансових ресурсів. Тому метою цієї статті є виявлення потенційних джерел фінансових ресурсів, за рахунок яких можливе збільшення грошових коштів у розпорядженні інституційних інвесторів та кількісна оцінка їхнього обсягу.

ЗБІЛЬШЕННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТИТОРІВ ЗА РАХУНОК КОШТІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Суттєве зростання вітчизняного фондового ринку, яке спостерігалося в окремі нетривалі періоди, як і спади на ньому були викликані активністю іноземних інвесторів. Приплив та відплив їхніх коштів фактично визначав напрям руху фондових індексів, підйоми та спади у сфері спільного інвестування. Така залежність від зовнішнього інвестора не сприяє стабільності фондового ринку і його розвиток повинен визначатися передусім внутрішніми джерелами.

На нашу думку, важливим стримуючим фактором розвитку інституційних інвесторів є недостатнє залучення в їхню діяльність фізичних осіб, а саме — низький попит на їхні послуги. Якби хоча б незначну частку фінансових ресурсів домогосподарств спрямувати у сферу діяльності інституційних інвесторів, то загальний ефект від цього був би колосальним, що підтверджують відповідні статистичні дані. Якщо перерозподілити частку коштів домогосподарств, яка знаходиться на рахунках банків у вигляді строкових депозитів, і порівняти її з обсягом активів інститутів спільного інвестування (ІСІ) (крім венчурних, адже участь фізичної особи у венчурному фонді має бути не менше еквівалентна 1 500 мінімальних щомісячних заробітних плат) у різні роки, то можна перекоонатися, що потенціал для зростання ресурсної бази ІСІ — значний (див. таблицю 1). Навіть 3% депозитів повністю пере-кривають обсяг активів ІСІ у 2005–2008 рр., а 5% — у 2009–2012 рр.

Якщо ж врахувати той факт, що середня частка коштів фізичних осіб в активах ІСІ (крім венчурних) не перевищує 25% (станом на кінець 2012 р.), то навіть залучення 1% строкових депозитів до таких фондів удвічі збільшує цю частку. Тобто належні заходи, які б підвищили інтерес фізичних осіб до інститутів спільного інвестування, можуть суттєво змінити ситуацію на фондовому ринку. Адже майже 60% усіх активів ІСІ (крім венчурних) розміщено в цінні папери, отже, фондовий ринок отримує більшу їх частину.

Суттєвого ефекту можна досягти, якщо розподіляти не заощадження населення, а частку доходів у вигляді заробітної плати. У цьому випадку

Таблиця 1. Потенційна ресурсна база інститутів спільного інвестування (ІСІ) при перерозподілі частки строкових депозитів домогосподарств								
Рік	Обсяг строкових депозитів домогосподарств	Активи ІСІ різних типів (крім венчурних)			Частка строкових депозитів			
		відкриті	інтервальні	закриті	3%	5%	7%	10%
2005	56 118	28	33	388	1 684	2 806	3 928	5 612
2006	82 920	62	38	1 274	2 488	4 146	5 804	8 292
2007	127 115	572	295	3 293	3 813	6 356	8 898	12 712
2008	177 282	593	185	3 786	5 318	8 864	12 410	17 728
2009	156 833	241	256	6 016	4 705	7 842	10 978	15 683
2010	208 929	286	253	8 352	6 268	10 446	14 625	20 893
2011	239 470	231	186	9 472	7 184	11 973	16 763	23 947
2012	292 111	163	164	11 365	8 763	14 606	20 448	29 211

Джерела: складено автором на основі [12; 10].

ресурсна база не просто збільшується вдвічі. Адже заощадження накопичуються протягом тривалого періоду, тоді як зарплата надходить із регулярною періодичністю, отже, цей ресурс є навіть кращим (див. таблицю 2). Основні напрямки спрямування таких коштів — внески на пенсійні рахунки фізичних осіб та страхові платежі за договорами довгострокового страхування життя.

Навіть 1% таких відрахувань майже у 4 рази (а в окремі роки й більше) перевищує активи НПФ, які подано нарастаючим підсумком. Тобто щорічне збільшення здійснюється у значно менших сумах. Зауважимо також, що самостійна участь фізичних осіб у відрахуваннях становить не більше 5% від загальної суми внесків, а водночас 95% відрахувань здійснюють юридичні особи — роботодавці. При цьому половина всіх активів системи недержавного пенсійного забезпечення припадає лише на один фонд — корпоративний НПФ Національного банку України.

Структура платежів страховиків, які займаються страхуванням життя, за джерелами надходження включає понад 15% платежів від юридичних осіб, у результаті чого зменшується загальне навантаження на домогос-

подарства. Перевищення 1% доходів домогосподарств над обсягом страхових платежів становить більш як 3–4 рази.

Таким чином, навіть незначне збільшення участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та страхуванні життя дасть суттєвий приплив грошових коштів безпосередньо до НПФ та страховиків, і через них — до фондового ринку. Адже більше половини всіх активів цих інституційних інвесторів розміщено у різні види цінних паперів.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАРОЩУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТИТОРІВ

Незважаючи на суттєвий потенціал розвитку діяльності інституційних інвесторів, нарощування обсягів їхньої ресурсної бази хоча й відбувалося швидкими темпами, однак сумарні показники порівняно з активами банківської системи значно відстають. Причинами цього став цілий комплекс факторів, серед яких можна виокремити такі:

— порівняно високі й важкопрогнозовані темпи інфляції, які значно знижують реальну вартість вкладених грошових коштів;

Таблиця 2. Потенційна ресурсна база недержавних пенсійних фондів (НПФ) та страховиків життя при перерозподілі частки доходів домогосподарств у вигляді заробітної плати, млн. грн.								
Рік	Обсяг строкових депозитів домогосподарств	Обсяг активів НПФ	Валові страхові платежі на страхування життя	Частка заробітної плати домогосподарств				
				1%	2%	3%	4%	5%
2005	160 621	46	321	1 606	3 212	4 819	6 425	8 031
2006	205 120	137	451	2 051	4 102	6 154	8 205	10 256
2007	278 968	281	784	2 790	5 579	8 369	11 159	13 948
2008	366 387	612	1 096	3 664	7 328	10 992	14 655	18 319
2009	365 300	858	827	3 653	7 306	10 959	14 612	18 265
2010	449 553	1 144	907	4 496	8 991	13 487	17 982	22 478
2011	529 133	1 387	1 346	5 291	10 583	15 874	21 165	26 457
2012	593 213	1 660	1 810	5 932	11 864	17 796	23 729	29 661

Джерела: складено автором на основі [11; 5].

— нестабільність отримання доходів на вкладені кошти, можливість їх втрати (щорічна середньозважена дохідність ІСІ за останні 5 років тричі була від'ємною), тоді як ставки за банківськими депозитами в періоди нестабільності лише зростають, стаючи більш прийнятною альтернативою розміщення вільних фінансових ресурсів;

— відсутність дієвих гарантій збереження коштів, як це пропонується Фондом гарантування вкладів фізичних осіб — вкладників банків, що може бути виправдано у випадку ІСІ (враховуючи їхній ризиковий характер), але явно недостатньо для розвитку НПФ та страхування життя;

— неготовність переважної більшості населення здійснювати довгострокові вкладення через високі витрати на поточне споживання та відсутність тривалих періодів стабільного економічного зростання;

— недостатня поінформованість населення щодо альтернативних сфер та способів розміщення вільних грошових коштів;

— недостатня ліквідність фондового ринку з обмеженням вибором фінансових інструментів для вкладення залучених коштів та низькими обсягами торгів, що призводить до суттєвих коливань біржових курсів цінних паперів і спричиняє нестабільність за значного припливу фінансових ресурсів на ринок;

— розвиток і організація фондового ринку не створюють загальних засад для його привабливості як сфери вкладення й залучення капіталу.

Останній фактор важливий із позиції повернення на український фондовий ринок іноземних інвесторів, кошти яких можуть стати катализатором екстенсивного розвитку. Але це навряд чи відбудеться, якщо не усунути цілу низку проблем, які стримують подальший прогрес. Розвиток фондового ринку України не відповідає багатьом критеріям, які б задовольняли мінімальні вимоги ринків "прикордонного" типу за класифікацією ЕфТіЕсІ Груп (FTSE Group) [2]. Тому український фондовий ринок якщо й приверне увагу іноземного інвестора, то лише у випадку відсутності інших альтернатив укладення грошових коштів або за умови високоризикових інвестицій.

Інші фактори не менш важливі. Інфляція хоча й має тенденцію до зниження в післякризові роки (а в 2012 році взагалі зафіксовано дефля-

цію за підсумками року), але ці процеси, на жаль, не супроводжуються поліпшенням в економічній сфері. Тому навіть позитивне значення окремого показника не змінює незадовільного характеру загальноекономічної ситуації. Дефляція 2012 року супроводжувалася переходом економіки у так звану подвійну рецесію, коли вона, не встигнувши відновитися від наслідків попередньої кризи, знову йде на спад. Зниження інфляції повинно супроводжуватися поступовим зменшенням відсоткових ставок, але цього також не відбувається. Навпаки, дохідність за депозитами висока, а кредити залишаються дорогими.

Розбалансованість економіки є чи не найголовнішим фактором негативних прогнозів. Послаблення внутрішнього попиту, високі кредитні ставки, зростаючі витрати на обслуговування державного боргу, дефіцит державного бюджету, несприятливий інвестиційний клімат, низькі темпи зростання ВВП формують песимістичні очікування в учасників економічних відносин.

Дохідність інституційних інвесторів також не приваблює фізичних осіб щодо вкладення коштів. ІСІ, які є найбільшими фінансовими інститутами за обсягами активів, за останні роки не засвідчують навіть позитивної дохідності (див. таблицю 3). При цьому позитивні й від'ємні значення дохідності ІСІ повністю збігаються з динамікою фондових індексів, зростання яких забезпечувало можливість для позитивних результатів діяльності, а зменшення — навпаки. Це зайвий раз доводить взаємозалежність між інституційними інвесторами й розвитком фондового ринку, і в цьому випадку спостерігається чіткий вплив останнього на ефективність перших.

Очевидним є і те, що альтернативні сфери вкладення грошових коштів будуть привабливішими за умов нестабільності фондового ринку. Тому заходи, спрямовані саме на поліпшення роботи фондового ринку, є пріоритетними на противагу змінам у діяльності ІСІ.

Що ж до показників інших інституційних інвесторів, то за аналогічний період НПФ та компанії зі страхування життя постійно нарощували доходи від своєї інвестиційної діяльності, хоча темпи зростання, особливо НПФ, залишаються незадовільними (див. таблицю 4). Проблемним фактором є нестабільність таких доходів, хоча обсяги надходжень до цих фінансових установ постійно зростають. Із цих позицій ефективність управління такими коштами є низькою.

Якщо у випадку НПФ управління активами здійснюють спеціальні компанії (КУА), то страховики самостійно розміщують кошти страхових резервів і здійснюють це значно краще. Обсяги коштів у розпорядженні цих двох типів інституційних інвесторів у цілому є порівнянними, структура активів також подібна, хоча НПФ і має більшу питому вагу цінних паперів, що є причиною невисоких показників рівня інвестиційного доходу. У майбутньому можна очікувати ще більшого його падіння у зв'язку із запровадженням оподаткування операцій із цінними паперами.

Очевидно, що збільшення дохідності інституційних інвесторів можливе за рахунок структурного перерозподілу їхніх інвестиційних портфельів. При цьому питома вага акцій має бути суттєво зменшена, а державних облігацій — навпаки, збільшена. Також необхідно збільшити частку коштів на депозитних рахунках. Це дасть змогу в довгостроковому періоді отримувати позитивну дохідність від інвестованих фінансових ресурсів, що підвищить привабливість інституційних інвесторів для домогосподарств.

Наявність гарантій повернення вкладених коштів може бути одним із визначальних факторів привернення уваги домогосподарств до діяльності інституційних інвесторів. На нашу думку, першим кроком на цьому шляху мають бути гарантії надійності довгострокових сфер розміщення грошових ресурсів, а саме — недержавних пенсійних фондів та компаній, які здійснюють страхування життя.

Таблиця 3. Дохідність ІСІ за типами (крім венчурних) у 2006–2012 рр.

Тип ІСІ	Значення дохідності, %						
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Відкриті	23.80	66.20	-30.33	18.09	12.72	-21.52	-12.63
Інтервальні	14.96	52.30	-35.15	34.18	14.79	-18.65	-12.13
Закриті (невенчурні)	36.99	83.99	-5.46	99.90	32.54	-8.31	-2.84

Джерела: складено автором на основі [18; 10].

Нині в системі НПФ прямих гарантій відшкодування втрат не існує, але вважається, що певні опосередковані механізми (ліцензування діяльності, періодичне звітування, нормативи диверсифікації інвестиційного портфеля тощо) є цілком дієвими і їх достатньо для збереження коштів. Додатково слід зазначити, що всі пенсійні накопичення знаходяться у власності учасника, на ім'я якого відкрито персональний пенсійний рахунок незалежно від того, хто його відкрив.

У страховиків життя також є низка опосередкованих механізмів забезпечення надійності їхньої діяльності та певних гарантій збереження коштів фізичних осіб за договорами довгострокового страхування. Серед них слід зазначити обов'язкове ліцензування діяльності і встановлення вимог до керівних осіб страховиків, підвищені вимоги до статутного капіталу таких компаній, контроль за їхньою платоспроможністю, персоналізований облік договорів страхування, преференції в оподаткуванні доходів, нормативи інвестування залучених коштів, забезпечення норми дохідності на інвестовані кошти. Що ж до прямих гарантій виплат за договорами страхування життя, то їх нині не існує, хоча відповідний законопроект "Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя" знаходиться на розгляді у Верховній Раді.

Гарантії надійності ІСІ, крім вимог до їх ліцензування, забезпечення прозорості діяльності шляхом публікації періодичної звітності, вимог до диверсифікації діяльності, обмежень напрямів інвестування, а також необхідність створення КУА резервних фондів, нині не існує. Але є проект Закону України "Про Фонд гарантування інвестицій на фондовому ринку" [14], розроблений згідно із Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Співтовариства, зокрема існує директива ЄС

97/9/ЕС "Про схеми компенсації інвесторам".

Сутність інвестиційної діяльності ІСІ на фондовому ринку передбачає її ризиковість. Їх мета — управління коштами, які залучені ІСІ і знаходяться в їхньому розпорядженні, за що вони отримують винагороду за управлінські послуги. Інвестиційні ризики, пов'язані з втратою коштів або неотриманням інвестиційного прибутку, покладаються на самого інвестора. Тому створення гарантійного фонду хоча і сприяло б активному залученню коштів фізичних осіб, але не відповідає сутності діяльності самих ІСІ та інших інститутів, які беруть участь у спільному інвестуванні.

Необхідність створення структур, які б забезпечували безпосереднє відшкодування втрат у випадку банкрутства інституційних інвесторів, пов'язана з недостатністю інформації про діяльність таких установ, а також відсутністю належних знань для її використання. Ще одним обмеженням є низька освіченість населення щодо характеристик фінансових послуг інституційних інвесторів та фінансових інструментів, які існують на ринку. Це не дає змоги при виборі послуг кваліфіковано оцінити умови їх надання різними учасниками, рівень ризиків, можливі прибутки та втрати. А отже, досить важливим є підвищення фінансової грамотності населення, поширення інформації про банківські послуги, а також необхідність активізації діяльності консультантів, які б могли надати кваліфіковану допомогу у виборі фінансових установ, сфер та способів розміщення вільних грошових коштів, особливостей надання послуг тощо.

Важливість створення систем гарантування серед інституційних інвесторів для фізичних осіб зумовлена відсутністю тривалих періодів економічної стабільності, що унеможливорює довгострокове планування та робить недоречними відволікання грошових ресурсів на заощадження у будь-яких його формах.

НЕОБХІДНІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДРУГОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Аналіз існуючих перепон на шляху збільшення ресурсної бази інституційних інвесторів і, відповідно, забезпечення припливу коштів на фондовий ринок не дає безпосередніх відповідей, як у обмежені терміни зробити їх привабливими для фізичних осіб. До того ж багато факторів свідчить про те, що вирішити цю проблему в найближчій перспективі неможливо. Хоча одним із кроків, який може дати реальні результати вже за кілька років, може бути запровадження другого рівня пенсійної системи — накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Перехід до такої системи заплановано здійснити в рік досягнення Пенсійним фондом України бездефіцитного бюджету.

Акумуляування страхових внесків фізичних осіб із їхнім персоналізованим обліком має здійснювати Накопичувальний пенсійний фонд — цільовий позабюджетний фонд, який розміщує свої кошти з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих осіб, а його активи використовуються для оплати договорів страхування довічних пенсій або одноразових виплат застрахованим особам [13].

Щоб визначити, який обсяг грошових коштів буде акумульовано в Накопичувальному пенсійному фонді, треба врахувати загальну кількість осіб, які сплачуватимуть внески, розмір бази сплати таких внесків, темпи їхнього зростання по роках та ставки страхових внесків. У Законі України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" визначено, що "учасниками накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є особи, яким на дату запровадження перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду виповнилося не більш як 35 років та які сплачують внески / за яких сплачуються внески до накопичувальної системи пенсійного страхування" [13].

Розміри страхових внесків становлять 2 відсотки від бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, встановленого для таких учасників, кожного наступного року — в розмірі, збільшеному на 1 відсоток, до досяг-

Таблиця 4. Інвестиційний дохід НПФ та страховиків, що здійснюють страхування життя, від розміщення коштів резервів зі страхування життя у 2006–2012 рр.

Показник	Значення показника						
	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Сума інвестиційного доходу НПФ, млн. грн.	35.6	22.8	18.7	149.9	196.3	126.9	60.4
Темпи зростання, %	–	64.0	82.0	801.6	131.0	64.6	47.6
Сума інвестиційного доходу СК, млн. грн.	н/д	н/д	114.6	151.1	169.1	132.4	269.6
Темпи зростання, %	–	–	–	131.3	111.9	78.1	204.5

Джерело: складено автором на основі [11].

нення 7 відсотків і подальшої сплати у цьому розмірі.

Розміщення залучених страхових внесків, які будуть формувати активи накопичувальної системи пенсійного страхування, може здійснюватися у грошові кошти, цінні папери, майнові права та зобов'язання щодо них [13]. На жаль, кількісні параметри розподілу коштів між цими напрямками Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” не визначено. Більше того, нормативи інвестування пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування є конфіденційним документом, повний текст якого знаходиться в Пенсійному фонді та надається зберігачу. Компанія з управління активами отримує лише витяг із нормативів інвестування пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування в частині вимог щодо інвестування пенсійних активів, які знаходяться в управлінні цієї компанії. Такий підхід ускладнює визначення розміру сум, які будуть інвестовані в різні інструменти фондового ринку. Але певні припущення можна зробити, виходячи зі структури портфелів тих інституційних інвесторів, які працюють на ринку.

Зазначимо, що проведені розрахунки не є абсолютно точними, а мають оцінний характер порядку тих сум грошових коштів, які потенційно можна залучити. При цьому робиться припущення, що існуючі умови зберігатимуться без радикальних змін.

Для визначення бази, з якої стягуватимуться страхові внески, було взято чисельність населення України за віковими групами від 5 до 35 років у 2012 році. Для першого оцінного року розрахунки здійснювалися з урахуванням вікових груп від 15 до 35 років, а кожного наступного року додавалася кількість осіб, які досягали 15 років. При цьому, враховуючи те, що в Україні спостерігається зменшення чисельності населення у зв’язку з перевищенням смертності над народжуваністю, щорічно можна вікова група зменшувалася на фіксований коефіцієнт смертності 0.0031, який відповідає рівню 2012 року. Хоча, зауважимо, в останні роки смертність в Україні поступово знижувалася, але це відбувалося не так завдяки збільшенню кількості народжених, як завдяки зменшенню кількості померлих. Для цілей даного до-

слідження використаємо фіксований коефіцієнт смертності.

Ще однією фіксованою величиною є показники рівня економічної активності населення та рівня зайнятості за даними 2012 року. Економічна активність є дещо вищою, ніж зайнятість, що дає змогу сформувати оцінний діапазон кількості населення, яке фактично отримує доходи. Для різних вікових груп ці показники диференційовано.

Більшість доходів домогосподарств в Україні формується за рахунок отриманої заробітної плати, тому для розрахунку бази, з якої сплачуватимуться внески, взято середню заробітну плату по Україні на 01.01.2013 р. на рівні 3000 грн. (за даними Державної служби статистики України [5]). Заробітна плата щороку зростає, і ці темпи також враховано в розрахунках. За останні 10 років вона збільшилася майже у 9 разів, що відповідає приблизно 125-відсотковому зростанню щороку. Але з 2002-го до 2008 року включно середні темпи зростання були 135%, після чого вони зменшилися до 115%, а в 2012 році становили 110%. Виходячи з подібної тенденції, при розрахунках також враховувалося поступове зростання заробітної плати, але його темпи зменшувалися на один відсотковий пункт, починаючи зі 115%. Рівень інфляції не брався до уваги через його непрогнозованість, а також у зв’язку з використанням номінальних показників оплати праці.

Залучені до Накопичувального пен-

сійного фонду страхові внески повинні розміщуватися в різні активи за напрямами, визначеними інвестиційною політикою, що призводить до збільшення загальної бази. З метою визначення дохідності таких інвестицій прийmemo її на рівні 15% для перших 4-х років зі щорічним зменшенням на один відсотковий пункт до рівня 10%.

За тривалість розрахункового періоду взято 11 років – до 2022 року. Найстаршим учасникам, які сплачують внески, виповниться 45 років, тому виплата пенсій до цього моменту здійснюватися не буде. Це дає змогу виключити витратну частину і зосередитись на чистому припливі грошових коштів. Вихідні дані для здійснення розрахунків наведено в таблицях 5 та 6.

Враховуючи той факт, що більше половини активів інституційних інвесторів розміщується в різні види цінних паперів, можна стверджувати, що фондовий ринок повинен отримати значний приплив грошових коштів, який позитивно позначиться на його ліквідності. Частину активів буде розміщено в цінні папери ІСІ. При цьому в наступні роки нарощування активів триватиме, а перші виплати пенсій відбудуться не раніше, ніж через 15 років після останнього розрахункового року (2022 рік).

Підсумком проведених розрахунків стали такі результати (див. таблиці 7 і 8): запровадження другого рівня пенсійної системи дає змогу за 11 років розширити грошову базу, з якої сплачуються страхові внески, майже у 4 рази; збільшити загальну суму

Таблиця 5. Вихідні дані для здійснення розрахунків надходжень до Накопичувального пенсійного фонду при запровадженні II рівня пенсійної системи

№ п/п	Показник	Значення	Характер зміни показника
1	Кількість населення, яка сплачує страхові внески	12 982 883	Збільшується щорічно на кількість осіб у молодшій віковій групі (див. таблицю 6)
2	Коефіцієнт смертності	0.0031	Фіксований
3	Рівень заробітної плати	3 000 грн.	Темп зростання 115% зі щорічним зменшенням на 1 в. п.
4	Рівень інвестиційного доходу	15%	Фіксований перші 4 роки зі щорічним зменшенням на 1 в. п. до 10%
5	Економічно активне населення за віковими групами:		Фіксований
	15–19 років	40.7%	
	20–24 роки	61.0%	
	25–29 років	81.5%	
	30–34 роки	84.4%	
	35–39 років	84.4%	
	40–44 роки	85.3%	
6	Рівень зайнятості населення за віковими групами:		Фіксований
	15–19 років	33.7%	
	20–24 роки	53.7%	
	25–29 років	73.8%	
	30–34 роки	78.8%	
	35–39 років	78.8%	
	40–44 роки	80.0%	

Джерела: складено автором на основі [5; 13].

надходжень до Накопичувального пенсійного фонду порівняно з початковим рівнем у 13.5 раза; отримати у розпорядження вже в перший рік свого існування активи на суму від 0.562 до 0.624 млрд. грн., що становить майже половину всіх активів функціонуючої системи недержавних пенсійних фондів; збільшити суму активів до 63–69 млрд. грн., що становить 50% від поточної суми активів усіх ІСІ, в 1.5 раза більше їхніх вкладень у цінні папери та в 2.5 раза менше власних надходжень Пенсійного фонду України за 2013 рік.

Таким чином, запровадження другого рівня пенсійної системи є важливою запорукою збільшення ресурсної бази фондового ринку. Сам Накопичувальний пенсійний фонд стане потужним конкурентом за вільні грошові кошти домогосподарств, що може позначитися на розвитку недержавних пенсійних фондів у довгостроковому періоді. З нашої точки зору, враховуючи ті вікові групи громадян, які будуть залучені до участі в Накопичувальному пенсійному фонді, його клієнтська база не перетинатиметься з учасниками НПФ. Це зумовлено тим, що менше 5% учасників НПФ – віком до 25 років, а питома вага тих, кому більше 50 років, перевищує 30%. Інші 65% – це особи у віці 25–50 років.

Ще один принциповий момент полягає в чисельності осіб, охоплених системою недержавного пенсійного забезпечення. Їх усього 585 тисяч, тоді як лише перша частина учасників Накопичувального пенсійного фонду становитиме майже 13 млн. осіб. За такого співвідношення важко говорити про конкуренцію. Сам же Накопичувальний пенсійний фонд із моменту його заснування може вважатися ще одним інституційним інвестором, адже за всіма своїми ознаками він відповідатиме саме таким фінансовим посередникам.

ВИСНОВКИ

Отже, виходячи з наведених розрахунків, можемо стверджувати, що в Україні існує значний потенціал для зростання ресурсної бази інституційних інвесторів і, відповідно, припливу грошових коштів на фондовий ринок. Основними джерелами їх надходжень мають стати ресурси домогосподарств. Найпростішим і реальним способом є перерозподіл заощаджень

населення з банківських депозитів у інструменти фондового ринку, а саме – цінні папери ІСІ. Згідно з проведеними розрахунками лише 5–7% строкових депозитів перебивають активи ІСІ у 1.2–2 рази. Це не зачіпатиме поточні доходи фізичних осіб, але потребуватиме підвищення активності учасників фондового ринку, високої ефективності роботи інститутів спільного інвестування, проведення інформаційної кампанії щодо альтернативних напрямів і способів укладення грошових коштів. Створення прозорої і зрозумілої системи гарантій для осіб, які уклали пенсійні контракти й договори довгострокового страхування життя, в перспективі

забезпечить приплив фінансових ресурсів до цих типів інституційних інвесторів. Спрямування частки заробітної плати домогосподарств (лише 1–2%) в НПФ та страхування життя збільшать активи цих інституційних інвесторів у 1.7–3.4 раза.

Нарешті, запровадження другого рівня пенсійної системи України спроможне забезпечити масове залучення коштів громадян як до самої пенсійної системи, так і опосередковано – до фондового ринку. Прогнозована сума грошових коштів у розпорядженні Накопичувального пенсійного фонду у 2022 році може становити 63–69 млрд. грн. Водночас ефективна реалізація зазначених іні-

Таблиця 6. Розрахункова кількість населення, яка сплачує страхові внески до Накопичувального пенсійного фонду, за фіксованого рівня смертності (початкова вікова група – 15 років)

Вікові групи, років	Кількість населення за незмінного рівня смертності 0.0031											
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	
5	466 956											
6	455 065	465 508										
7	420 828	453 654	464 065									
8	422 107	419 523	452 248	462 627								
9	403 202	420 798	418 223	450 846	461 193							
10	384 840	401 952	419 494	416 926	449 448	459 763						
11	369 865	383 647	400 706	418 194	415 634	448 055	458 338					
12	380 934	368 718	382 458	399 464	416 897	414 345	446 666	456 917				
13	385 468	379 753	367 575	381 272	398 225	415 605	413 061	445 281	455 500			
14	409 546	384 273	378 576	366 436	380 090	396 991	414 316	411 781	443 901	454 088		
15	427 125	408 276	383 082	377 402	365 300	378 912	395 760	413 032	410 504	442 525	452 681	
16	461 646	425 801	407 011	381 894	376 232	364 168	377 737	394 533	411 752	409 231	441 153	
17	481 022	460 215	424 481	405 749	380 710	375 066	363 039	376 566	393 310	410 475	407 963	
18	502 395	479 531	458 788	423 165	404 491	379 530	373 903	361 913	375 399	392 091	409 203	
19	532 948	500 838	478 044	457 366	421 853	403 237	378 354	372 744	360 791	374 235	390 876	
20	573 923	531 296	499 285	476 562	455 948	420 545	401 987	377 181	371 589	359 673	373 075	
21	614 901	572 144	529 649	497 737	475 085	454 535	419 242	400 741	376 011	370 437	358 558	
22	646 471	612 995	570 370	528 007	496 194	473 612	453 126	417 942	399 499	374 846	369 288	
23	676 892	644 467	611 095	568 602	526 370	494 656	472 144	451 721	416 647	398 260	373 684	
24	719 970	674 794	642 469	609 200	566 839	524 738	493 123	470 680	450 321	415 355	397 026	
25	743 412	717 738	672 702	640 477	607 312	565 082	523 112	491 594	469 221	448 925	414 067	
26	787 692	741 107	715 513	670 616	638 492	605 429	563 330	521 490	490 070	467 767	447 533	
27	764 199	785 250	738 810	713 295	668 537	636 513	603 552	561 584	519 873	488 551	466 317	
28	780 740	761 830	782 816	736 520	711 084	666 465	634 539	601 681	559 843	518 262	487 036	
29	792 949	778 320	759 468	780 389	734 236	708 879	664 399	632 572	599 816	558 108	516 655	
30	722 705	790 491	775 907	757 114	777 970	731 960	706 682	662 339	630 611	597 956	556 378	
31	699 290	720 465	788 040	773 502	754 767	775 558	729 691	704 491	660 286	628 657	596 103	
32	713 301	697 122	718 231	785 597	771 104	752 427	773 154	727 429	702 307	658 239	626 708	
33	673 094	711 090	694 961	716 005	783 162	768 713	750 095	770 757	725 174	700 130	656 199	
34	668 208	671 007	708 885	692 807	713 785	780 734	766 330	747 769	768 368	722 926	697 960	
35		666 137	668 927	706 688	690 659	711 572	778 314	763 955	745 451	765 986	720 685	
36			664 072	666 854	704 497	688 518	709 366	775 901	761 586	743 140	763 611	
37				662 013	664 786	702 313	686 384	707 167	773 496	759 226	740 837	
38					659 961	662 726	700 136	684 256	704 975	771 098	756 872	
39						657 915	660 671	697 966	682 135	702 790	768 708	
40							655 875	658 623	695 802	680 020	700 611	
41								653 842	656 581	693 645	677 912	
42									651 815	654 546	691 495	
43										649 795	652 517	
44											647 780	

Джерело: сформовано автором на основі даних [5].

Таблиця 7. Активи Накопичувального пенсійного фонду, розраховані за рівнем зайнятості населення

Показник	Розрахункові значення показників за роками										
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Кількість осіб, які сплачують страхові внески	8 141 074	8 543 475	8 919 955	9 281 391	9 627 883	9 960 018	10 291 261	10 613 817	10 927 765	11 243 247	11 555 015
Заробітна плата, грн.	3 000	3 450	3 933	4 444	4 978	5 525	6 078	6 625	7 155	7 655	8 115
Грошова база, з якої сплачуються страхові внески, млн. грн.	24 423	29 475	35 082	41 249	47 924	55 031	62 547	70 313	78 184	86 072	93 766
Сума надходжень, млн. грн.	488	884	1 403	2 062	2 875	3 852	4 378	4 922	5 473	6 025	6 564
Рівень інвестиційного доходу	0.15	0.15	0.15	0.15	0.14	0.13	0.12	0.11	0.10	0.10	0.10
Надходження з урахуванням інвестиційного доходу	562	1 017	1 614	2 372	3 278	4 353	4 904	5 463	6 020	6 628	7 220
Сума активів, збільшена на рівень інвестиційного доходу	562	1 663	3 526	6 427	10 605	16 336	23 200	31 215	40 357	51 020	63 342

Джерело: авторські розрахунки.

Таблиця 8. Активи Накопичувального пенсійного фонду, розраховані за рівнем економічної активності населення

Показник	Розрахункові значення показників за роками										
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Кількість осіб, які сплачують страхові внески	9 037 983	9 454 048	9 842 414	10 215 502	10 572 129	10 916 011	11 258 484	11 594 167	11 921 473	12 253 128	12 582 443
Заробітна плата, грн.	3 000	3 450	3 933	4 444	4 978	5 525	6 078	6 625	7 155	7 655	8 115
Грошова база, з якої сплачуються страхові внески, млн. грн.	27 114	32 616	38 710	45 401	52 624	60 313	68 425	76 807	85 294	93 803	102 104
Сума надходжень, млн. грн.	542	978	1 548	2 270	3 157	4 222	4 790	5 377	5 971	6 566	7 147
Рівень інвестиційного доходу	0.15	0.15	0.15	0.15	0.14	0.13	0.12	0.11	0.10	0.10	0.10
Надходження з урахуванням інвестиційного доходу	624	1 125	1 781	2 611	3 599	4 771	5 365	5 968	6 568	7 223	7 862
Сума активів, збільшена на рівень інвестиційного доходу	624	1 842	3 899	7 095	11 688	17 978	25 500	34 273	44 267	55 917	69 371

Джерело: авторські розрахунки.

ціатив неможлива без активного прийняття нових законодавчо-нормативних актів та змін до вже існуючих, а також запровадження стабілізаційних заходів макроекономічної політики, що дасть змогу проводити довгострокове планування та забезпечить прогнозованість більшості ключових економічних показників.

Література

1. Davis E. Institutional Investors / E.Davis, B.Steil. — Massachusetts: The MIT Press, 2001. — 524 p.
2. FTSEGroup. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.ftse.com/> — Назва з екрана.
3. Брагин С. Негосударственные пенсионные фонды на неэффективном фондовом рынке: пример Украины / С.Брагин, О.Макаренко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://fundmarket.ua/experts/nyedyerzhavn-pyensyn-fondi-na-nyeyefektivnomu-fondovomu-rinku-priklad-ukrani-20110215145731>. — Назва з екрана.
4. Ватаманюк З. Г. Розвиток інституційного інвестування в Україні / З.Г.Ватаманюк, Т.М.Кушнір // Фінанси України. — 2007. — № 3. — С. 124—130.
5. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://ukrstat.gov.ua/> — Назва з екрана.
6. Жеваго А. Оптимізація діяльності інститутів спільного інвестування в Ук-

раїні / А.Жеваго // Ринок цінних паперів України. — 2011. — № 3—4. — С. 31—35.

7. Лепейко Т. И. Методология управления инвестиционными ресурсами финансового рынка: Монография / Т.И.Лепейко. — Харьков: Изд. ХГЭУ, 2002. — 288 с.

8. Леонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України [Текст]: монографія / С.В.Леонов. — Суми: ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”, 2009. — 375 с.

9. Науменкова С. В. Інституційний розвиток фінансового сектору України / С.В.Науменкова, С.В.Мищенко // Фінанси України. — 2008. — № 7. — С. 53—71.

10. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Річна звітність. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual> — Назва з екрана.

11. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Річні звіти. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.dfr.gov.ua/742.html>. — Назва з екрана.

12. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.bank.gov.ua/> — Назва з екрана.

13. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України № 1058-IV від 09.07.2003. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> — Назва з екрана.

14. Про Фонд гарантування інвестицій на фондовому ринку. Проект Закону України № 9069 від 23.08.2011. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=9069&skl=7 — Назва з екрана.

15. Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. Проект закону України № 2327 від 19.02.2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45796 — Назва з екрана.

16. Селютіна А. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні [Текст] // Ринок цінних паперів України. — 2012. — № 7. — С. 42—45.

17. Семенов А. Г. Розвиток ринку цінних паперів як джерела залучення інвестицій [Текст]: монографія / А.Г.Семенов, Т.В.Перекрест; Класичний приватний ун-т. — Запоріжжя: КПУ, 2009. — 228 с.

18. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Статистика ринку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.uaib.com.ua/analituaib.html> — Назва з екрана.

19. Циганова Н. В. Потенціал розвитку вітчизняного ринку спільного інвестування / Н.В.Циганова, А.С.Шпанко // Фінанси України. — 2007. — № 8. — С. 100—108.

Рецензія/

Сучасний погляд на процес оптимізації повернення проблемних кредитів українських банків

A modern view on the optimization process of returning the bad loans of Ukrainian banks

Болгар Т. М. Проблемні кредити у банківській діяльності в умовах фінансової кризи: монографія. – Кременчук: Видавництво ПП Щербатих О.В., 2013. – 368 с.

Вельми актуальною є монографія Тетяни Болгар “Проблемні кредити у банківській діяльності в умовах фінансової кризи”, в якій розглянуто основні питання, що стримують розвиток банківських установ, у тому числі й щодо проблемних кредитів. Автор глибоко проаналізувала науково-методологічні підходи до управління проблемними кредитами банків в умовах фінансової кризи, дослідила вплив циклічності криз на стан та розвиток економіки. Дослідивши та проаналізувавши існуючі визначення понять “кредитний ризик”, “проблемний кредит” і взаємозв’язок між ними, автор розкриває їхню сутність, пропонує власне визначення цих понять. У монографії доведено, що проблемні кредити є однією з основних причин кредитних ризиків, які призводять до значних фінансових втрат банку.

Детально розглянуто характеристики кредитного портфеля, на основі чого обґрунтовано гіпотезу стосовно того, що від його структури безпосередньо залежить репутація банківської установи, оцінка з боку клієнтів та конкурентів, а також фінансовий успіх. Наголошено на доцільності проведення ретельного та принципового аналізу наданих кредитів, зокрема незалежного експертного дослідження кредитних угод на значні суми. Автор акцентує на тому, що застосовані на етапі формування кредитного портфеля і його супроводу механізми та продукти банківської установи забезпечать від перевантаження її систему колекшену. Також, формуючи кредитний портфель, банк повинен дослідити власну спроможність реагувати на процеси погіршення якості обслуговування кредитних угод. Якщо внутрішньобанківські підрозділи стягнення боргів не зможуть якісно керувати проблемним кредитним портфелем, то доцільно залучити до процесів колекшену представників зовнішнього колекторського бізнесу.

У монографії наведено складові

процесу управління сформованим кредитним портфелем, серед яких виділено необхідність упровадження заходів щодо:

— забезпечення утримання оптимальних значень кредитного портфеля шляхом внутрішньобанківського моніторингу його якості;

— впровадження та врахування чинників впливу на вимірювання якісних показників кредитного портфеля (якість забезпечення за кредитними договорами, особа позичальника та його фінансово-майновий стан, ліквідність об’єктів застави/іпотеки, показники DPD¹, кредитний рейтинг);

— розробки та впровадження заходів, що спонукають позичальника до якісного виконання кредитних зобов’язань (первісних та реструктурованих).

Також запропоновано низку заходів, котрі мають впроваджуватися у діяльність банків за короткострокового та довгострокового кредитування з різними ступенями ризику. Висвітлено доцільність здійснення внутрішньобанківського моніторингу на основі базових принципів, які наводяться у дослідженні, та запропоновано власний комплекс моніторингових заходів, спрямованих на протидію ризикам на сучасному етапі розвитку

¹ DPD — позначення кількості днів прострочення за кредитною угодою.

банківського бізнесу. Визначено місце показника рентабельності в системі показників оцінки якості кредитного портфеля чи його проблемної складової, запропоновано власне визначення рентабельності проблемного кредиту, а також наведено принципові відмінності показників рентабельності проблемного кредиту від рентабельності кредитної операції.

Розкрито негативні наслідки неякісного управління і недостатнього рівня аналітичної підтримки бізнесу та обґрунтовано необхідність підвищення аналітичної складової системи управління проблемними кредитами банку шляхом запровадження заходів щодо управління рентабельністю таких кредитів — ступеня прибутковості, вигідності, дохідності від діяльності кредитора за власного супроводу простроченої чи іншого роду проблемної заборгованості за позицією. Розроблено та запропоновано рекомендації з управління й оцінки рентабельності проблемних кредитів.

У монографії розглянуто різні аспекти роботи вітчизняних та зарубіжних банків із проблемною заборгованістю, визначено сутність їхніх відмінностей та акцентовано увагу на зарубіжному досвіді, який можна запроваджувати у діяльність підрозділів колекшену вітчизняних банків. Найбільша цінність монографії полягає в тому, що автор не лише розглядає суто теоретичні питання управління проблемними кредитами банківських установ, а й досліджує практичний стан речей у вітчизняній та зарубіжній банківських системах, дає власні рекомендації щодо вирішення актуальних проблем колекшену.

Іван Сало,
Ivan Salo,

Доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України.
Dr. habil. (Economics), Professor of the Department of Banking of the Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine.

Нові надходження до Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

New inflows to the Vernadsky National Library of Ukraine

Огляд нових видань з економічної, фінансової, банківської тематики, що поповнили фонди Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (НБУВ).

Review of new publications on economics, banking and finance, which have replenished the stock of the Vernadsky National Library of Ukraine.

Банківська система [Текст]: підручник / М.І.Крупка, Є.М.Андрущак, І.В.Барилук, Б.М.Вишивана, О.О.Глушенко; ред.: М.І.Крупка; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2013. – 554 с. – Бібліогр.: с. 530–546. – укр.

Увагу приділено теоретичним основам функціонування банківської системи, які викладено з позицій ресурсних та інституційних чинників діяльності банків. Проаналізовано історичні етапи розвитку поглядів на економічну природу та суспільну роль банківської системи. Виклад концептуальних досягнень різних учених доповнено аналізом зарубіжного досвіду функціонування банків. Розглянуто банки як невіддільні інститути сучасного ринкового середовища, їхнє місце в системі державних фінансів з погляду організації грошових і бюджетних відносин у національній економіці. Розкрито системоутворювальні взаємозв'язки банківських установ, а саме: особливості діяльності банків як учасників асоціацій, картелів і трестів, взаємодію банків з іншими професійними учасниками фінансового ринку. Акцентовано увагу на глобальному характері сучасної банківської системи й оцінено вплив цього феномену на економіку України. Конкретизовано інструменти і методи діяльності банків, проаналізовано широкий спектр актуальних банківських послуг. Охарактеризовано особливості й визначено тенденції розвитку платіжних систем за умов поширення новітніх інформаційних технологій. Показано ризик-менеджмент як ключову підсистему управління діяльністю банків. Розкрито роль інституту фінансового моніторингу як чинника посилення регуляторних функцій банків у системі сучасних суспільних відносин.

Шифр зберігання в НБУВ: ВС55986

Бондарук Т. Г. Місцеві фінанси [Текст]: навч. посіб. / Т.Г.Бондарук; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К.: Інформ.-аналіт. агентство, 2013. – 531 с.: рис., табл. – укр.

Висвітлено теоретичні та практичні засади функціонування місцевих фінансів, їх сутність, склад і роль у розвитку економічної та соціальної інфраструктури. Проаналізовано сучасний стан і тенденції змін у сфері місцевих фінансів, їхню структуру та теоретико-методологічні основи управління ними. Розглянуто фінансову політику місцевих органів влади, місцеві бюджети як основу їхньої фінансової бази. Подано детальну інформацію про формування дохідної частини місцевих бюджетів, систему видатків і міжбюджетні відносини. Викладено основи організації фінансової діяльності підприємств місцевого господарства, житлово-експлуатаційного сектору. Значну увагу приділено висвітленню світового досвіду організації місцевих фінансів, акцентовано на значенні Європейської

хартії місцевого самоврядування для становлення місцевого самоврядування в Європі.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770222

Другова В. Т. Діяльність банків на ринку лізингу в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст]: монографія / В.Т.Другова; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УБС НБУ, 2013. – 170 с.: рис., табл. – Бібліогр.: с. 137–150. – укр.

Розглянуто теоретичні та прикладні проблеми, які стосуються особливостей діяльності банків на ринку лізингу в Україні. Досліджено сучасний стан вітчизняного ринку лізингу та місце банківських установ на ньому. Проведено порівняльний аналіз банківської активності на ринках лізингу в Україні, Росії та Польщі. Оцінено вплив банківської системи на розвиток лізингових відносин в Україні за допомогою методів багатофакторного статистичного аналізу й експертного опитування працівників банківських установ. Запропоновано концепцію розвитку діяльності банків на ринку лізингу в Україні. Сформульовано рекомендації щодо вдосконалення методів реструктуризації проблемної кредитної заборгованості банку через механізм лізингу та застосування сек'юритизації як інструменту зниження кредитного ризику діяльності банків на ринку лізингу.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА772398

Енциклопедія для банкіра [Текст]: у 2 т. Т. 2. **Практична термінологія** / Л.М.Барабан, О.М.Бартош, О.Г.Березняк, О.І.Білик, Г.М.Білокінь; ред.: Т.С.Смолженко, Р.А.Слав'юк; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – К.: УСБ НБУ, 2013. – 547 с. – укр.

Наведено близько 1 400 категорій, понять і термінів, котрі відображають основні напрями діяльності банків, сучасні технології, процеси та механізми здійснення операцій, а також особливості банківського регулювання та нагляду. Висвітлено теоретичні, законодавчо-нормативні засади діяльності банківської системи. Зокрема розкрито сутність таких понять, як абандон, авіаіпотека, активи інституту спільного інвестування, загальна відкрита валютна позиція, контракти ф'ючерсні, осідання грошей, таргетування, тенфор, VaR-методологія, цесія тощо.

Шифр зберігання в НБУВ: В354209/2

Каламан О. Б. Гроші. Фінанси. Кредит [Текст]: навч. посіб. / О.Б.Каламан, Д.Ф.Харківський. – О.: Фенікс, 2013. – 281 с. – Бібліогр.: с. 277–281. – укр.

Висвітлено роль та місце грошей у ринковій економіці, грошового обороту і його значення. Узагальнено сутність та структуру грошової системи, охарактеризовано грошовий ринок та особливості його функціонування. Проаналізовано іс-

торичні передумови виникнення фінансів, загальні причини інфляції, зміст і значення фінансової політики. Визначено роль фінансової системи у господарській структурі країни та розвитку підприємництва, розкрито необхідність і сутність кредиту. Розглянуто особливості функціонування позикового капіталу, в тому числі діяльність спеціалізованих небанківських кредитно-фінансових установ. Запропоновано загальну характеристику міжнародних валютно-кредитних установ.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА772158

Кліменко О. М. Соціальна економіка [Текст]: навч. посіб. / О.М.Кліменко, М.А.Машенко; Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 146 с. – Бібліогр.: с. 143–146. – укр.

Викладено історію становлення соціальної економіки як науки. Розкрито особливості предмета і методу соціальної економіки, основні поняття та показники. Досліджено особливості поведінки суб'єктів соціальної економіки, проблеми соціальної політики та соціальної сфери, соціокультурні основи функціонування економіки. Проаналізовано причини та наслідки інфляції, проблеми антиінфляційної політики держави. Розглянуто механізми соціалізації економіки, роль мотивації господарської діяльності у цьому процесі, проблеми соціальної безпеки та методи її діагностики.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА773244

Лепейко Т. І. Методологічні засади оцінки якості трудового потенціалу персоналу банків [Текст]: монографія / Т.І.Лепейко, А.О.Малюкіна. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 231 с.: рис., табл. – Бібліогр.: с. 161–178. – укр.

Обґрунтовано теоретико-методичні підходи до оцінювання якості трудового потенціалу (ТП) персоналу банків. Подано визначення понять “робоча сила”, “якість робочої сили”, “трудо-вий потенціал” та “якість трудового потенціалу”, на основі яких проведено узагальнення існуючих підходів до оцінки якості ТП. Сформовано узагальнену структуру ТП, наведено перелік якісних і кількісних характеристик, які впливають на якість ТП на макро-, мезо-, мікроекономічному рівнях і рівні індивідуума. Здійснено групування характеристик якості ТП за рівнями їх впливу на діяльність банків, розроблено методичні рекомендації щодо підвищення якості ТП персоналу банків.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА772420

Ніщимна С. О. Принципи публічної фінансової діяльності в Україні [Текст]: монографія / С.О.Ніщимна. – Чернівці: ЧДІУ, 2013. – 375 с. – Бібліогр.: с. 343–373. – укр.

Проаналізовано нормативно-правові акти у сфері правового регулювання публічної фінансової діяльності. Розглянуто доктринальні підходи до розуміння публічних фінансів, а також базової категорії фінансового права – публічної фінансової діяльності. Розкрито сутність загальноправових, загальних та інституційних (спеціальних) фінансово-правових принципів. Досліджено проблеми існування та правового регулювання публічних фінансів, наведено принципи публічного фінансового контролю. З урахуванням вітчизняного бюджетно-фінансового законодавства охарактеризовано принципи бюджетної діяльності як основи управління публічними фінансами.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА770341

Перспективи та пріоритети розвитку економічного аналізу [Текст]: тези доп. і виступів Х Всеукр. наук. конф. студ., асп. і молодих учених, 17–18 квіт. 2013 р., Донецьк / ред.: Є.Є.Іонін; Донец. нац. ун-т, Молодіж. центр наук. дослідж., Акад. екон. наук України, Упр. казначейства України в Донец. обл., НАН України,

Ін-т екон. пром-сті. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – 242 с.: рис., табл. – укр. – рос.

Проаналізовано фактори, що стримують розвиток лізингової діяльності в Україні. Висвітлено проблеми документального оформлення руху основних засобів, досвід зарубіжних країн щодо їх амортизації. Розглянуто особливості формування кошторису бюджетної установи, доведено необхідність формування та розвитку системи соціального аудиту в Україні. Здійснено аналіз поширення систем нормативного нагромадження витрат, внутрішніх резервів збільшення власного капіталу. Розкрито вплив методів оцінювання вибуття запасів на чистий прибуток сучасних підприємств, роль аналізу фінансової звітності підприємства в процесі прийняття рішень, охарактеризовано сучасний стан законодавчого регулювання обліку собівартості продукції (робіт, послуг).

Шифр зберігання в НБУВ: ВА772105

Ризики післякризового розвитку фінансового сектору України: джерела, оцінки, інструменти стабілізації [Текст]: аналіт. доп. / Я.В.Белінська, Д.С.Покришка, О.О.Молдован, А.П.Павлюк, Є.О.Медведкіна; ред.: Я.А.Жаліло; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 2013. – 71 с. – (Економіка; вип. 6). – укр.

Досліджено розвиток фінансового сектору України у посткризовий період. Проаналізовано джерела та оцінено ступінь ризиків розвитку фінансового сектору в період посилення глобальної нестабільності 2012 року. Визначено основні складники політики фінансової стабілізації в частині запровадження макроруденційного підходу у фінансовій сфері, реформування системи фінансового регулювання, а також сформульовано пріоритетні напрями із заходів мінімізації ризиків.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА772919

Розвиток фінансів в умовах хаотично структурованої економіки [Текст]: III Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учен. і студ., 4 квітн. 2013 р., Дніпропетровськ / ред.: С.А.Кузнецова; Дніпропетр. ун-т ім. А.Нобеля. – Д., 2013. – 203 с. – укр. – рос.

Розглянуто питання управління підприємством на засадах бюджетування з метою забезпечення конкурентоспроможності. Окреслено напрями вдосконалення фінансового менеджменту платоспроможності підприємства. Запропоновано шляхи поліпшення фінансово-економічного стану машинобудівних підприємств. Висвітлено особливості фінансового менеджменту страхової організації, специфіку її інвестиційної діяльності, фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах України. Досліджено проблеми регулювання фінансового ринку, валютних ризиків в Україні. Запропоновано основні напрями аналітичної роботи банку. Наведено методичні підходи до управління економічними показниками якості продукції з метою забезпечення її конкурентоспроможності. Досліджено грошові потоки у сегменті приватних фінансів, проблеми фінансового забезпечення Пенсійного фонду України та шляхи їх вирішення. Охарактеризовано сучасні тенденції формування структури капіталу підприємств України.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА772998

Підготувала **Тетяна Зінкова,**

Prepared by Tetiana Zinkova,

*провідний бібліограф відділу реферування наукової інформації
Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.*

*Leading Bibliographer of the Department of Summarization of Scientific
Information of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU).*

■ **Євгеній Пистогов**
Yevhenii Pystohov

Головний юрисконсульт юридичного департаменту Національного банку України
Chief Legal Advisor of the Legal Department of the National Bank of Ukraine
E-mail: pystogov@gmail.com

Переміщення фізичними особами банківських металів через митний кордон України

Transportation of bank metals across the customs border of Ukraine by natural persons

У статті розглянуто сучасний стан правового регулювання переміщення фізичними особами банківських металів через митний кордон, проаналізовано світовий досвід із цього питання, а також надано пропозиції щодо оптимізації вітчизняного законодавства.

The article considers the current legal regulation of bank metals transportation across the customs border by natural persons. Having analyzed the world experience of the issue the author makes suggestions on domestic legislation optimization.

Ключові слова: банківські метали, дорогоцінні метали, переміщення банківських/дорогоцінних металів через митний кордон, валютне регулювання.

Key words: bank metals, precious metals, transportation of bank/precious metals across the customs border, currency regulation.

Регулювання операцій із банківськими металами, безперечно, становить підвищений інтерес з боку держави, зокрема Національного банку України. Збільшення частки офіційних золотовалютних резервів країни у середньостроковій та довгостроковій перспективі сприятиме диверсифікації її резервів та забезпеченню стабільності національної валюти. Зважаючи на це, важливим є проведення дослідження щодо оптимізації переміщення фізичними особами банківських металів через митний кордон. Адже, поперше, назріла потреба підвищення привабливості ввезення банківських металів в Україну, а по-друге, — зміни підходів щодо їх вивезення за межі митної території, аби вказані валютні цінності найефективніше працювали на економіку держави.

Проблеми регулювання переміщення валютних цінностей через митний кордон приділяли увагу такі науковці,

як А.В.Гарбінська, М.І.Дибя, Б.Ю.Дорофеев, О.С.Шевчик, однак ґрунтовного дослідження переміщення фізичними особами банківських металів через митний кордон досі не здійснювалося.

Метою статті є визначення доцільності внесення змін до вітчизняного законодавства з питання переміщення фізичними особами банківських металів через митний кордон з урахуванням та на підставі досвіду іноземних держав, зокрема США, Австралії, країн ЄС та Росії.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БАНКІВСЬКИХ МЕТАЛІВ

Для розуміння правової природи банківських металів передусім необхідно дослідити їхнє співвідношення з такою категорією, як “дорогоцінні метали”. Доцільність такого підходу пояснюється тим, що чинне

законодавство оперує обома поняттями, які мають свої особливості правового регулювання та містять різні якісні характеристики.

Під поняттям “дорогоцінні метали” відповідно до статті 1 Закону України “Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними” законодавець розуміє золото, срібло, платину і метали платинової групи (паладій, іридій, родій, осмій, рутеній) у будь-якому вигляді та стані (сировина, сплави, напівфабрикати, промислові продукти, хімічні сполуки, вироби, відходи, брухт тощо) [1]. Визначення поняття “банківські метали” подано одразу в кількох законодавчих актах зокрема, але не виключно: Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (надалі — Кодекс) [2], Закон України “Про Національний

банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV [3], а також Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19.02.1993 р. № 15-93 [4] (надалі – Декрет). Зазначені документи під банківськими металами розуміють золото, срібло, платину, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у злитках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів. Детальніше визначення характеристик монет, які є банківськими металами, наведено в Інструкції “Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України”, затвердженій постановою Правління Національного банку України від 27.06.2008 р. № 148 (надалі – Інструкція) [5]. Згідно з абзацом третім пункту 3 глави 1 Інструкції монети, які є банківськими металами, вироблені з дорогоцінних металів із пробами для вітчизняних монет не нижче, ніж: для золота – 995, для срібла – 999, для платини і паладію – 999.5 і в іноземних монетах із дорогоцінних металів із пробами не нижче, ніж: для золота – 900, для срібла – 925, для платини та паладію – 999.

Необхідно звернути увагу на те, що відповідно до валютного законодавства України банківські метали належать до окремого виду валютних цінностей, які також включаються до визначення поняття іноземної валюти (стаття 1 Декрету). Водночас статтею 5 цього документа передбачено, що валютні операції резидентів та нерезидентів щодо вивезення за межі України валютних цінностей потребують індивідуальної ліцензії Національного банку України на здійснення такої операції за винятком:

1) вивезення за межі України фізичними особами – резидентами іноземної валюти на суму, що визначається Національним банком України;

2) вивезення за межі України фізичними особами – резидентами і нерезидентами іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними в Україну на законних підставах.

На виконання вказаних вимог законодавства центральним банком держави прийнято згадану вище Інструкцію. Слід зауважити, що главу 4 цього документа присвячено нормативному впорядкуванню правовідносин, котрі виникають при переміщенні банківських металів через мит-

ний кордон України. Основними положеннями цієї глави Інструкції щодо переміщення фізичними особами банківських металів є такі:

1) фізична особа має право ввозити і вивозити за межі України банківські метали вагою не більше 500 грамів, у вигляді злитків і монет на умовах письмового декларування митному органу в повному обсязі;

2) фізична особа має право вивозити за межі України банківські метали вагою понад 500 грамів у вигляді злитків і монет на підставі індивідуальної ліцензії на вивезення за межі України банківських металів та за умови письмового декларування митному органу;

3) банківські метали вагою більше 500 грамів мають право ввозити в Україну виключно уповноважені банки.

Відповідно до статті 282 Кодексу при вивезенні за митну територію України банківських металів вони звільняються від оподаткування митом. Крім того, згідно з Податковим кодексом України не є об’єктом оподаткування податком на додану вартість обіг банківських металів [6]. Вартість індивідуальної ліцензії на вивезення за межі України банківських металів вагою понад 500 грамів, що видається територіальними управліннями Національного банку України, становить 170 гривень [7]. Враховуючи наведене вище, вважаємо, що порядок вивезення фізичними особами банківських металів через митний кордон України є досить ліберальним.

Водночас, на нашу думку, є доцільним та виправданим прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови “Про порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам’ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їх відчуження” від 21.05.2012 р. № 448, в якій зазначено, що вивезення за межі митної території України дорогоцінних металів (крім банківських металів і монет із них) у разі перевищення їхньої вартості 10 000 євро підлягає поміщенню у митний режим експорту [8]. Зрозуміло, що при вивезенні фізичними особами за межі митного кордону України таких дорогоцінних металів, як золото або платина на суму понад 10 000 євро (вивезення здійснюється в режимі

експорту), їхня вага буде в рази меншою, ніж при безмитному вивезенні банківських металів.

Враховуючи наведене, можемо зробити такі висновки:

- банківські метали є похідними від родового визначення дорогоцінних металів, які мають найвищий вміст дорогоцінного металу (пробу) згідно зі світовими стандартами, що підтверджується сертифікатом якості, а також монети з дорогоцінних металів найвищих проб;

- банківські метали мають відмінний правовий статус від дорогоцінних металів, оскільки належать до валютних цінностей;

- банківські метали підлягають особливому порядку переміщення через митний кордон, який встановлюється Національним банком України;

- встановлено заборону щодо ввезення фізичними особами на митну територію України банківських металів вагою понад 500 грамів;

- валютне регулювання, що застосовується до операцій із вивезення фізичними особами банківських металів за межі митної території України, полягає у декларуванні та ліцензуванні зазначених валютних цінностей, при цьому валютні обмеження стосуються заборони на ввезення банківських металів понад дозволений розмір (вагу);

- операції фізичних осіб із банківськими металами відповідно до податкового законодавства не оподатковуються.

Таким чином, на нашу думку, регулювання державою відносин, пов’язаних із переміщенням фізичними особами банківських металів через митний кордон, здійснюється валютним і податковим законодавством. Враховуючи наведене, вважаємо, що чинне законодавство має забезпечувати якнайкращий режим щодо ввезення банківських металів на митну територію України. При вивезенні банківських металів за межі митної території України мають більшою мірою застосовуватися обмежувальні заходи валютного і фіскального характеру, однак лише за певних умов, про які йтиметься далі.

Зважаючи на наведене вище, можемо погодитися з думкою В.І.Панченка щодо цілей запровадження валютних обмежень та їх характеру, який зазначив: “Як свідчить світова практика, валютні обмеження досить ефективні як засіб підтримки стабільності грошово-кредитної сфери

національної економіки, урівноваження платіжного балансу країни, концентрації валютних ресурсів у руках держави. Це стосується як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, але різною мірою. Природно, що в країнах, котрі розвиваються, в силу перш за все обмеженості валютних ресурсів і нестабільності грошового обігу валютні обмеження застосовуються ширше і мають жорсткіший характер” [9, с. 145].

Разом із тим, як зазначає І.В.Хамеушко, від валютних обмежень як таких треба відрізняти інші юридичні заходи, які мають велику схожість із ними, зокрема податкові обмеження небажаних для держави операцій тощо. Як правило, вказані заходи пересікаються із заходами валютного регулювання з низки завдань, особливо щодо вирівнювання платіжного балансу країни і протидії втечі капіталу. Однак у таких заходів є свої спеціальні цілі, які не зводяться до захисту національної валюти [10, с. 44].

Беручи до уваги наукові напрацювання й положення законодавства України, які регулюють переміщення фізичними особами банківських металів через митний кордон України, вважаємо, що чинний режим регулювання вказаних суспільних відносин потребує перегляду з метою його чіткішої систематизації, впорядкування відповідно до світових зразків та зважаючи на виклики, які постають перед економікою держави.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ПЕРЕМІЩЕННЯ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ БАНКІВСЬКИХ (ДОРОГОЦІННИХ) МЕТАЛІВ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

Враховуючи наведене, вважаємо за доцільне розглянути моделі переміщення фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон США, Австралії, країн ЄС та Росії.

США, Австралія та Росія входять до числа світових лідерів із видобутку дорогоцінних металів і розмірів золотовалютних резервів, тому мають значний історичний досвід регулювання обігу таких цінностей. У свою чергу, банківське, податкове та митне законодавство України має приводитись у відповідність до законодавства ЄС у зазначених сферах суспільних відносин. Отже, досвід згаданих країн може бути корисним і використаним у разі адаптації та імплементації

відповідних норм до законодавства України.

Щодо переміщення фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон США слід наголосити, що в цій країні діє правило, за яким фізичні особи не обмежені в сумі переміщення коштів, монетарних інструментів, дорогоцінних металів через митний кордон. Водночас у разі переміщення фізичними особами вказаних цінностей на суму від 10 000 доларів США та більше (або цінностей, що дорівнює їхньому еквіваленту в іноземній валюті) через митний кордон, такі цінності мають бути задекларовані Службі митного і прикордонного захисту США [11]. Крім того, особливістю декларування є те, що в разі здійснення переміщення коштів та монетарних інструментів особами, які подорожують разом (наприклад, члени родини або в разі наявності інших доказів спільного подорожування), заборонено розподіляти суму коштів чи монетарних інструментів між зазначеними особами. У випадку, якщо загальна сума коштів чи монетарних інструментів сягає або перевищує встановлений поріг декларування, такі кошти, монетарні інструменти мають бути задекларовані.

Відповідно до роз'яснень Служби митного і прикордонного захисту США до складу коштів зокрема входять монети з дорогоцінних металів, які є законними платіжними засобами в США або будь-яких інших країнах. Також підлягають декларуванню, хоча не є коштами чи монетарними інструментами, злитки з дорогоцінних металів, при цьому особлива увага приділяється переміщенню золота [12]. При перевезенні фізичними особами дорогоцінних металів мито не справляється. Водночас декларації направляються до Служби внутрішніх доходів США для проведення перевірки щодо джерел купівлі цих цінностей фізичними особами та подальшого контролю за сплатою податку з отриманих доходів від таких активів.

Слід звернути увагу, що в США тривалий час діяла заборона на купівлю, володіння, продаж та будь-які інші операції із золотом, у тому числі переміщення його через митний кордон фізичними особами. Це обмеження пояснювалося тим, що в 1933 році Президент США Франклін Д. Рузвельт, застосовуючи положення Закону США “Про торгівлю з ворогом” від 1917 року (Trading with the

Enemy Act of 1917), затвердив виконавчий наказ від 05.04.1933 р. “Про заборону накопичення золотих монет, золотих злитків, золотих сертифікатів”. Відповідно до цього наказу фізичні особи мали здавати Резервним банкам золото за фіксованим державою курсом. Цікаво, що цей закон досі чинний і надає повноваження Президенту США на запровадження обмеження обігу золота в країні [13]. Повністю всі обмеження на володіння золотом було скасовано 31.12.1974 р., після чого золото безперешкодно відповідно до правил Служби митного і прикордонного захисту США може переміщуватися фізичними особами через митний кордон.

Крім того, згідно з правилами Служби контролю за закордонними активами США заборонено ввезення на митну територію США золота у будь-якому вигляді, якщо воно має походження або було придбане в Ірані, на Кубі та у визначених адміністративно-територіальних одиницях Судану. Це пояснюється тим, що до вказаних країн США застосовує економічні санкції, які поширюються також на операції за участі фізичних осіб.

За законодавством Австралії злитки та монети з дорогоцінних металів, зокрема золота, які є дійсними платіжними засобами будь-якої країни, можуть бути ввезені фізичними особами на територію Австралії без обмежень. Податок із товарів та послуг (the Goods and Services Tax (GST) — австралійський аналог податку на додану вартість) та мито при ввезенні дорогоцінних металів, які мають інвестиційні характеристики, не сплачується. У разі, якщо вартість злитків або монети (монет) становить 10 000 австралійських доларів та більше або їхній еквівалент в іноземній валюті, фізична особа зобов'язана задекларувати відповідні цінності Службі з митного та прикордонного захисту Австралії при їх переміщенні через митний кордон [14].

При цьому варто підкреслити, що в разі, якщо золоті монети, а також монети з інших металів зазвичай не використовуються в ролі дійсного платіжного засобу в країні-емітенті (є колекційними, становлять нумізматичний інтерес, монети, ринкова вартість яких вища від номінальної вартості, однак не відповідають інвестиційній формі), то такі монети розглядаються як звичайний імпорт. Це

означає, що їхня вартість є об'єктом для оподаткування митом та податком із товарів та послуг. Слід звернути увагу, що відповідно до Закону Австралії “Про нову систему оподаткування (Податок з товарів та послуг)” від 1999 року ставка податку становить 10% від вартості об'єкта оподаткування [15]. Розмір ввізного мита становить 5% від вартості об'єкта оподаткування. У зв'язку з цим при ввезенні фізичною особою згаданих цінностей податкові зобов'язання будуть обраховуватися від митної вартості цих монет з урахуванням мита. Також існує пільга у випадку ввезення фізичною особою монет із дорогоцінних металів на митну територію Австралії. Якщо ж монети з дорогоцінних металів є частиною особистих речей фізичної особи та знаходяться у володінні понад 12 місяців (що має бути підтверджено документально), такі цінності звільняються від оподаткування.

Також звільняються від сплати податку з товарів та послуг дорогоцінні метали в інвестиційній формі, якою вважаються злитки та монети із вмістом дорогоцінного металу для золота 99.5%, для срібла — 99.9%, для платини — 99% [15].

Таким чином, австралійські митні органи при ввезенні фізичними особами для власних, некомерційних цілей поділяють монети з дорогоцінних металів на групи залежно від їхніх функцій та характеристик:

- 1) монети, які є дійсними платіжними засобами і зазвичай використовуються в господарському обороті;
- 2) інвестиційні монети;
- 3) колекційні та нумізматичні монети.

Залежно від приналежності й вартості монет до певної групи митні органи вимагають відповідного декларування і за необхідності — оподаткування [16].

При вивезенні з Австралії дорогоцінних металів у вигляді злитків, монет фізичні особи зобов'язані декларувати вказані цінності, якщо їхня вартість становить 10 000 австралійських доларів та більше або їхній еквівалент в іноземній валюті. Справляння податку і мита з товарів та послуг не здійснюється. Сплачений фізичними особами-нерезидентам в Австралії податок із товарів та послуг при придбанні монет із дорогоцінних металів, які є колекційними, нумізматичними, чи вартість яких вища від номінальної вартості, однак вони не відповідають інвестиційній формі, при їх вивезенні

за межі митної території Австралії може бути відшкодований.

Досить цікавими є положення розділу IV Закону Австралії “Про банківську діяльність” від 1959 року (Banking Act), які встановлюють, що в цій країні може бути запроваджено досить суттєві обмеження на володіння, розпорядження та переміщення золота з країни. Так, згідно зі статтею 40 цього закону з метою захисту національної валюти генерал-губернатор має повноваження на введення обмежень щодо здійснення операцій із золотом [17]. Зокрема, відповідно до статті 41 Закону Австралії “Про банківську діяльність” передбачено, що може встановлюватися заборона фізичним особам на перевезення або пересилання золота за межі країни. Такі дії можуть бути дозволені лише за наявності на це письмового дозволу Резервного банку.

Стосовно переміщення фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон ЄС необхідно зазначити, що з 15 червня 2007 року фізичні особи, які переміщуються через митний кордон ЄС і перевозять із собою 10 000 євро та більше чи їхній еквівалент в іноземній валюті, зобов'язані задекларувати митній службі відповідні цінності. Цей обов'язок закріплено в Регламенті Європейського Парламенту і Ради “Про контроль за переміщенням готівки через територію Співтовариства” (On controls of cash entering or leaving the Community), головним завданням якого є посилення боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму [18]. Відповідно до вказаного Регламенту під його дію потрапляють монети, які є дійсними платіжними засобами та використовуються зазвичай як засіб платежу в будь-якій країні — члені ЄС або іншій країні, незалежно від металу, з якого вони виготовлені. Переміщення через митний кордон золота, інших дорогоцінних металів та дорогоцінних каменів регулюється митним законодавством кожної країни — учасниці ЄС самостійно.

Деякі країни — члени ЄС, зокрема Польща та Чехія, при переміщенні фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон ЄС застосовують аналогічні критерії для ввезення/вивезення коштів, що встановлені Регламентом [19]. Інші країни, наприклад Болгарія, при переміщенні фізичними особами дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів за межі ЄС або до ЄС вимагають

декларувати їх залежно від їхньої ваги. Так, золото і платина підлягають декларуванню, якщо їхня загальна вага перевищує 37 грамів, для срібла — 300 грамів.

Щодо обкладання дорогоцінних металів податком на додану вартість, то слід зауважити таке. Відповідно до Директиви Ради ЄС 2006/112/ЄС “Про спільну систему податку на додану вартість” (On the common system of value added tax) від 28.11.2006 р. звільняються від податку на додану вартість операції з інвестиційним золотом. Поняття “інвестиційне золото” включає, зокрема, злитки та золоті монети, ціна яких відображає реальну вартість вмісту золота. При цьому для цілей прозорості й правової визначеності в ЄС складається щорічний перелік інвестиційних монет, емітованих як країнами — учасниками ЄС, так і будь-якими іншими країнами, які звільняються від податку на додану вартість [20]. У зв'язку з цим переміщення фізичними особами інвестиційного золота через митний кордон ЄС не обкладається податком на додану вартість. Стосовно інших дорогоцінних металів, зокрема срібла, такого виключення з оподаткування немає. Це призводить до того, що монети з цього дорогоцінного металу підпадають у більшості країн — членів ЄС під оподаткування податком на додану вартість. Наприклад, у Франції срібні злитки та монети оподатковуються в розмірі 20%, в Італії — 21%, Іспанії — 16%, Великобританії — 17.5%, Німеччині — 19% тощо [21].

Відповідно до законодавства Швейцарії, яка не є членом ЄС, фізичним особам дозволяється переміщувати дорогоцінні метали через митний кордон без обмежень за умови їх декларування. До речі, як і в країнах — членах ЄС, інвестиційне золото, не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість. Водночас злитки та монети, вироблені зі срібла, обкладаються податком на додану вартість за ставкою 8% як при їх купівлі на митній території Швейцарії, так і при ввезенні на її митну територію. Якщо при ввезенні фізичною особою до Швейцарії таких цінностей з країн — членів ЄС чи учасників Європейської зони вільної торгівлі (European Free Trade Association Area (EFTA)) вже було сплачено податок на додану вартість, що підтверджується відповідним документом, то податок не сплачується [22].

Щодо регулювання в Росії операцій, пов'язаних із переміщенням фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон, то слід зауважити таке. Законом Російської Федерації “Про валютне регулювання та валютний контроль” від 09.10.1992 р. № 3615-1 серед валютних цінностей зазначалися також дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння [23]. До того ж необхідно пояснити, що російське законодавство не виокремлює з дорогоцінних металів банківські метали, а оперує єдиним поняттям “дорогоцінні метали”, яке є тотожним відповідному українському визначенню. В процесі подальшої лібералізації зовнішньоекономічної діяльності було прийнято новий Закон Російської Федерації “Про валютне регулювання і валютний контроль” від 10.12.2003 р. № 173-ФЗ, який виключив з об'єктів валютних цінностей дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння [24]. Обіг цих цінностей регулюється Законом Російської Федерації “Про дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння” від 26.02.1998 р. № 41-ФЗ [25]. Згідно з новим законом про валютне регулювання валютними цінностями вважаються виключно іноземна валюта і зовнішні цінні папери, виражені в іноземній валюті.

Також цікаво те, що в Росії існував особливий порядок вивезення фізичними особами з її митної території пам'ятних монет із дорогоцінних металів (які були валютою Росії) на підставі спеціального дозволу Центрального банку Російської Федерації. При цьому ввезення фізичними особами в Росію пам'ятних монет із дорогоцінних металів здійснювалося без обмежень [26, с. 158]. Крім того, з 1 січня 1999 року монети з дорогоцінних металів, які не були на той час офіційним засобом платежу на території Росії (як національна грошова одиниця), стали відноситися до категорії дорогоцінних металів згідно із вказівкою Банку Росії від 09.04.1998 р. № 209-У [27, с. 112].

Як стверджує російський дослідник Т.І.Губарева, виключення дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння з поняття валютних цінностей зумовлено тим, що на початку 1990-х років із Росії було вивезено за кордон великі обсяги таких цінностей. У зв'язку з цим та з метою запобігання подальшої лібералізації ринку дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння необхідним кроком стало виключення дорогоцінних ме-

талів і дорогоцінного каміння з визначення поняття валютних цінностей, оскільки сучасна валютна політика Росії спрямована на розширення допустимих операцій із валютними цінностями [27, с. 48–49]. Із цього можна зробити висновок, що російський законодавець виключив дорогоцінні метали з визначення дефініції валютних цінностей із протекціоністських цілей — для задоволення більшою мірою державних потреб.

Чинний порядок переміщення фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон Росії здійснюється згідно з наднаціональними актами Митного союзу Російської Федерації з Республікою Білорусь та Республікою Казахстан у рамках ЄвразЕС (надалі — Митний союз). Такими актами є:

- Рішення Міждержавної Ради ЄвразЕС “Про затвердження Положення про порядок ввезення на митну територію Митного союзу в рамках Євразійського економічного співтовариства та вивезення з митної території Митного союзу в рамках Євразійського економічного співтовариства дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та сировинних товарів, що містять дорогоцінні метали” від 27.11.2009 р. № 19 із наступними змінами [28];
- Договір про порядок переміщення фізичними особами товарів для особистого користування через митний кордон Митного союзу і здійснення митних операцій, пов'язаних з його випуском (м. Санкт-Петербург, 18.06.2010 р.) [29].

Фізичним особам дозволяється здійснювати переміщення дорогоцінних металів для особистого користування через митний кордон Митного союзу без кількісних та вартісних обмежень. Водночас товари для особистого користування, що вивозяться фізичними особами з митної території Митного союзу, митами та податками за єдиними ставками і сукупним митним платежем не обкладаються, якщо митна вартість таких дорогоцінних металів і дорогоцінних каміннів не перевищує 25 000 доларів США в еквіваленті. У загальну вартість вивезених дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння не включається вартість раніше ввезених фізичними особами в Митний союз, а також тих, що тимчасово вивозяться з Митного союзу, дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння. При цьому не обмежується вивезення фізичними осо-

бами раніше ввезених у Митний союз цими особами дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння з поданням оформлених митними органами документів, котрі підтверджують факт їх ввезення. Якщо ж загальна вартість дорогоцінних металів більша від 25 000 доларів США в еквіваленті, то такі цінності підпадають під оподаткування митними платежами [30].

Норми декларування дорогоцінних металів, що переміщуються через національні кордони країн — учасниць Митного союзу, відрізняються. Відповідно до вимог російського законодавства підлягають декларуванню дорогоцінні метали незалежно від їхніх кількісних (вагових) та вартісних характеристик. У Республіці Білорусь такі цінності підлягають обов'язковому письмовому декларуванню, якщо їхня митна вартість становить понад 10 000 доларів США або їх еквівалент в інших іноземних валютах [31].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Проаналізувавши законодавство зарубіжних країн, можна зробити такі висновки:

- широко використовується термін “дорогоцінні метали” замість терміну “банківські метали”. У зв'язку з цим встановлюється єдиний порядок переміщення фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон;
- як правило, особливе становище (щодо переміщення та інших операцій) займають дорогоцінні метали в інвестиційній формі, переважно це стосується лише золота. Під інвестиційною формою дорогоцінного металу розуміється проба з найвищим вмістом цього металу. Вартість виробу з такого металу (злиток, монета тощо) має відповідати ринковій вартості дорогоцінного металу в ньому;
- декларування дорогоцінних металів при переміщенні фізичними особами через митний кордон, як правило, відбувається з прив'язкою до еквівалента в певній вільно конвертованій валюті або залежить від факту переміщення дорогоцінного металу без його кількісних (вагових) характеристик;
- переміщення, а також інші операції з дорогоцінними металами в інвестиційній формі мають пільги з оподаткування;
- колекційні, нумізматичні монети можуть обкладатися при переміщенні та інших операціях з ними по-

датками (податком на додану вартість або його аналогами, а також митом);

- законодавство США та Австралії містить норми щодо можливості запровадження державними органами за необхідності обмеження обігу дорогоцінних металів (золота);

- ввезення фізичними особами дорогоцінних металів у всіх проаналізованих зарубіжних країнах на їхню митну територію здійснюється без кількісних (вартісних) обмежень за умови письмового декларування митним органам;

- при вивезенні фізичними особами дорогоцінних металів можуть встановлюватися кількісні або вартісні обмеження на безмитне вивезення дорогоцінних металів.

Аналіз законодавства США, Австралії, країн ЄС та Росії з регулювання переміщення фізичними особами дорогоцінних металів через митний кордон свідчить про доцільність, на нашу думку, для України корекції чинної моделі регулювання вказаної сфери суспільних відносин з урахуванням таких пропозицій:

1) встановити, що при вивезенні фізичними особами за межі митного кордону банківських металів розмір таких металів визначається не у вазі (грамах), а в еквіваленті вільно конвертованої валюти — євро. Таке вивезення дозволяється здійснювати без обмежень на суму 10 000 євро за курсом Національного банку України на дату такого переміщення. Це положення відповідатиме постанові щодо порядку вивезення фізичними особами дорогоцінних металів за межі митної території України. При цьому декларування таких цінностей здійснюється, як і раніше, в письмовій формі й залежить від факту переміщення таких цінностей через митний кордон держави;

2) при вивезенні фізичними особами банківських металів у сумі, що дорівнює чи перевищує еквівалент 10 000 євро, повинно бути встановлено обмеження, щодо вільного вивезення шляхом обкладання вартості вивізним митом. Це положення не повинно поширюватися на банківські метали, які тимчасово вивозяться за межі митної території України, а також раніше ввезені фізичними особами в разі подання документів, виданих митними органами України, що підтверджують факт їхнього ввезення;

3) з метою стимулювання припливу банківських металів до України пропонуємо значно підвищити розмір (вартість) банківських металів,

які має право ввозити фізична особа на митну територію держави;

4) доречно запровадити перелік монет із банківських металів (монет, які застосовуються для інвестиційних цілей), емітованих Національним банком України та уповноваженими органами будь-яких інших держав, а також перегляд чинних характеристик віднесення монет із дорогоцінних металів до категорії банківських металів з метою їхньої чіткої систематизації.

Запропоновані зміни до законодавства, на нашу думку, повинні забезпечити державні інтереси щодо ввезення фізичними особами банківських металів на митну територію України, дестимулювання їхнього вивезення, а також позитивного впливу на обсяг золотовалютних резервів України у середньо- та довгостроковій перспективі та опосередковано збільшити обсяг надходжень до бюджету.

Крім того, потребує свого подальшого наукового дослідження доцільність включення банківських металів у визначення поняття “валютні цінності”, оскільки існує міжнародний досвід та наукові напрацювання, відповідно до яких регулювання правовідносин, що виникають навколо обігу зазначених цінностей, встановлюється окремими законодавчими актами і вони не включаються до визначення категорії “валютні цінності”.

Проблеми, порушені в цій статті, потребують подальшого наукового дослідження та наукового обґрунтування.

Література

1. Закон України “Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними” від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 9. — С. 34.
2. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 32. — С. 1175.
3. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — С. 238.
4. Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 17. — С. 184.
5. Інструкція “Про переміщення го-
тівки і банківських металів через

митний кордон України”, затверджене постановою Правління Національного банку України від 27.06.2008 р. № 148 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 43. — С. 1430.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Офіційний вісник України. — 2010. — № 92(10.12.2010) (частина 1). — С. 3248.

7. Перелік і тарифи послуг з реєстрації установ банків, надання ліцензій (дозволів) на здійснення банківських операцій, операцій з валютними цінностями та інших послуг, що надаються Національним банком України та його територіальними управліннями, затверджені постановою Правління Національного банку України від 12.08.2003 р. № 333 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 38. — С. 2038.

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 448 “Про порядок вивезення (пересилання) за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам’ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів із них, а також культурних цінностей з метою їх відчуження” // Офіційний вісник України. — 2012. — № 40. — С. 1543.

9. Панченко В. И. Валютное регулирование: Учебное пособие. — СПб.: Троицкий мост, 2011. — 240 с.

10. Валютное регулирование в Российской Федерации: правила, контроль, ответственность: учеб.-практ. пособие / И.В.Хаменушко. — М.: Норма, 2013. — 352 с.

11. Currency/Monetary Instruments — Amount that can be brought into or leave the U.S. U.S. Customs and Border Protection. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://help.cbp.gov/app/answers/detail/a_id/332/kw/gold/related/1.

12. What are the regulations for importing gold coins, medals, and bullion into the U.S.? U.S. Customs and Border Protection. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://help.cbp.gov/app/answers/detail/a_id/322/kw/gold.

13. Gold Seizure. Here's how it could happen and what you can do about it. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.usagold.com/gildedopinion/gold-confiscation-ganz.html>.

14. Prohibited/Restricted Goods Australian Customs and Border Protection Service. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://customs.gov.au/faq/ProhibitedRestrictedGoods.asp>.

15. A New Tax System (Goods and

Services Tax) Act 1999. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.comlaw.gov.au/Details/C2013C00117/Html/Text#_Toc351715702.

16. Goods and Services Tax Ruling. Goods and Services Tax: What is 'precious metal' for the purposes of GST? GSTR 2003/10. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://law.ato.gov.au/pdf/pbr/gstr2003-010.pdf> Australian taxation office.

17. Banking Act 1959. Australian Government. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.comlaw.gov.au/Details/C2013C00478>.

18. Regulation (EC) № 1889/2005 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 "On controls of cash entering or leaving the Community". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/customs_controls/cash_controls/r1889_2005_en.pdf.

19. Report from the commission to the European Parliament and the Council "On the application of Regulation (EC) No 1889/2005 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2005 on controls of cash entering or leaving the Community pursuant to article 10 of this Regulation". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0429:FIN:EN:PDF>.

20. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 "On the common system of value added tax". — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0112>.

21. Precious metals taxes. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.goldbroker.com/en/precious-metals-taxes-uk-usa-ireland-switzerland-europe>.

22. Precious metal friendly countries. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://preciousmetaltax.com/countries/>.

23. Закон Российской Федерации "О валютном регулировании и валютном контроле" от 09.10.1992 г. № 3615-1 // Ведомости СНД и ВС РФ. — 1992. — 12 ноября. — № 45. — С. 2542.

24. Федеральный закон Российской Федерации "О валютном регулировании и валютном контроле" от 10.12.2003 г. № 173-ФЗ // Собрание законодательства РФ. — 2003. — 15 декабря. — № 50. — С. 4859.

25. Федеральный закон Российской Федерации от 26.03.1998 г. № 41-ФЗ "О драгоценных металлах и драгоценных камнях" // Собрание законодательства РФ. — 1998. — 30 марта. — № 13. — С. 1463.

26. Дорофеев Б. Ю., Земцов Н. Н., Пушин В. А. Валютное право России: учебное пособие / Под общ. ред. к. ю. н. Б.Ю.Дорофеева. — М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2001. — 360 с.

27. Финансово-правовые и институциональные проблемы валютного регулирования и валютного контроля в Российской Федерации: монография / Т.И.Губарева; науч. ред. — д-р юрид.

наук, проф. З.М.Казачкова. — М.: Волтерс Клувер, 2010. — 192 с.

28. Положение к разделам 2.9 и 2.10 о порядке ввоза на таможенную территорию Таможенного союза в рамках ЕврАзЭС и вывоза с таможенной территории Таможенного союза в рамках ЕврАзЭС драгоценных металлов, драгоценных камней и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.tsouz.ru/db/entr/norm-prav-doc/ediniy_perechen/ Documents/2.9_2.10%20polozhenie.pdf.

29. Соглашение о порядке перемещения физическими лицами товаров для личного пользования через таможенную границу таможенного союза и совершения таможенных операций, связанных с их выпуском (Санкт-Петербург, 18 июня 2010 г.). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=16668:-18-2010-&catid=358:2012-12-04-10-18-39&Itemid=2294.

30. Порядок перемещения физическими лицами товаров для личного пользования через таможенную границу Таможенного союза. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.customs.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=16681&Itemid=2299.

31. Правила вывоза памятных монет и памятных банкнот Национального банка Республики Беларусь. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nbrb.by/CoinsBanknotes/exportrules.asp>.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць (за травень 2014 року)*
Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established
by the National Bank of Ukraine monthly (for May 2014)

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	975 BGN	100 левів (Болгарія)	806.0040	16	434 LYD	100 лівійських динарів	927.8630
2	986 BRL	100 бразильських реалів	512.2234	17	484 MXN	100 мексиканських песо	87.0596
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	276.0005	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	63.7316
4	410 KRW	1000 вон Республіки Корея	11.0702	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	973.6166
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	5.4081	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	11.5899
6	981 GEL	100 грузинських ларі	643.8297	21	604 PEN	100 перуанських нових солів	406.1115
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	147.0561	22	946 RON	100 нових румунських леїв	354.2672
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	162.8797	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	304.0016
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	328.8222	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	7.7142
10	356 INR	1000 індійських рупій	188.6976	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	37.7580
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.4469	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	235.6331
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.9812	27	952 XOF	1000 франків КФА	24.0170
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	21.1291	28	152 CLP	1000 чилійських песо	20.3264
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	4051.7345	29	191 HRK	100 хорватських кун	207.1734
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	7.5576	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	912.1265

* Курс встановлено з 01.05.2014 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies, which is established

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.05.2014 р.	02.05.2014 р.	03.05.2014 р.	04.05.2014 р.	05.05.2014 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	1056.8400	1056.8400	1056.8400	1056.8400	1055.5527	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1917.2739	1917.2739	1917.2739	1917.2739	1923.8714	
3	944 AZN	100 азербайджанських манатів	1453.7270	1453.7270	1453.7270	1453.7270	1453.5254	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0114	0.0114	0.0114	0.0114	0.0114	
5	208 DKK	100 данських крон	211.1811	211.1811	211.1811	211.1811	211.7158	
6	840 USD	100 доларів США	1140.1581	1140.1581	1140.1581	1140.1581	1140.0000	
7	352 ISK	100 ісландських крон	10.1800	10.1800	10.1800	10.1800	10.1877	
8	124 CAD	100 канадських доларів	1039.3503	1039.3503	1039.3503	1039.3503	1039.6500	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	6.2629	6.2629	6.2629	6.2629	6.2630	
10	440 LTL	100 литовських литів	456.5520	456.5520	456.5520	456.5520	457.6772	
11	498 MDL	100 молдовських лейв	84.5652	84.5652	84.5652	84.5652	84.3457	
12	578 NOK	100 норвезьких крон	190.3614	190.3614	190.3614	190.3614	191.8849	
13	985 PLN	100 польських злотих	375.3828	375.3828	375.3828	375.3828	375.9410	
14	643 RUB	10 російських рублів	3.1939	3.1939	3.1939	3.1939	3.1912	
15	702 SGD	100 сингапурських доларів	907.6362	907.6362	907.6362	907.6362	909.5068	
16	949 TRY	100 турецьких лір	537.6292	537.6292	537.6292	537.6292	542.0788	
17	934 TMT	100 туркменських манатів	400.0555	400.0555	400.0555	400.0555	400.0000	
18	348 HUF	1000 угорських форинтів	50.9859	50.9859	50.9859	50.9859	51.4628	
19	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5000	0.5000	0.5000	0.5000	0.4999	
20	203 CZK	100 чеських крон	57.4609	57.4609	57.4609	57.4609	57.5815	
21	752 SEK	100 шведських крон	174.0801	174.0801	174.0801	174.0801	175.1067	
22	756 CHF	100 швейцарських франків	1292.1169	1292.1169	1292.1169	1292.1169	1296.4706	
23	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	182.1986	182.1986	182.1986	182.1986	182.1173	
24	392 JPY	1000 японських єн	110.9894	110.9894	110.9894	110.9894	111.2395	
25	978 EUR	100 євро	1576.3826	1576.3826	1576.3826	1576.3826	1580.2680	
26	960 XDR	100 СПЗ	1766.8926	1766.8926	1766.8926	1766.8926	1768.7142	

			16.05.2014 р.	17.05.2014 р.	18.05.2014 р.	19.05.2014 р.	20.05.2014 р.	21.05.2014 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	1100.5840	1100.5840	1100.5840	1099.9533	1096.5399	1085.5675	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1969.6295	1969.6295	1969.6295	1975.4071	1972.5872	1973.3590	
3	944 AZN	100 азербайджанських манатів	1498.6224	1498.6224	1498.6224	1498.2225	1493.6444	1494.5449	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0117	0.0117	0.0117	0.0117	0.0117	0.0117	
5	208 DKK	100 данських крон	215.1066	215.1066	215.1066	215.6260	215.2682	215.1909	
6	840 USD	100 доларів США	1175.5194	1175.5194	1175.5194	1175.2057	1171.6147	1172.3210	
7	352 ISK	100 ісландських крон	10.3991	10.3991	10.3991	10.4268	10.4079	10.4049	
8	124 CAD	100 канадських доларів	1081.6045	1081.6045	1081.6045	1080.4603	1078.1465	1076.5460	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	6.4578	6.4578	6.4578	6.4568	6.4371	6.4343	
10	440 LTL	100 литовських литів	465.0261	465.0261	465.0261	466.1613	465.3816	465.2208	
11	498 MDL	100 молдовських лейв	85.8890	85.8890	85.8890	85.5074	85.0976	85.0019	
12	578 NOK	100 норвезьких крон	198.1051	198.1051	198.1051	197.4801	197.5133	197.4329	
13	985 PLN	100 польських злотих	384.1984	384.1984	384.1984	384.1069	383.7942	383.4326	
14	643 RUB	10 російських рублів	3.3876	3.3876	3.3876	3.3790	3.3726	3.3881	
15	702 SGD	100 сингапурських доларів	938.5328	938.5328	938.5328	939.2867	937.7157	936.0806	
16	949 TRY	100 турецьких лір	564.0560	564.0560	564.0560	559.7502	558.1152	555.1649	
17	934 TMT	100 туркменських манатів	412.4629	412.4629	412.4629	412.3529	411.0929	411.3407	
18	348 HUF	1000 угорських форинтів	52.8833	52.8833	52.8833	52.6121	52.6187	52.5867	
19	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5137	0.5137	0.5137	0.5136	0.5111	0.5114	
20	203 CZK	100 чеських крон	58.5146	58.5146	58.5146	58.6511	58.4869	58.4561	
21	752 SEK	100 шведських крон	178.9215	178.9215	178.9215	178.5981	177.6312	177.8982	
22	756 CHF	100 швейцарських франків	1313.1937	1313.1937	1313.1937	1318.2324	1314.0903	1314.1735	
23	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	188.6993	188.6993	188.6993	188.5196	187.8391	187.9390	
24	392 JPY	1000 японських єн	115.3727	115.3727	115.3727	115.8375	115.7770	115.6620	
25	978 EUR	100 євро	1605.6419	1605.6419	1605.6419	1609.5617	1606.8696	1606.3142	
26	960 XDR	100 СПЗ	1813.0575	1813.0575	1813.0575	1815.6821	1811.8921	1811.9727	

Національним банком України щоденно (за травень 2014 року)

by the National Bank of Ukraine daily (for May 2014)

Офіційний курс

	06.05.2014 p.	07.05.2014 p.	08.05.2014 p.	09.05.2014 p.	10.05.2014 p.	11.05.2014 p.	12.05.2014 p.	13.05.2014 p.	14.05.2014 p.	15.05.2014 p.
	1062.6304	1088.1197	1083.0191	1083.0191	1083.0191	1083.0191	1086.9555	1091.7749	1102.2853	1096.1462
	1933.6869	1978.6645	1967.4340	1967.4340	1967.4340	1967.4340	1956.9855	1966.7082	1980.5790	1956.7624
	1462.3965	1485.3834	1478.0511	1478.0511	1478.0511	1478.0511	1479.7201	1484.9746	1500.0027	1486.8668
	0.0115	0.0117	0.0116	0.0116	0.0116	0.0116	0.0116	0.0116	0.0118	0.0116
	213.1981	217.6793	216.3252	216.3252	216.3252	216.3252	214.2747	214.7802	215.9853	214.3510
	1146.9576	1165.1347	1159.3833	1159.3833	1159.3833	1159.3833	1160.5445	1164.6656	1176.4521	1166.2983
	10.2581	10.4216	10.3674	10.3674	10.3674	10.3674	10.2885	10.2858	10.3661	10.2903
	1044.0159	1066.6888	1064.8069	1064.8069	1064.8069	1064.8069	1071.5889	1070.4876	1079.4056	1069.6916
	6.3013	6.4015	6.3699	6.3699	6.3699	6.3699	6.3717	6.3979	6.4633	6.4065
	460.8691	470.5689	467.6417	467.6417	467.6417	467.6417	463.2027	464.3079	466.8942	463.4050
	84.8517	86.0519	85.4801	85.4801	85.4801	85.4801	85.4649	85.6592	86.3483	85.4049
	192.6383	197.1342	196.3486	196.3486	196.3486	196.3486	196.5523	196.9608	198.2893	197.1348
	378.0951	386.6775	384.4643	384.4643	384.4643	384.4643	382.4083	383.3665	385.1704	382.0181
	3.2004	3.2678	3.2661	3.2661	3.2661	3.2661	3.3126	3.3079	3.3730	3.3602
	917.5396	934.4800	928.1864	928.1864	928.1864	928.1864	929.0423	931.2589	939.0647	933.2427
	546.2340	556.7558	554.2420	554.2420	554.2420	554.2420	558.0024	559.8806	567.7781	561.0451
	402.4413	408.8192	406.8012	406.8012	406.8012	406.8012	407.2086	408.6546	412.7902	409.2275
	51.6501	52.9193	52.7843	52.7843	52.7843	52.7843	52.6135	52.7860	53.1465	52.5812
	0.5021	0.5100	0.5075	0.5075	0.5075	0.5075	0.5080	0.5090	0.5141	0.5097
	58.0000	59.2164	58.9039	58.9039	58.9039	58.9039	58.3874	58.5181	58.8269	58.3319
	175.1672	179.2050	178.4228	178.4228	178.4228	178.4228	177.3328	177.8229	179.3007	177.8025
	1307.1209	1335.1798	1325.0231	1325.0231	1325.0231	1325.0231	1312.4457	1312.8836	1321.2788	1311.6195
	183.6562	187.1242	185.9516	185.9516	185.9516	185.9516	186.3584	186.7377	188.8249	187.2427
	112.5063	114.5099	113.9662	113.9662	113.9662	113.9662	114.1249	114.2586	114.9442	114.5753
	1591.2890	1624.7803	1614.6731	1614.6731	1614.6731	1614.6731	1599.3464	1603.1622	1612.0923	1600.0446
	1781.2473	1813.6848	1804.8163	1804.8163	1804.8163	1804.8163	1799.1236	1803.0303	1817.8100	1801.6976

	22.05.2014 p.	23.05.2014 p.	24.05.2014 p.	25.05.2014 p.	26.05.2014 p.	27.05.2014 p.	28.05.2014 p.	29.05.2014 p.	30.05.2014 p.	31.05.2014 p.
	1082.5681	1081.9824	1081.9824	1081.9824	1075.2063	1085.4750	1083.6523	1085.8337	1094.2194	1094.2194
	1982.0332	1975.8462	1975.8462	1975.8462	1963.7609	1978.3548	1969.1473	1970.5375	1967.8485	1967.8485
	1495.4691	1493.5164	1493.5164	1493.5164	1486.5912	1498.1071	1492.8315	1499.9480	1501.1470	1501.1470
	0.0117	0.0117	0.0117	0.0117	0.0116	0.0117	0.0116	0.0117	0.0117	0.0117
	214.9068	214.5035	214.5035	214.5035	212.9352	214.6750	213.9747	214.5304	214.7420	214.7420
	1173.0460	1171.5143	1171.5143	1171.5143	1166.0821	1175.1152	1170.9770	1176.5592	1177.4997	1177.4997
	10.4058	10.3913	10.3913	10.3913	10.3129	10.3781	10.3498	10.4139	10.4222	10.4222
	1076.1053	1073.5674	1073.5674	1073.5674	1069.7065	1081.7375	1079.3312	1083.1891	1084.8874	1084.8874
	6.4308	6.4221	6.4221	6.4221	6.3811	6.4242	6.3827	6.3957	6.4169	6.4169
	464.6251	463.7470	463.7470	463.7470	460.3133	464.0493	462.5169	463.6995	464.2066	464.2066
	84.8828	84.6843	84.6843	84.6843	84.2271	84.9415	84.6675	85.0748	85.1453	85.1453
	197.1075	197.1953	197.1953	197.1953	195.4824	197.2145	196.7086	197.6132	197.6195	197.6195
	382.9874	383.3894	383.3894	383.3894	381.7756	385.6244	383.5479	385.2040	386.7231	386.7231
	3.3994	3.4175	3.4175	3.4175	3.3983	3.4484	3.4182	3.4114	3.3985	3.3985
	936.0276	935.3500	935.3500	935.3500	930.8714	937.8224	931.9979	936.5125	938.6347	938.6347
	556.2421	557.9767	557.9767	557.9767	558.2417	562.8516	557.6042	559.4988	562.3904	562.3904
	411.5951	411.0576	411.0576	411.0576	409.1516	412.3211	410.8691	412.8278	413.1578	413.1578
	52.6884	52.6546	52.6546	52.6546	52.3698	52.9204	52.6049	52.6665	52.9173	52.9173
	0.5117	0.5111	0.5111	0.5111	0.5087	0.5117	0.5099	0.5123	0.5128	0.5128
	58.4067	58.3473	58.3473	58.3473	57.9259	58.4322	58.2138	58.3435	58.3393	58.3393
	178.2350	178.0247	178.0247	178.0247	175.4271	177.2991	176.6706	177.2655	177.5871	177.5871
	1313.2430	1310.8684	1310.8684	1310.8684	1301.6953	1312.2601	1306.7494	1309.6620	1312.7048	1312.7048
	188.1761	187.8844	187.8844	187.8844	186.9407	188.3450	187.3772	188.0902	188.7327	188.7327
	116.0991	115.2293	115.2293	115.2293	114.4090	115.2961	114.8823	115.4085	115.8604	115.8604
	1604.2577	1601.2257	1601.2257	1601.2257	1589.3699	1602.2696	1596.9784	1601.0618	1602.8126	1602.8126
	1813.4801	1809.7133	1809.7133	1809.7133	1797.6424	1811.5679	1806.4054	1812.9248	1813.9044	1813.9044

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

ЕКСКЛЮЗИВ/

Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2014 року

Basic indices of activities of banks of Ukraine as of 1 June 2014

№ п/п	Назва показника	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.06. 2014 р.
1	Кількість банків, що мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176*	180*	177*
1.1	Із них: з іноземним капіталом;	47	53	51	55	53	53	49	51
1.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	17	17	18	20	22	22	19	19
2	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35.0	36.7	35.8	40.6	41.9	39.5	34.0	33.7
Активи, млн. грн.									
1	Активи, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 315 129
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 408 688	1 475 070
2	Готівкові кошти та банківські метали	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346	36 390	32 932
3	Кошти в Національному банку України	19 120	18 768	23 337	26 190	31 310	33 740	47 222	32 551
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472	78 106	64 085
5	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402	1 017 798
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	698 777	775 243
5.2	кредити, надані фізичним особам	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775	167 773	180 457
6	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1.3	2.3	9.4	11.2	9.6	8.9	7.7	10.1
7	Вкладення в цінні папери	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340	138 287	156 457
8	Резерви за активними операціями банків	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319	131 252	160 640
Пасиви, млн. грн.									
1	Пасиви, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 315 129
2	Капітал	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599	169 852
2.1	У тому числі: статутний капітал	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185 239	186 388
3	Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 085 496	1 145 277
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550	234 948	242 858
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92 786	104 722	104 238
3.2	Кошти фізичних осіб;	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003	433 726	420 842
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	125 625	175 142	155 201	206 630	237 438	289 129	350 779	338 664
Довідково									
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	184 640
2	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (Н2), %	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90	18.06	18.26	15.18
3	Доходи, млн. грн.	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	168 888	87 149
4	Витрати, млн. грн.	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	167 452	97 522
5	Результат діяльності, млн. грн.	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-10 373
6	Рентабельність активів, %	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45	0.12	-1.93
7	Рентабельність капіталу, %	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03	0.81	-13.54

* Із них один банк має ліцензію санейного банку.

Матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Спеціально для "Вісника Національного банку України" /

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2014 року

Main parameters of the monetary market of Ukraine in May 2014

Структура кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2014 р. * (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2014 р.	У тому числі за травень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	20.62	32.19
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	24.55	15.00
– операції прямого РЕПО	17.07	–
– інші короткострокові кредити	22.00	5.18
– інші довгострокові кредити під програми фінансового оздоровлення	15.75	47.63

* З урахуванням округлення до сотих.

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2014 р.

Показники	Відсотки річні	
	2014 р.	У тому числі за травень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	13.93	16.40
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	10.06	14.50
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	14.27	11.59
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	6.53	–
– іншими короткостроковими кредитами	19.87	28.50
– іншими довгостроковими кредитами під програми фінансового оздоровлення	18.21	17.88

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у травні 2014 р. **

Показники	Відсотки річні	
	Травень 2014 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банком***	8.69	
за депозитами, розміщеними в інших банках	0.88	
Фізичним та юридичним особам:		
за кредитами***	17.66	
за депозитами	12.77	

** За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

*** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у 2014 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2014 р.		01.02.2014 р.		01.03.2014 р.		01.04.2014 р.		01.05.2014 р.		01.06.2014 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками												
M0, до початку року	117.0	34 531.6	99.2	-1 895.6	106.4	15 295.5	113.0	30 840.9	116.6	39 516.7	120.6	48 970.9
M0 + переказані кошти в національній валюті												
M1, до початку року	118.7	60 595.4	98.0	-7 818.6	101.2	4 537.9	104.8	18 481.1	107.6	29 356.8	110.6	40 860.9
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти												
M2, до початку року	117.5	135 110.2	98.2	-16 021.9	102.6	23 640.1	103.7	33 239.5	104.5	40 871.9	104.8	43 098.1
M2 + цінні папери власного боргу банків												
M3, до початку року	117.6	135 795.7	98.3	-15 047.6	102.8	25 122.3	103.9	35 834.0	104.7	42 630.0	104.9	44 747.0

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у травні 2014 року не змінювалася і, починаючи з 15.04.2014 р., становить **9.5%** річних (постанова Правління НБУ від 14.04.2014 р. № 212).

Відповідно до постанови Правління НБУ від 21.02.2014 р. № 86 з 24 лютого 2014 року встановлено такий порядок формування обов'язкових резервів банками України:

– на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 "Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками" зберігаються кошти в розмірі **20%** від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування;

– на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України формується та зберігається залишок суми обов'язкових резервів, сформованих згідно з установленними нормативами на відповідний період.

З 31 травня 2014 року обсяг обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, повинен становити не менш як **40%** від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування (постанова Правління НБУ від 19.05.2014 р. № 287).

З 30 вересня 2013 року встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 19.09.2013 р. № 371):

кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **0**; кошти вкладів (депозитів) юридичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **10**; кошти вкладів (депозитів) фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – **15**; строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – **0**; короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – **10**; довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – **7**; кошти, залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів у національній валюті, – **0**; кошти, залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів в іноземній валюті (крім російських рублів), – **5**; кошти, залучені банками від банків-нерезидентів, міжнародних та інших організацій-нерезидентів у російських рублях, – **0**.

Водночас банкам дозволено зараховувати для покриття обов'язкових резервів, що мають формуватися та зберігатися на кореспондентському рахунку в Національному банку України:

придбані ними облігації внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті, у розмірі **10%** від їхньої балансової вартості в гривневому еквіваленті; придбані ними довгострокові облігації внутрішніх державних позик у національній валюті з терміном обігу (відповідно до умов первинного випуску) понад 3 600 днів у розмірі **100%** від їхньої балансової вартості; залишки коштів, які перебувають на рахунках банку № 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках" та № 1502 "Кошти банків у розрахунках", відкритих у ПАТ "РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР З ОБСЛУГОВУВАННЯ ДОГОВОРІВ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ", у розмірі **100%**.

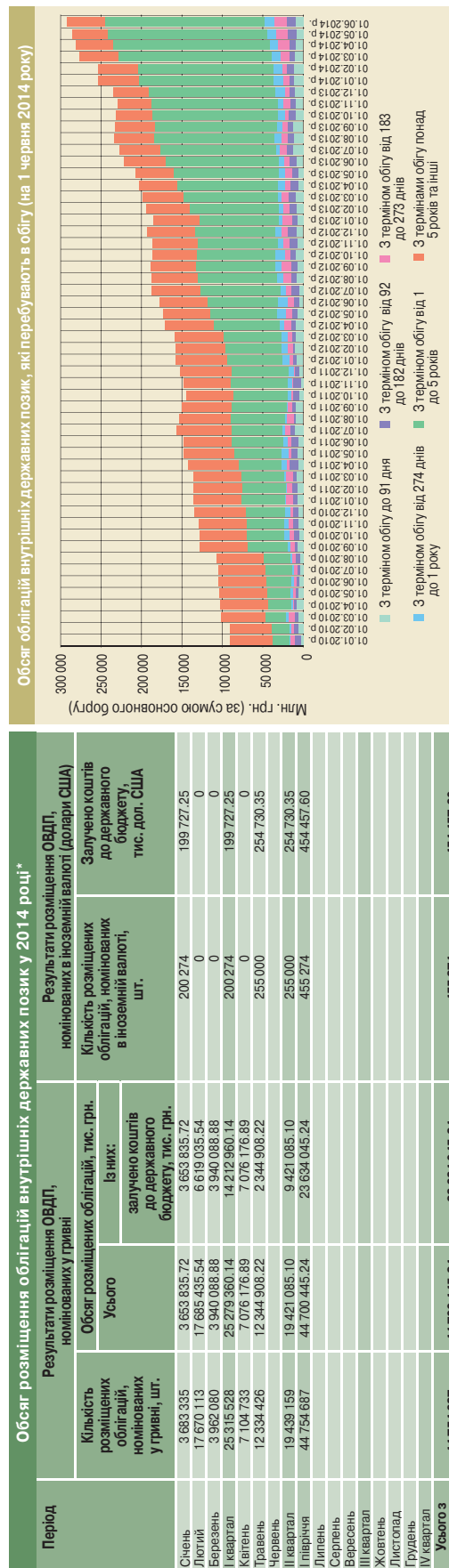
З 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі **30%** від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567).

Матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики і департаменту статистики, аналізу та прогнозування Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у травні 2014 року Government securities of Ukraine market in May 2014

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих у національній валюті, у травні 2014 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення				
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Усього	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Інші
82	07.05.2014 р.	100 000	1 000	75.00	03.05.2017 р.	100 000	100 000.00	100 000.00	-
83	06.05.2014 р.	150 000	1 000	-	30.07.2014 р.	150 000	146 602.50	146 602.50	-
84	14.05.2014 р.	-	1 000	-	30.07.2014 р.	-	-	-	-
85	14.05.2014 р.	-	1 000	-	03.05.2017 р.	-	-	-	-
86	14.05.2014 р.	-	1 000	-	10.04.2019 р.	-	-	-	-
87	14.05.2014 р.	1 987 478	1 000	85.00	27.04.2016 р.	1 987 478	1 999 999.11	1 999 999.11	-
88	21.05.2014 р.	-	1 000	-	20.08.2014 р.	-	-	-	-
89	21.05.2014 р.	-	1 000	-	03.05.2017 р.	-	-	-	-
90	21.05.2014 р.	-	1 000	-	10.04.2019 р.	-	-	-	-
91	21.05.2014 р.	-	1 000	-	18.05.2016 р.	-	-	-	-
92	28.05.2014 р.	-	1 000	-	10.04.2019 р.	-	-	-	-
94	28.05.2014 р.	20 000	1 000	85.00	18.05.2016 р.	20 000	20 062.80	20 062.80	-
95	30.05.2014 р.	76 948	1 000	71.50	10.04.2019 р.	76 948	78 243.80	78 243.80	-
Постанова КМУ від 29.05.2014 р. № 151	30.05.2014 р.	-	1 000	71.50	29.07.2020 р.	2 500 000	2 500 000.00	-	2 500 000.00
	30.05.2014 р.	-	1 000	71.50	26.08.2020 р.	2 500 000	2 500 000.00	-	2 500 000.00
	30.05.2014 р.	-	1 000	71.50	30.09.2020 р.	2 500 000	2 500 000.00	-	2 500 000.00
	30.05.2014 р.	-	1 000	71.50	14.11.2020 р.	2 500 000	2 500 000.00	-	2 500 000.00
Разом						12 334 426	12 344 908.22	2 344 908.22	10 000 000.00

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті (долари США), у травні 2014 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення				
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, дол. США	Розмір купона на одну облігацію, дол. США	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. дол. США	Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
93	28.05.2014 р.	-	1 000	-	11.06.2014 р.	215 000	214 769.95	3.00	3.00
96	29.05.2014 р.	-	1 000	-	11.06.2014 р.	40 000	39 960.40	3.00	3.00
Разом						255 000	254 730.35		

Матеріали підготовлено департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Хроніка найважливіших подій і рішень. Травень 2014 року

Chronicle of the most important events and resolutions. May 2014

6 травня

Правління Національного банку України прийняло Постанову № 260 “Про відкликання та анулювання банківських ліцензій та генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій окремих банків і закриття банками відокремлених підрозділів, що розташовані на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя”.

Постановою заборонено встановлювати кореспондентські відносини з банками України та/або іноземними банками, іншими кредитними або фінансовими установами, що розташовані та/або здійснюють свою діяльність на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя. Таке рішення прийнято у зв'язку з неможливістю здійснювати банківське регулювання та нагляд, валютний контроль та державний фінансовий моніторинг за діяльністю банків у Криму.

Постанову прийнято з метою забезпечення стабільності грошової одиниці України, захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банків України, запобігання та уникнення ризиків у діяльності банків.

7 травня

У Міністерстві юстиції України зареєстровано Постанову Правління Національного банку України від 30.04.2014 р. № 249 “Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України”.

Після набуття чинності постанови для продажу банком готівкової іноземної валюти особам-резидентам потрібен документ, що посвідчує особу та підтверджує резидентність за умови продажу не більше, ніж 15 000 гривень в еквіваленті. У випадку купівлі банком готівкової іноземної валюти у фізичних осіб або обміну однієї іноземної валюти на іншу, документ, який посвідчує особу, не потрібен за умови купівлі не більше, ніж 150 000 гривень в еквіваленті. Купівля банком готівкової іноземної валюти у фізичної особи-нерезидента за її згодою може здійснюватися без оформлення довідки-сертифіката про здійснення обміну валюти. Під час обміну однієї іноземної валюти на іншу та продажу іноземної валюти фізичною особою на суму, що перевищує в еквіваленті 150 000 гривень, передбачається ідентифікація клієнта.

Постанова набула чинності 8 червня 2014 року.

7 травня

Голова Національного банку України Степан Кубів провів робочу зустріч із керівником міжнародної консалтингової компанії “МакКінсі” (McKinsey) в Україні Джорджем Маскусом.

Джордж Маскус запропонував підтримку консультантів компанії в проектах департаменту стратегії та реформування банківської системи Національного банку України. Зокрема, йшлося про участь співробітників компанії “МакКінсі” у стратегічних сесіях з українськими банками в травні-червні цього року та у консультативній підтримці проекту Стратегії реформування банківської системи, який буде запропоновано для обговорення банківській спільноті перед його затвердженням Правлінням Національного банку України.

12 травня

Відбулася зустріч Голови Національного банку України Степана Кубіва з делегацією Європейського банку реконструкції та розвитку на чолі з президентом ЄБРР Сумою Чакрабарті.

Головною метою зустрічі було обговорення стратегічних напрямів розвитку співпраці на 2014–2015 роки. Сторони також розглянули нагальні питання реформування української банківської системи та дійшли висновку про необхідність якнайшвидшого проведення зовнішнього аудиту і стрес-тестування банківських установ України, що сприятиме подальшій консолідації вітчизняної банківської системи.

13 травня

Голова Національного банку України у складі офіційної делегації України впродовж 13–16 травня брав участь у Щорічних зборах Ради керуючих Європейського банку реконструкції та розвитку.

Під час зборів члени української делегації провели зустрічі з керівництвом банківського департаменту ЄБРР на чолі з президентом Сумою Чакрабарті, главою делегації Швейцарії Беатрисою Мазер-Маллор, керівним складом Європейського інвестиційного банку Крим та міста Севастополя Мудіс (Moody's), а також із представниками міжнародної фінансової корпорації НЕФКО – Північної економічної фінансової корпорації (Nordic Environment Finance Corporation, NEFCO) та інвестиційного фінансового Фонду Східно-європейського партнерства та енергоефективності (E5P).

Обговорено питання стратегії та напрямів діяльності ЄБРР в Україні, реформ у фінансовому та інших секторах економіки України, включно з наданням нашій державі допомоги в розмірі 20 млн. швейцарських франків.

14 травня

Відбулося чергове засідання Ради Національного банку України.

Під час засідання зокрема було проаналізовано ситуацію щодо функціонування банків на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, розглянуто фінансові показники Національного банку України за 2013 та 2014 роки тощо.

З метою підтримки фінансової стабільності, виявлення й обговорення системних ризиків Рада рекомендувала Правлінню Національного банку і Кабінету Міністрів України створити Комітет або Раду з фінансової стабільності як міжвідомчий координаційний орган.

15 травня

Управління Національного банку України в Донецькій області призупинило свою діяльність через дії сепаратистів на території регіону.

Задля збереження життя і здоров'я працівників та клієнтів банку Національним банком України було прийнято рішення евакуювати співробітників територіального управління та призупинити здійснення банківських розрахунків на території Донецької області.

19 травня

Завершився III Всеукраїнський конкурс дитячих малюнків “Національний банк майбутнього”, який проводився з 19 березня до 16 травня 2014 року серед дітей віком від 6 до 15 років – учнів загальноосвітніх шкіл країни (надалі – конкурс).

Конкурс проходив у два тури: у першому – комісії територіальних управлінь Національного банку України визначили по три переможці від свого регіону, у другому – комісія Національного банку України визначила імена трьох переможців та номінантів другого туру конкурсу.

Мета проведення конкурсу – підвищення рівня фінансової грамотності, поглиблення знань дітей про центральний банк та виявлення їхніх творчих здібностей.

20 травня

Національний банк України ввів в обіг пам'ятну монету “Близнятка”.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено зі срібла. Вона продовжила серію “Дитячий Зодіак” та присвячена дітям, які народилися під сузір'ям Близнюки.

20 травня

Набули чинності постанови Правління Національного банку України від 12.05.2014 р. № 270 “Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов’язкового продажу надходжень в іноземній валюті” та від 12.05.2014 р. № 271 “Про встановлення розміру обов’язкового продажу надходжень в іноземній валюті”.

Постановами подовжено дію вимоги щодо обов’язкового продажу надходжень із-за кордону в іноземній валюті на міжбанківському валютному ринку. Термін розрахунків за експортно-імпортними операціями скорочено зі 180 до 90 днів та запроваджено вимоги щодо обов’язкового продажу надходжень в іноземній валюті на міжбанківському валютному ринку України. Зазначені вимоги були пролонговані для підтримання рівноваги на міжбанківському валютному ринку.

Постанови діють до 20 серпня 2014 року.

22 травня

Національний банк України ввів в обіг пам’ятну монету “Анна Ярославна”.

Монета номіналом 2 гривні продовжила серію “Видатні особистості України” та присвячена київській княжні, середній доньці князя Ярослава Мудрого – Анні Ярославни.

23 травня

Національний банк України звернувся до банків із пропозицією розглянути можливість перегляду умов сплати зобов’язань за кредитними договорами, що укладені з особами, призваними на військову службу до лав Збройних Сил України для посилення обороноздатності країни.

Банкам було запропоновано розглянути можливість розроблення програм сприяння у погашенні основного боргу та сплаті відсотків, а також ненарахування штрафних санкцій за несвоєчасне виконання боргових зобов’язань.

Таке рішення сприятиме зняттю соціальної напруги щодо питання повернення кредитів військовослужбовцями.

23 травня

Набула чинності Постанова Правління Національного банку України від 30.04.2014 р. № 248 “Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України”.

Постановою внесено зміни до Положення “Про порядок і умови торгівлі іноземною валютою й правила функціонування системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку”, затвердженого постановою Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281. Зміни, внесені до цього положення, надають уповноваженим банкам можливість купувати іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України з метою формування резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями в іноземній валюті, що сприятиме поетапному приведенню відкритої валютної позиції банківської системи у відповідність до міжнародних стандартів.

Постанова надає право Національному банку України обмежувати роботу уповноважених банків у Системі підтвердження угод у разі виявлення в їхній діяльності операцій, котрі призводять до дестабілізації міжбанківського валютного ринку України.

Також документом урегульовано технічні питання виконання вимог законодавства щодо збору на обов’язкове державне пенсійне страхування під час здійснення операцій з купівлі безготівкової іноземної валюти банками.

27 травня

Набула чинності Постанова Правління Національного банку України від 22.05.2014 р. № 303 “Про окремі питання рефінансування банків”.

28 травня

Національний банк України ввів в обіг пам’ятні монети “220 років м. Одесі”.

Монети номіналами 5 та 10 гривень продовжили серію “Стародавні міста України” та присвячені місту-герою Одесі – одному з провідних промислових, наукових і культурних центрів нашої держави. Одеса – це справжня перлина, розташована на березі Чорного моря, яка виконує роль південних морських воріт України.

30 травня

Правління Національного банку України прийняло Постанову № 321 “Про затвердження Положення про Координаційний комітет з контролю за проведенням діагностичного обстеження банків”.

Положення розроблене з метою координації та контролю за проведенням аудиторськими фірмами незалежного діагностичного обстеження банків згідно з Технічним завданням на здійснення обстеження (затверджено постановою Правління НБУ від 12.05.2014 р. № 272). Координаційний комітет створюється на виконання заходів у рамках нової програми фінансової допомоги МВФ “стенд-бай”.

30 травня

Правління Національного банку України прийняло постанову № 328 “Про врегулювання діяльності фінансових установ та проведення валютних операцій”.

Постановою передбачено продовження терміном на три місяці обмеження максимальної суми продажу готівкової інвалюти одній фізичній особі на рівні 15 тис. гривень в еквіваленті протягом одного операційного дня в межах однієї банківської установи.

Норми постанови не поширюються на оплату витрат на лікування за кордоном, транспортування хворих; на перекази громадян, що виїжджають за кордон на постійне місце проживання; на перекази, отримані як оплата праці нерезидентами в Україні.

Крім того, продовжує діяти обмеження на видачу готівкових коштів в інвалюті з поточних і депозитних рахунків клієнтів через каси і банкомати в межах до 15 тис. гривень на добу на одного клієнта в еквіваленті за офіційним курсом НБУ.

Постанова набула чинності 1 травня та діяла до 1 червня 2014 року.

31 травня

Набула чинності Постанова Правління Національного банку України від 19.05.2014 р. № 287 “Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 19 вересня 2013 року № 371 “Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку”.

Відповідно до норм постанови обсяг обов’язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, знижено з 50% до 40% від суми обов’язкових резервів, сформованих за попередній звітний період резервування.

Зазначене рішення дасть змогу банкам України оперативніше розпоряджатися ліквідними коштами на суму близько 4 млрд. грн.

Огляд підготовлено департаментом офіційних публікацій та інформаційного забезпечення Національного банку України.